

GEPOLITIKAI SZEMLÉ

**I. évfolyam 3. szám
2019/3.
№ 3.**

**Jelen folyóiratszám a Virtuális Intézet
Közép-Európa Kutatására
126. kiadványa**

Jelen folyóiratszám megjelenését támogatta:

PADA

PALLAS ATHÉNÉ
DOMUS ANIMAE
ALAPÍTVÁNY

**Szeged
2019**

GEOPOLITIKAI SZEMLE
A geopolitika kutatóinak tudományos folyóirata

Főszerkesztő:

Prof. Dr. Gulyás László, Szegedi Tudományegyetem

Főszerkesztő-helyettes:

Prof. Dr. Szilágyi István (Pécsi Tudományegyetem)

A Szerkesztő Bizottság tagjai:

Dr. PhD Csüllög Gábor, Eötvös Lóránd Tudományegyetem
a „*Közép-Európa és a Balkán rovat*” vezetője

Dr. habil. Domonkos Endre, Budapesti Gazdasági Egyetem
a „*Spanyol világ rovat*” vezetője

Dr. habil. Garaczi Imre, Stratégiakutató Intézet
a „*Geostratégiai Kutatások rovat*” vezetője

Prof. Dr. Gazdag Ferenc, Nemzeti Közszerzői Egyetem
a „*Francia világ rovat*” vezetője

Prof. Dr. Nemeskéri Zsolt, Pécsi Tudományegyetem
a „*Kína és kíniai rovat*” vezetője

Prof. Dr. N. Rózsa Erzsébet, Nemzeti Közszerzői Egyetem
az „*Iszlám világ rovat*” vezetője

Prof. Dr. Gulyás László, Szegedi Tudományegyetem
a „*Klasszikus geopolitika rovat*” vezetője

Prof. Dr. Szávai Ferenc, Kaposvári Egyetem
a „*V4 rovat*” vezetője

A szerkesztőség elérhetőségei:

telefon: 06/30/3747-841

email: laszlo.gulyas65@gmail.com

honlap: www.vikek.eu

Felelős kiadó:

Egyesület Közép-Európa Kutatására

Elnök: Prof. Dr. Gulyás László

6727 Szeged, Lówy Sándor utca 37.

ISSN 2631-0775 (nyomtatott)

ISSN 2676-8658 (online)

Nyomda:

S-paw Kft., Üllés

Tördelés:

Kádas Gabriella

KÖZÉP-EURÓPA KÖZLEMÉNYEK

- I. évf. (2008):** № 1.; № 2.
II. évf. (2009): № 3.; № 4–5.; № 6–7.
III. évf. (2010): № 8.; № 9.; № 10.; № 11.
IV. évf. (2011): № 12.; № 13.; № 14–15.
V. évf. (2012): № 16.; № 17.; № 18–19.
VI. évf. (2013): № 20–21.; № 22.; № 23.
VII. évf. (2014): № 24.; № 25.; № 26–27.
VIII. évf. (2015): № 28.; № 29.; № 30.; № 31.
IX. évf. (2016): № 32.; № 33.; № 34.; № 35.
X. évf. (2017): № 36.; № 37.; № 38.; № 39.
XI. évf. (2018): № 40.; № 41.; № 42.; № 43.

A VIRTUÁLIS INTÉZET KÖZÉP-EURÓPA KUTATÁSÁRA KÖZLEMÉNYEI

- I. évf. (2009):** № 1.
II. évf. (2010): № 2.; № 3–4.
III. évf. (2011): № 5–6.
IV. évf. (2012): № 7.; № 8. (A-sorozat 1.); № 9. (B-sorozat 1.);
№ 10. (A-sorozat 2.); № 11. (A-sorozat 3.)
V. évf. (2013): № 12. (A-sorozat 4.); № 13. (B-sorozat 2.)

A 2014-es évben a folyóirat kettévált, ennek megfelelően az alábbi számok jelentek meg:

KÖZTES-EURÓPA

Társadalomtudományi folyóirat

A Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására Közleményei

- VI. évf. (2014):** № 14.; № 15–16.
VII. évf. (2015): № 17–18.
VIII. évf. (2016): № 19–20.
IX. évf. (2017): № 21–22.
X. évf. (2018): № 23.; № 24.

TAYLOR

Gazdálkodás- és szervezéstudományi folyóirat

A Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására Közleményei

- VI. évf. (2014):** № 14–15.; № 16–17.
VII. évf. (2015): № 18–19.; № 20–21.
VIII. évf. (2016): № 22.; № 23.; № 24.; № 25.; № 26.
IX. évf. (2017): № 27.; № 28.; № 29–30.
X. évf. (2018): № 31.; № 32.; № 33.; № 34.

A KÖZÉP-EURÓPAI MONOGRÁFIÁK

- № 1.:** Keczer Gabriella: Egyetemirányítás: Lehetőségek és korlátok. Szeged. 2010.
- № 2.:** M. Császár Zsuzsa: Kisebbség-oktatás-politika a Balkánon. Szeged. 2011.
- № 3.:** Győri Ferenc: Tehetségföldrajz: Magyarországi vizsgálatok. Szeged. 2012.
- № 4.:** Gulyás László-Keczer Gabriella: Projektmenedzsment 1.0. Szeged. 2012.
- № 5.:** Győri Ferenc (szerk.): A tudás szolgálatában. Szeged. 2012.
- № 6.:** Gulyás László: A Délvidék története 2. Szeged. 2012.
- № 7.:** Veres Lajos (szerk.): Regionális földrajzi tanulmányok. Abonyiné Palotás Jolán 70. születésnapja tiszteletére. Szeged. 2013.
- № 8.:** Gulyás László: A Délvidék története 3. Szeged. 2013.
- № 9.:** Bali Lóránt (szerk.): Muramenti Nemzetiségi Területfejlesztési Társulás és szomszéd településeinek, valamint Muraköz megye opcinák társadalmi-gazdasági tényezőinek elemző bemutatása. Szeged. 2014.
- № 10.:** Lóránt Bali (ed.): Predstavljajte drusvenogospodarstvenich címbenika... Szeged. 2014.
- № 11.:** Keczer Gabriella: Az egyetemek szerepe, irányítása és működése a 21. század elején. Szeged. 2014
- № 12.:** Dajnoki Krisztina: Helyet mindenkinek! Fogycatékos, illetve megváltozott munkaképességű munkavállalók HR sajátosságainak feltárása az Észak-Alföldi régióban. Szeged. 2014.
- № 13.:** Döbör András-Zeman Ferenc: Tanulmányok a magyar történelemből a kora újkortól a legújabb korig. Szeged. 2014
- № 14.:** Döbör András-Zeman Ferenc: Tanulmányok a magyar történelemből a kora újkortól a legújabb korig II. Szeged. 2015.
- № 15.:** Miklós Péter: Érték és foglalkoztatás. Tanulmányok a munka világból. Szeged. 2017.
- № 16.:** Szónokyné Ancsin Gabriella: Magyarok a Kárpát-medencében 2. Szeged. 2017.
- № 17.:** Gulyás László: „Sok van mi csodálatos, de az embernél nincs semmi csodálatosabb”. Tanulmányok a gazdálkodás- és szervezéstudományok köréből 2009–2017. Szeged. 2018.
- № 18.:** Polgári Szilvia: Beszélgetések vágatlanul/Conversation uncut version. Szeged. 2018.
- № 19.:** Haffner Tamás: Az Uniós és a magyar energiapolitika helyzete és kihívásai. Szeged. 2019.

GEOPOLITIKAI SZEMLE

I. évf. (2019): № 1.; № 2.; № 3.

TARTALOMJEGYZÉK

SPANYOL VILÁG ROVAT

- Domonkos Endre:** Parlamenti választások Spanyolországban:
A kétpárti hegemonia meggyengülése.....7
- Szilágyi István:** Brazília: A modernizációs diktatúrától a hibrid
posztdemokráciáig23

GEOÖKONÓMIA ROVAT

- Deák Gergely:** Az elektromobilitás európai terjedését
befolyásoló tényezők53
- Földvály Bernadett:** Az emberkereskedelem kísérő nélküli
kiskorú áldozatainak azonosítása – irányelvek és a gyakorlat
Magyarországon, illetve az Európai Unióban67

KLASSZIKUS GEOPOLITIKA ROVAT

- Németh Viktória:** Skandinávia a geopolitika térképén.....85
- Sashalmi Ádám:** Trieszt szerepe az olasz geopolitikai
és geoökonómiai elképzelésekben a két világháború között105
- Zágonyi Ádám:** V4 fejlesztési bank – jövőkép 2020 után117

BESZÁMOLÓ A Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására

- 50. konferenciájáról:** XI. Több nemzetiségű államoktól
napjaink geopolitikájáig, tudományos konferencia.
2019. március 1. Szeged.....133

DOMONKOS Endre
tudományos főmunkatárs
Budapesti Gazdasági Egyetem, Alkalmazott Tudományok Egyeteme
Külkereskedelmi Kar, Budapest
senior research fellow
Budapest Business School University of Applied Sciences,
Faculty of International Management and Business, Budapest, Hungary
email: Domonkos.Endre@uni-bge.hu

PARLAMENTI VÁLASZTÁSOK SPANYOLORSZÁGBAN: A KÉTPÁRTI HEGEMÓNIA MEGGYENGÜLÉSE

PARLIAMENTARY ELECTIONS IN SPAIN: THE WEAKENING OF TWO PARTY SYSTEM

ABSTRACT

On 28th April 2019 parliamentary elections were held in Spain, which won the left-wing Spanish Socialist Workers' Party. As a result of the elections the party system, which was characterised by the dominance of two main political forces (the Spanish Socialist Workers' Party and the People's Party) continued to transform significantly. The People's Party suffered one of the worst election results during the three decades of its history, which could be explained by the strengthening of Ciudadanos and the emergence of the radical political force, Vox.

It must be noted that neither the left-wing, nor the right-wing political parties succeeded gaining absolute majority (176 mandates) in the Congress of Deputies. Taking into account of the division of political sphere and the ideological differences among the parties, it will probably take a long time until the main political forces can strike a compromise to form a coalition government in the Iberian country. This requires mutual concessions by the Spanish political elite.

Besides the evaluation of the antecedents of parliamentary elections the objective my paper is to analyse the peculiarities of election campaign, but I will also highlight which factors played crucial role in the transformation of the party system in Spain. In my essay emphasis will be given to the different scenarios as regards negotiations for constructing a stable government. Because of length constraints, I will not deal with the foreign affairs- and economic policy of the socialist government.

Kulcsszavak: országgyűlési választások, Spanyolország, választási részvétel, pártrendszer, kormányalakítási tárgyalások

Keynotes: parliamentary elections, Spain, turnout, party system, negotiations for constructing government

1. Bevezetés

2019. április 28-án országgyűlési választást tartottak Spanyolországban, melyet a balközép Spanyol Szocialista Munkáspárt (PSOE) nyert meg. A választások eredményeként tovább folytatódott a hagyományos két nagy politikai erő (Spanyol Szocialista Munkáspárt és Spanyol Néppárt) uralmára épülő pártstruktúra átalakulása. A jobbközép Spanyol Néppárt az elmúlt három évtized egyik legrosszabb választási eredményét érte el, amely a centrista Ciudadanos megerősödésével és a radikális jobboldali Vox megjelenésével magyarázható.

A választáson azonban sem a bal-, sem a jobboldali politikai erők nem szerezték meg a kormányalakításhoz szükséges parlamenti mandátumok (176) abszolút többségét a Képviselőházban. Figyelembe véve a politikai erőviszonyokat és a pártok közötti ideológiai különbségeket, valamennyi politikai erőnek kölcsönös engedményekkel és kompromisszumos megállapodással kell biztosítania az ibériai ország kormányozhatóságát.

Tanulmányom célja a parlamenti választások előzményeinek és a kampányidőszak sajátosságainak elemzése mellett annak megválaszolása, milyen okokkal magyarázható a spanyol politikai pártszerkezet átalakulása. Lényeges szempontnak tartom a kormányalakítási tárgyalásokkal kapcsolatos forgatókönyvek rövid bemutatását, ugyanakkor terjedelmi korlátok miatt nem kívánok foglalkozni a szocialista kormány kül- és gazdaságpolitikájával.

2. Az országgyűlési választások előzményei: tüntetések és Pedro Sánchez kisebbségi kormánya bukásának okai

Az április végi országgyűlési választások egyik közvetlen előzménye az ibériai ország alkotmányos egysége mellett 2019. február 10-én szervezett tüntetés volt, melyen mintegy kétszázezren vettek részt. A megmozdulást az ellenzéki Spanyol Néppárt (PP), a Ciudadanos és a radikális jobboldali Vox párt felhívására rendezték meg Madridban a Plaza de Colón téren. Az ellenzéki politikai erők bírálták Pedro Sánchez Katalóniával kapcsolatos politikáját, és követelték a katalán függetlenségpárti vezetőknek tett engedmények visszavonását. Egyúttal szorgalmazták a parlamenti választások mielőbbi kiírását.¹

A szocialista kormány kerekasztal megbeszélésre tett javaslatot a jelenlegi függetlenségpárti katalán kabinetnek, melynek tárgyalásain a szocialista kormánytagok mellett függetlenséget támogató katalán politikusok is részt vettek. A tárgyalások során Quim Torra, katalán elnök ragaszkodott a függetlenségi népszavazás megtartásához az Autonóm

Közösségben, mivel véleménye szerint a katalánoknak joguk van az önrendelkezésre. A katalán elnök Spanyolország 2019. évi költségvetésének elfogadását ez utóbbi kérés teljesítésétől tette függővé. A tárgyalások a két fél között megszakadtak, ugyanis a spanyol kormány továbbra is ragaszkodott az egységes spanyol államhoz és nem volt hajlandó beleegyezni egy újabb függetlenségi népszavazás megtartásába. Ugyanakkor megegyeztek abban, hogy szükséges egy közvetítő személy (előadó) kinevezése, aki a katalán kormánnyal való tárgyalásokat koordinálja.²

A kerekasztal megbeszélésre tett javaslat és a kinevezendő közvetítő (előadó) élesen megosztotta a szocialista párti képviselőket. Pedro Sánchez kormánya párbeszéd alapján és a jelenlegi alkotmányos rend tiszteletben tartásával kívánta rendezni a katalán kérdést és elzárkózott egy újabb függetlenségi népszavazás megtartásától. Ez utóbbi törekvések eredménytelennek bizonyultak, mert a szocialista kisebbségi kormány és a miniszterelnök is a függetlenséget támogató katalán politikai pártok „foglya” lett. A két katalán párt (Katalán Köztársasági Baloldal és a PDeCAT frakciója) továbbra is ragaszkodott korábbi álláspontjához, amely egy újabb függetlenségi referendum megtartásához kötötte az ibériai ország 2019. évi költségvetésének megszavazását. Spanyolország 2019. évi költségvetésének zárószavazására 2019. február 13-án került sor. A spanyol politikai erők közül elutasította a költségvetésről szóló tervet a jobbközép Spanyol Néppárt, a centrista Ciudadanos és a radikális jobboldali Vox, továbbá a katalán függetlenséget támogató politikai pártok (a Katalán Köztársasági Baloldal és a PDeCAT). A költségvetésre nemmel szavazott a Coalición Canaria nevű politikai tömörülés is. A zárószavazást követően a Spanyol Néppárt és a Ciudadanos vezetője kijelentette, hogy Pedro Sáncheznak nem maradt más lehetősége, mint az előrehozott parlamenti választások mielőbbi kiírása.³

Pedro Sánchez szocialista kormányfő február 15-én tartott sajtótájékoztatót, melyen bejelentette az országgyűlési választások időpontját (2019. április 28.). A törvényi szabályozásnak megfelelően a kormányfő február végén feloszlatta a Képviselőházat. A parlamenti választásokról szóló rendeletet március 5-én hirdették ki a hivatalos állami közlönyben.⁴

Az ibériai ország költségvetésének elutasítása és Pedro Sánchez kisebbségi szocialista kormányának bukása egybeesett a 2017. október végén leváltott és előzetes letartóztatásba helyezett katalán kormány tagjai elleni bírósági eljárás kezdetével. A per február 12-én a Generalitat egykori elnökhelyettesének és a katalán kabinet korábbi tagjainak meghallgatásával kezdődött a madridi Legfelső Bíróságon. A korábbi katalán kormány elnökhelyettesét és a kabinet tagjait a legfőbb ügyész lázadással, zendüléssel és hűtlen kezelés bűncselekményével vádolja. Spanyol-

országban büntetőjogi értelemben a lázadás és zendülés az egyik legsúlyosabb bűncselekmény. Az alkotmányos rend elleni lázadás bűncselekménye miatt a katalán kormány korábbi vezetőit akár 30 évre is elítélhetik. A per előreláthatólag – 600 tanú meghallgatásával – három hónapig fog tartani.⁵ Szakértők és külföldi napilapok véleménye szerint a katalán kormány egykori tagjaival szemben lefolytatott bírósági eljárás a spanyol demokratikus berendezkedés védelmének egyik legfőbb erőpróbája lehet.

Pedro Sánchez kisebbségi szocialista kormányának bukását követően egyre gyakoribbá váltak a tüntetések Katalóniában, amely jól jelezte a feszült viszonyt a központi spanyol állam és a katalán függetlenséget támogató kormány között. Február 16-án Barcelonában közel 200 000 fő tüntetett a katalán kormány korábbi tagjai ellen indított bírósági eljárás miatt.⁶ A megmozduláson részt vett Quim Torra katalán tartományi elnök és a Generalitat elnökhelyettese mellett a katalán függetlenségpárti erők (a JuntsxCat, a PDeCat, a Katalán Köztársasági Baloldal és Népi Egység), továbbá a Katalán Nemzetgyűlés és az Omnium kulturális szervezet. A résztvevők hangsúlyozták, hogy az önrendelkezés nem bűncselekmény és a katalánoknak joguk van eldönteni az autonóm tartomány jövőjét. Quim Torra kijelentette, hogy „Spanyolországot a katalán emberek véleményének megkérdezése nélkül nem lehet kormányozni”.⁷

Spanyolországban az elmúlt időszak eseményei azt mutatták, hogy a kisebbségi szocialista kormány nem tudta a katalán kérdést még a függetlenségpárti politikusoknak tett engedményekkel sem átfogóan kezelni. Hiába ígért a 2019. évi költségvetésben Pedro Sánchez újabb beruházásokat és költségvetési forrást Katalóniának, a függetlenségpárti katalán elnök és kormánya kizárólag az önrendelkezésről volt hajlandó tárgyalni. Ráadásul Pedro Sánchez kisebbségi kormánya az ibériai országot leginkább megosztó kérdést kívánta végérvényesen rendezni. Az egykori diktátor, Francisco Franco exhumálása és a spanyol polgárháború körüli vita lezárásának politikai napirendre emelése rendkívül megosztotta a spanyol társadalmat. A szocialista kormány ezen intézkedésének egyik következménye a radikális jobboldali párt, a Vox felemelkedése és megerősödése. A politikai erő a tavaly novemberben tartott andalúziai tartományi választáson 10%-os eredményt ért el, s ezzel a mérleg nyelve szerepét játszotta a helyi kormányalakítási tárgyalások során.

Megállapítható, hogy az elmúlt négy évben a spanyol pártrendszer jelentős mértékben átrendeződött. A hagyományos politikai erők közül a jobbközép konzervatív Spanyol Néppárt támogatottsága csökkent, miközben a politikai jobboldalon a radikális Vox megjelenése és a centrista Ciudadanos megerősödése döntően átrendezte a politikai erőteret. A Vox radikális jobboldali párt népszerűsége a politikai erő bevándorlás elle-

nességével magyarázható. Ugyanakkor a politikai baloldalon a radikális és baloldali Unidas Podemos sem tudta érdemben növelni a támogatottságát. Pablo Iglesias pártjának meggyengüléséből a Spanyol Szocialista Munkáspárt mellett leginkább a függetlenségpárti Katalán Köztársasági Baloldal (ERC) profitált, amely számottevő mértékben növelte szavazóinak számát Katalónia három tartományában (Girona, Lleida és Tarragona). Mindezek a tényezők jelentős mértékben befolyásolták az április 28-i parlamenti választások eredményét.

3. A választási kampány főbb sajátosságai

Spanyolországban a választási kampány hivatalosan április 12-én kezdődött meg. A jelenleg kormányzó Spanyol Szocialista Munkáspárt (PSOE) választási kampányában a jobboldali pártok ibériai országot megosztó politikájának veszélyeire hívta fel a figyelmet. Pedro Sánchez pártfőtitkár különösen a jobboldali radikális politikai erőt, a Voxot bírálta erőteljesen. A szocialisták a kampány során a jobboldali politikai erők szavazatainak megosztására törekedve a még bizonytalan szavazók támogatásának megszerzését tekintették az egyik legfontosabb feladatnak.⁸

A Spanyol Néppárt választási kampánya során bírálta a baloldali spanyol szocialista kormányt, mert véleményük szerint a katalán függetlenségpárti erőknek tett engedményekkel megbontották az egységes spanyol államot. Pablo Casado, a Spanyol Néppárt elnöke Pedro Sánchez kormányfő tevékenységét rendkívül veszélyesnek értékelte, és a szocialista pártfőtitkárt az egyik legradikálisabb politikusnak nevezte a spanyol demokratikus átalakulás óta eltelt időszakban. Bírálta a szocialista kabinetet a történelmi emlékezet törvény kapcsán, amely megosztja a spanyol nemzetet, egyben történelemhamisítással vádolta meg a szociáldemokrata politikai erőt.⁹

A centrista Ciudadanos a Spanyol Néppártban és a Spanyol Szocialista Munkáspártból kiábrándult szavazók támogatásának megszerzését állította választási kampányának középpontjába. Albert Rivera kizárta annak a lehetőségét, hogy támogatja Spanyolország alkotmányos egységét megbontó, Spanyol Szocialista Munkáspárt kormányra kerülését.¹⁰

Az Unidas Podemos választási kampányának középpontjában a Spanyol Szocialista Munkáspártból kiábrándult választópolgárok és a fiatal szavazók támogatásának megszerzése állt. Ez utóbbit szolgálta a párt választási programjának egyik eleme, amely a választási korhatárt a jelenlegi 18 évről 16-ra csökkentené Spanyolországban. A radikális baloldali párt a zöld gazdaság szerepét, az intézményi korrupció elleni határozott

fellépést, és a minimálbér emelésének, továbbá a lakhatási feltételek javítását hangsúlyozta a kampány során.¹¹

A radikális jobboldali Vox kampánynyitó rendezvényén, Santiago Abascal a párt elnöke a nemzeti eszme és hagyományok szerepének tiszteletben tartását hangoztatta. Kijelentette, hogy a hazaszeretet az egyik legfontosabb politikai érték, amely Spanyolországot mindig is jellemezte. Kulcsfontosságúnak nevezte az ibériai ország alkotmányos egységét veszélyeztető csoportok, így az elszakadáspártiak és a szélsőséges erők elleni fellépést, akik a spanyol állampolgárok egyéni szabadságjogait veszélyeztetik. Véleménye szerint Spanyolország nemzeti egységének és szabadságának megőrzésére kell törekedni.¹²

A választási kampány egyik kardinális kérdése Katalónia helyzete és jövője volt. A spanyol szocialisták elkötelezték, hogy növeljék az autonóm közösségeket megillető jogosítványokat. Szorgalmazzák a jelenleg hatályos alkotmány módosítását, elismerve Spanyolország többnemzetiségű jellegét. Ugyanakkor továbbra is elutasítják az alapcharta 155 cikkelyének újbóli bevezetését, amely az autonómia felfüggesztésére irányul és az önrendelkezési népszavazást. Az alkotmány módosítása során egyértelműen rögzíteni kell a központi államot és az autonóm közösségeket megillető hatásköröket és pénzügyi forrásokat.¹³

A Spanyol Néppárt és a Ciudadanos ezzel szemben a katalán elszakadási törekvések megelőzése érdekében újból életbe léptetné az Alkotmány 155 cikkelyét, megerősítve a nemzetbiztonságról szóló törvényt. Ez utóbbi intézkedés célja a tartományi rendőrség (Mossos d'Esquadra) feletti felügyelet biztosítása, hogy a mindenkori törvények és az alapcharta előírásainak megfelelően járjon el. Szorgalmazzák a költségvetési stabilitásról szóló törvény módosítását, hogy közpénzből a jövőben ne lehessen elszakadáspárti törekvéseket támogatni. Lényeges különbséget jelent a Néppárt és a Ciudadanos között, hogy az utóbbi politikai erő nem zárkózik el a spanyol alapcharta módosításától. Ugyanakkor a szocialistákkal szemben inkább a központi állam hatásköreit erősítenék meg és szűkebb hatáskört állapítanak meg az autonóm közösségek esetében. Világosan elhatárolnák a központi államot és az autonóm közösségeket megillető jogköröket, hatáskör átruházás nélkül. Végül megreformálnák a Szenátust, amely valódi területi érdekviseleti szerepet látna el az állam keretein belül.¹⁴

A választási kampány vége előtti utolsó napon hozta nyilvánosságra a Nemzeti Statisztikai Hivatal a 2019. első negyedévre vonatkozó munkanélküliségi és foglalkoztatottsági adatokat. 2019. első negyedévében összesen 93 400 munkahely szűnt meg Spanyolországban, és 50 000 fővel növekedett az állástalanok száma. Különösen erőteljes visszaesés fi-

Az április végén rendezett parlamenti választásokat a mérsékelt bal-közép Spanyol Szocialista Munkáspárt (PSOE) nyerte meg a szavazatok 28,7 százalékával. A szociáldemokrata politikai erő összesen 123 mandátumot szerzett a 350 fős képviselőházban, amely az elmúlt két évtized egyik legjobb választási eredménye.¹⁸ A baloldali párt sikeresen mozgósította a választópolgárokat és megszerezte a bizonytalan szavazók támogatásának jelentős részét. A baloldali párt jó választási szerepléséhez hozzájárult a politikai jobboldal megosztottsága is.

A Spanyol Néppárt (PP) az elmúlt három évtized egyik legrosszabb választási eredményét érte el. A jobbközép politikai erő parlamenti mandátumainak száma 137-ről mindössze 66-ra csökkent a Képviselőházban. A Spanyol Néppárt kulcsfontosságú autonóm közösségekben veszített (Andalúzia, La Rioja, Madrid és Galícia) a Spanyol Szocialista Munkáspárttal szemben. A PP összesen négy provinciában (Ávila, Lugo, Ourense és Salamanca) tudta megelőzni a baloldali szociáldemokrata erőt.¹⁹ A Néppárt rossz választási szereplése a pártot elmúlt időszakban érintő korrupciógyanús ügyekkel, valamint a Katalóniával kapcsolatosan folytatott politikájával magyarázható. A párt 2018 nyarán megválasztott új elnöke, Pablo Casado nem tudta érdemben megszólítani és mozgósítani a párt hagyományos szavazóit. További problémát jelentett, hogy a jobboldali szavazók jelentős része inkább a centrista Ciudadanosra, vagy a radikális jobboldali Vox-ra adta le a szavazatát. A Spanyol Néppárt befolyásának csökkenése jól mutatja a spanyol pártrendszer és a politikai jobboldal átrendeződését.

A választásokon nagyon jól szerepelt a katalán gyökerekkel rendelkező, centrista politikai erő, a Ciudadanos (Cs), amely a szavazatok 15,85 százalékával a harmadik legerősebb pártként került be a törvényhozásba. A politikai erő Barcelonában, Málagában, Zaragozában, Valenciában és Sevilleben, továbbá a Baleár-szigeteken megelőzte a jobbközép Spanyol Néppártot. A Cs képviselői helyeinek száma 32-ről 57-re növekedett. Albert Rivera pártelnök választási stratégiája sikeresnek bizonyult, mert nemcsak a jobbközép Spanyol Néppártból kiábrándult szavazók jelentős részének támogatását sikerült megszereznie, hanem a hagyományos politikai bal- és jobboldali erőterre épülő pártberendezkedést megtörve, alternatív erőként jelent meg a választáson. A Ciudadanos jelentősen megerősödött Andalúziában és a Madridi Autonóm Közösségben.²⁰

Az országgyűlési választások meglepetése a radikális jobboldali párt, a Vox jó szereplése volt. A Santiago Abascal által vezetett politikai erő a szavazatok 10,3 százalékával 24 mandátumot szerzett, és ezzel az eredménnyel első ízben jutott be a Cortezbe. A párt választási kampánya,

amely a nemzeti eszme és hagyományok, továbbá az ország alkotmányos egységének védelmére épült célravezetőnek bizonyult. A radikális, jobboldali erő Andalúziában és Murcia tartományokban ért el jó eredményt.²¹

A Spanyol Néppárt (PP) mellett az április 28-i választások második legnagyobb vesztese az Unidas Podemos volt. A radikális baloldali erő képviselői helyeinek harmadát (71-ről 42-re csökkent) veszítette el. A párt rossz választási eredményében szerepet játszott a párton belül Pablo Iglesias pártelnök és Iñigo Errejón közötti konfliktus. A párt elnökének, Pablo Iglesiasnak nem sikerült mozgósítania a baloldali fordulat iránt elkötelezett szocialista szavazókat, akik inkább a Spanyol Szocialista Munkáspártra voksoltak. Az Unidas Podemos 2016 júniusához képest közel 1,4 millió szavazót veszített, amely a politikai baloldalon a párt meggyengülését mutatja. A radikális baloldali erő Extremadura, Castilla-León és Castilla La Mancha tartományokban egyáltalán nem szerzett képviselői mandátumot. Legfőbb szövetségese, az En Comú Podem Katalóniában összesen 250 000 szavazatot veszített a Katalán Szocialistákkal és a Köztársasági Baloldallal szemben.²²

A nacionalista pártok közül nagyon jól szerepelt a Katalán Köztársasági Baloldal, amely Katalónia három tartományában (Girona, Lleida és Tarragona) meggyőző többséget szerzett. A baloldali radikális és függetlenségpárti erő mandátumainak száma 9-ről 15-re nőtt a Képviselőházban. Ugyanakkor Carles Puigdemont által korábban vezetett jobboldali, nacionalista párt, a JxCAT mindössze 7 képviselői helyet szerzett a korábbi 8-cal szemben. A Baszk Nacionalista Párt (PNV) befolyása Álava, Guipúzcoa és Vizcaya provinciákban továbbra is fennmaradt és a párt 6 képviselője került be a Cortezbe.²³

Az országgyűlési választások eredményeként döntő mértékben átalakult a felsőház összetétele. A 208 szenátusi helyből a Spanyol Szocialista Munkáspárt 121 mandátummal a legerősebb frakcióval rendelkezik. A Spanyol Néppárt ugyanakkor elvesztette abszolút többségét a Szenátusban, mert a politikai erő a korábbi 130 szenátori hellyel szemben összesen 56 mandátumhoz jutott.²⁴ A Katalán Köztársasági Baloldal 11, a Baszk Nacionalista Párt (PNV) 9, a Ciudadanos 4, a navarrai szocialisták 3, a jobboldali függetlenségpárti Katalán Demokrata Párt (JxCat-Junts) 2, az EH-Bildu és a Gomerai Szocialista Tömörülés (ASG) 1-1 szenátori helyet szerzett.²⁵ Az Unidas Podemos a választásokon nem került be a területi érdekképviseletet ellátó felsőházba, amely a párt gyenge országos választási eredményével magyarázható.

Az április 28-i országgyűlési választáson ugyanakkor egyetlen politikai párt sem szerezte meg a kormányalakításhoz szükséges parlamenti mandátumok abszolút többségét (176). Megjegyzendő, hogy a választási

eredmények alapján a Spanyol Szocialista Munkáspárt az Unidas Podemoszal együtt összesen 165 mandátummal nem tud kormányt alakítani, csakúgy mind a jobbközép Spanyol Néppárt, a centrista Ciudadanos és a radikális jobboldali Vox. Ez utóbbi három politikai erő összesen csak 147 mandátummal rendelkezik.

Figyelembe véve a választási eredményeket és a politikai erőter megosztottságát, jelenleg két forgatókönyv képzelhető el a kormányalakításra vonatkozóan feltételezve, hogy a pártok képesek lesznek kölcsönös engedményeket téve kompromisszumos megállapodásra jutni a kormányzás kérdésében:

1. Az első lehetőség, hogy a választásokon győztes Spanyol Szocialista Munkáspárt, a radikális baloldali Unidas Podemoszal, a Compromís nevű baloldali politikai tömörüléssel, a navarrai szocialista képviselőkkel, továbbá a mérsékelt Baszk Nacionalista Párt és a Coalición Canaria, illetve a kantábriai (Partido Regionalista de Cantabria) regionális politikai tömörülés támogatásával alakít hétpárti koalíciós kormányt. Ebben az esetben Pedro Sánchez kormányfővé választásához nincs szükség a katalán függetlenségpárti politikai erők támogatására. Hangsúlyozni kell azonban, hogy ilyen összetételű kormánykoalíció a pártok közötti politikai és ideológiai különbségek miatt folyamatos egyeztetést feltételez valamennyi koalíciót alkotó politikai erővel.
2. A kormányzati stabilitás és az ország gazdasági megítélése szempontjából a legkedvezőbb megoldást a Spanyol Szocialista Munkáspárt és a centrista Ciudadanos koalíciós kormányzása jelentené. A két párt összesen 180 parlamenti képviselői hellyel és stabil kormánytöbbséggel rendelkezne a Képviselőházban. Ugyanakkor Albert Rivera pártja továbbra is elzárkózik attól, hogy a szocialistákkal közösen kormányozzon, hangsúlyozva, hogy a Ciudadanos nem támogatja olyan politikai párt kormányra kerülését, amely előzetes megállapodást kötött a katalán függetlenségpárti politikusokkal.²⁶ Ráadásul a spanyol szocialisták szavazói a Ciudadanos helyett inkább a radikális baloldali Unidas Podemoszal és a kisebb balközép pártokkal (Compromís, navarrai Szocialisták) való közös kormányzást szorgalmazzák.

5. Konklúzió

A 2019. április 28-án, Spanyolországban rendezett parlamenti választások eredményeként tovább folytatódott a hagyományos két nagy politikai erő (Spanyol Néppárt és Spanyol Szocialista Munkáspárt) uralmára épülő pártstruktúra átalakulása. A politikai jobboldalon a konzervatív Spanyol Néppárt az elmúlt három évtized legrosszabb választási eredményét érte el, miközben a centrista Ciudadanos és a Vox megszerezte a nemzeti-konzervatív politikai erőből kiábrándult szavazók támogatását. A politikai baloldalon a spanyol szocialisták – intenzív kampánystratégiájukkal – sikeresen mozgósították a baloldali és a bizonytalan szavazók nagy részét. Mindezek következtében a PSOE 123 képviselői mandátummal megnyerte az országgyűlési választásokat, de önállóan nem tud kormányt alakítani, mert nem szerezte meg a stabil kormányzáshoz szükséges parlamenti többséget (176 képviselői hely). A szociáldemokrata politikai erő az Unidas Podemossal együtt összesen 165 mandátumot szerzett, ezért a kormányalakítási tárgyalások során szükség lesz a mérsékelt nacionalista pártok (Baszk Nacionalista Párt és a Coalición Canaria) bevonására a stabil parlamenti többség biztosítása érdekében.

A 208 fős Szenátusban a PSOE abszolút többséget szerzett, s ezzel gyakorlatilag megszűnt a Spanyol Néppárt (PP) korábbi időszakban gyakorolt jelentős befolyása a felsőházban. Ugyancsak lényeges változást jelent, hogy a radikális, baloldali Unidas Podemos nem került be a területi érdekképviselő szerepét ellátó testületbe.

A választások eredményeként összesen 12 párt jutott be a spanyol parlament alsóházába, amely jól mutatja a spanyol társadalom megosztottságát és a politikai erőter polarizáltságát. Figyelembe véve az országgyűlési választások eredményét, a kormányalakítási tárgyalások során valamennyi spanyol politikai erőnek kölcsönös kompromisszumokkal kell biztosítania az ibériai ország kormányozhatóságát. Tekintettel a pártok között fennálló ideológiai és politikai különbségekre, mindez korántsem lesz egyszerű feladat.

JEGYZETEK/NOTES

1. Ángel, Sanz Luiz–Sanmartín, Olga R.: Madrid estalla en un clamor contra “las cesiones al independentismo”: “¡Elecciones ya!”. El Mundo, 2019. február 10. szám. In: <https://www.elmundo.es/espana/2019/02/10/5c6011b8fc6c83ab688b46b3.html> Letöltve: 2019. május 15.
2. Hernández, Marisol: Pedro Sánchez echa el freno ante el clamor social y del PSOE por sus cesiones al independentismo El Mundo, 2019. február 8. szám. In: <https://www.elmundo.es/espana/2019/02/08/5c5d8449fc6c83c8628b45e6.html> Letöltve: 2019. május 15.

3. Díez, Anabel–Casqueiro, Javier: Los independentistas rechazan el Presupuesto y precipitan el fin de la legislatura. El País, 2019. február 13. szám. In: https://elpais.com/politica/2019/02/13/actualidad/1550046020_600190.html Letöltve: 2019. május 15.
4. Cruz, Marisa: Elecciones generales el 28 de abril: campaña electoral en plena Semana Santa. El Mundo, 2019. február 15. szám. In: <https://www.elmundo.es/espana/2019/02/15/5c668ad4fc6c83af038b4660.html> Letöltve: 2019. május 15.
5. Erre vonatkozóan lásd részletesen El País: Juicio del Procés különszámát. In: https://elpais.com/tag/juicio_proces/a Letöltve: 2019. május 15.
6. Oms, Javier: El soberanismo protesta contra el juicio del 1-O y moviliza a 200.000 personas en Barcelona. El Mundo, 2019. február 16. szám. In: <https://www.elmundo.es/cataluna/2019/02/16/5c683020fdddf23488b45f4.html> Letöltve: 2019. május 15.
7. Piñol, Àngels: El independentismo sale a la calle en Barcelona contra el juicio del ‘procés’. El País, 2019. február 16. szám. In: https://elpais.com/ccaa/2019/02/16/catalunya/1550331864_005504.html Letöltve: 2019. május 15.
8. Cué, Carlos E.: Sánchez busca fracturar a la derecha con otra ‘foto de Colón’. El País, 2019. április 12. szám. In: https://elpais.com/politica/2019/04/11/actualidad/1554992980_583487.html Letöltve: 2019. május 16.
9. Junquera, Natalia: El PP plantea recentralizar el Estado en un programa con guiños al voto de Vox. El País, 2019. április 9. szám. In: https://elpais.com/politica/2019/04/08/actualidad/1554710347_649202.html Letöltve: 2019. május 16.
10. De Blas, García Elsa: Rivera se la juega con la mitad de su electorado indeciso. El País, 2019. április 12. szám. In: https://elpais.com/politica/2019/04/11/actualidad/1555009083_401718.html Letöltve: 2019. május 16.
11. Abellán, Lucía: Podemos propone rebajar a 16 años la edad para votar. El País, 2019. április 5. szám. In: https://elpais.com/politica/2019/04/05/actualidad/1554467297_655286.html Letöltve: 2019. május 16.
12. Carvajal, Álvaro: Éxtasis patriótico de Vox en Covadonga: “No vamos a pedir perdón por la historia ni los símbolos”. El Mundo, 2019. április 12. szám. In: <https://www.elmundo.es/espana/2019/04/12/5cb0b30921efa00e068b45e5.html> Letöltve: 2019. május 16.
13. Hernández, Marisol: El PSOE se compromete a hacer “las reformas necesarias para un nuevo impulso del autogobierno”. El Mundo, 2019. április 15. szám. In: https://www.elmundo.es/espana/2019/04/15/5cb47aa421efa0b8638b467a.html?intcmp=MNOT23801&s_kw=2 Letöltve: 2019. május 16.
14. Ángel, Sanz Luis: Ciudadanos promete aplicar un 155 inmediato y reforzar la Ley de Seguridad Nacional para controlar a los Mossos. El Mundo, 2019. április 16. szám. In: <https://www.elmundo.es/espana/2019/04/16/5cb586db21efa025318b4573.html> Letöltve: 2019. május 16.
15. Urrutia, César: El año arranca con 93.400 empleos destruidos y casi 50.000 parados más. El Mundo, 2019. április 25. szám. In: <https://www.elmundo.es/economia/macroeconomia/2019/04/25/5cc15c1521efa056498b4601.html> Letöltve: 2019. május 16.

16. A részvételi arány a 2016. június 26-i parlamenti választásokét mintegy 9 százalékponttal haladta meg, amely a legújabb kori spanyol demokráciában rendkívül magas értéknek számít.
17. Elecciones generales: La participación llega al 75,78%, nueve puntos más que en 2016. *El Mundo*, 2019. április 28. szám. In: <https://www.elmundo.es/espana/2019/04/28/5cc59aa0fdddf99b78b4596.html> Letöltve: 2019. május 17.
18. Cruz, Marisa: Elecciones 2019: El PSOE, al borde de gobernar sin los separatistas ante la debacle del PP. *El Mundo*, 2019. április 29. szám. In: <https://www.elmundo.es/espana/2019/04/28/5cc5ff9efc6c83b3778b46b1.html> Letöltve: 2019. május 17.
19. Resultados elecciones generales 2019. 28A. Elecciones Generales. In: <https://www.elmundo.es/elecciones/elecciones-generales/resultados/> Letöltve: 2019. május 17.
20. Ángel, Sanz Luis: Elecciones generales 2019: Rivera roza el 'sorpaso' de Ciudadanos al PP y aspira a liderar la oposición. *El Mundo*, 2019. április 29. szám. In: <https://www.elmundo.es/espana/2019/04/29/5cc63524fc6c834c6f8b4588.html> Letöltve: 2019. május 17.
21. González, Miguel: Vox entra en el Congreso con 24 escaños, pero se queda lejos de sus expectativas. *El País*, 2019. április 29. szám. In: https://elpais.com/politica/2019/04/28/actualidad/1556467382_150442.html Letöltve: 2019. május 17.
22. Pérez, Oliva Milagros: Víctima del voto útil y la división interna. *El País*, 2019. április 29. szám. In: https://elpais.com/politica/2019/04/28/actualidad/1556461870_193522.html Letöltve: 2019. május 17.
23. Cruz, Marisa: Elecciones 2019: El PSOE, al borde de gobernar sin los separatistas ante la debacle del PP. *El Mundo*, 2019. április 29. szám. In: <https://www.elmundo.es/espana/2019/04/28/5cc5ff9efc6c83b3778b46b1.html> Letöltve: 2019. május 17.
24. Lamet, Juanma: Elecciones 2019: Un hundimiento del PP sin paliativos que acorrala a Pablo Casado. *El Mundo*, 2019. április 29. szám. In: <https://www.elmundo.es/espana/2019/04/28/5cc61509fdddf3b638b45c9.html> Letöltve: 2019. május 17.
25. Resultados elecciones generales 2019. 28A. Elecciones Generales. In: <https://www.elmundo.es/elecciones/elecciones-generales/resultados/> Letöltve: 2019. május 17.
26. De Blas, García Elsa–Marcos, José: La ejecutiva de Ciudadanos decide por unanimidad no pactar con el PSOE tras las generales. *El País*, 2018. február 18. szám. In: https://elpais.com/politica/2019/02/18/actualidad/1550495141_748408.html Letöltve: 2019. május 17.

FELHASZNÁLT IRODALOM/REFERENCES

- Abellán, Lucía (2019): Podemos propone rebajar a 16 años la edad para votar. *El País*, 2019. április 5. szám. In: https://elpais.com/politica/2019/04/05/actualidad/1554467297_655286.html Letöltve: 2019. május 16.
- Ángel, Sanz Luis (2019): Ciudadanos promete aplicar un 155 inmediato y reforzar la Ley de Seguridad Nacional para controlar a los Mossos. *El Mundo*, 2019. április 16. szám. In: <https://www.elmundo.es/espana/2019/04/16/5cb586db21efa025318b4573.html> Letöltve: 2019. május 16.
- Ángel, Sanz Luis (2019): Elecciones generales 2019: Rivera roza el 'sorpaso' de Ciudadanos al PP y aspira a liderar la oposición. *El Mundo*, 2019. április 29. szám. In: <https://www.elmundo.es/espana/2019/04/29/5cc63524fc6c834c6f8b4588.html> Letöltve: 2019. május 17.
- Carvajal, Álvaro (2019): Éxtasis patriótico de Vox en Covadonga: “No vamos a pedir perdón por la historia ni los símbolos”. *El Mundo*, 2019. április 12. szám. In: <https://www.elmundo.es/espana/2019/04/12/5cb0b30921efa00e068b45e5.html> Letöltve: 2019. május 16.
- Cruz, Marisa (2019): Elecciones 2019: El PSOE, al borde de gobernar sin los separatistas ante la debacle del PP. *El Mundo*, 2019. április 29. szám. In: <https://www.elmundo.es/espana/2019/04/28/5cc5ff9efc6c83b3778b46b1.html> Letöltve: 2019. május 17.
- Cruz, Marisa (2019): Elecciones generales el 28 de abril: campaña electoral en plena Semana Santa. *El Mundo*, 2019. február 15. szám. In: <https://www.elmundo.es/espana/2019/02/15/5c668ad4fc6c83af038b4660.html> Letöltve: 2019. május 15.
- Cué, Carlos E. (2019): Sánchez busca fracturar a la derecha con otra ‘foto de Colón’. *El País*, 2019. április 12. szám. In: https://elpais.com/politica/2019/04/11/actualidad/1554992980_583487.html Letöltve: 2019. május 16.
- De Blas, García Elsa (2019): Rivera se la juega con la mitad de su electorado indeciso. *El País*, 2019. április 12. szám. In: https://elpais.com/politica/2019/04/11/actualidad/1555009083_401718.html Letöltve: 2019. május 16.
- De Blas, García Elsa–Marcos, José (2018): La ejecutiva de Ciudadanos decide por unanimidad no pactar con el PSOE tras las generales. *El País*, 2018. február 18. szám. In: https://elpais.com/politica/2019/02/18/actualidad/1550495141_748408.html Letöltve: 2019. május 17.
- Díez, Anabel–Casqueiro, Javier (2019): Los independentistas rechazan el Presupuesto y precipitan el fin de la legislatura. *El País*, 2019. február 13. szám. In: https://elpais.com/politica/2019/02/13/actualidad/1550046020_600190.html Letöltve: 2019. május 15.
- El País*: Juicio del Proceso különszám. In: https://elpais.com/tag/juicio_proces/a Letöltve: 2019. május 15.
- Elecciones generales: La participación llega al 75,78%, nueve puntos más que en 2016. *El Mundo*, 2019. április 28. szám. In: <https://www.elmundo.es/espana/2019/04/28/5cc59aa0fdddff99b78b4596.html> Letöltve: 2019. május 17.
- González, Miguel (2019): Vox entra en el Congreso con 24 escaños, pero se queda lejos de sus expectativas. *El País*, 2019. április 29. szám. In: <https://elpais.com/>

- politica/2019/04/28/actualidad/1556467382_150442.html Letöltve: 2019. május 17.
- Hernández, Marisol (2019): El PSOE se compromete a hacer “las reformas necesarias para un nuevo impulso del autogobierno”. *El Mundo*, 2019. április 15. szám. In: https://www.elmundo.es/espana/2019/04/15/5cb47aa421efa0b8638b467a.html?intcmp=MNOT23801&s_kw=2 Letöltve: 2019. május 16.
- Hernández, Mariso (2019): Pedro Sánchez echa el freno ante el clamor social y del PSOE por sus cesiones al independentismo *El Mundo*, 2019. február 8. szám. In: <https://www.elmundo.es/espana/2019/02/08/5c5d8449fc6c83c8628b45e6.html> Letöltve: 2019. május 15.
- Junquera, Natalia (2019): El PP plantea recentralizar el Estado en un programa con guiños al voto de Vox. *El País*, 2019. április 9. szám. In: https://elpais.com/politica/2019/04/08/actualidad/1554710347_649202.html Letöltve: 2019. május 16.
- Lamet, Juanma (2019): Elecciones 2019: Un hundimiento del PP sin paliativos que acorrala a Pablo Casado. *El Mundo*, 2019. április 29. szám. In: <https://www.elmundo.es/espana/2019/04/28/5cc61509fdddf3b638b45c9.html> Letöltve: 2019. május 17.
- Oms, Javier (2019): El soberanismo protesta contra el juicio del 1-O y moviliza a 200.000 personas en Barcelona. *El Mundo*, 2019. február 16. szám. In: <https://www.elmundo.es/cataluna/2019/02/16/5c683020fdddf23488b45f4.html> Letöltve: 2019. május 15.
- Pérez, Oliva Milagros (2019): Víctima del voto útil y la división interna. *El País*, 2019. április 29. szám. In: https://elpais.com/politica/2019/04/28/actualidad/1556461870_193522.html Letöltve: 2019. május 17.
- Piñol, Àngels (2019): El independentismo sale a la calle en Barcelona contra el juicio del ‘procés’. *El País*, 2019. február 16. szám. In: https://elpais.com/ccaa/2019/02/16/catalunya/1550331864_005504.html Letöltve: 2019. május 15.
- Resultados elecciones generales 2019. 28A. Elecciones Generales. In: <https://www.elmundo.es/elecciones/elecciones-generales/resultados/> Letöltve: 2019. május 17.
- Urrutia, César (2019): El año arranca con 93.400 empleos destruidos y casi 50.000 parados más. *El Mundo*, 2019. április 25. szám. In: <https://www.elmundo.es/economia/macroeconomia/2019/04/25/5cc15c1521efa056498b4601.html> Letöltve: 2019. május 16.

SZILÁGYI István
egyetemi tanár, az MTA doktora
Pécsi Tudományegyetem, Természettudományi Kar, Pécs
professor
University of Pécs, Faculty of Sciences, Pécs, Hungary
email: szortega@freemail.hu

BRAZÍLIA: A MODERNIZÁCIÓS DIKTATÚRÁTÓL A HIBRID POSZTDEMOKRÁCIÁIG

*BRASIL: FROM THE MODERNIZING DICTATORSHIP
TO HYBRID POSTDEMOCRACY*

ABSTRACT

In South America in the 1960s and 1970s the contradictions of economic, social and political structures were deepening. *The excepcional states of the new militarism* appeared on the continent. Formally these state systems were set up by the institutional takeover of the armed forces. The military governments strove for the total *reorganization and modernization of the societies* in their all – economic, political and ideological – territories.

The break-down of the military dictatorships in South America, in the one of three semi-peripheral areas of the world, took place in the 1970s and 1980s and 1990s and it was followed by the restoration of the civil governing in the form of hybrid systems. All these processes constituted the parts of the democratization.

However in those societies have been present the authoritarian enclaves and the so-called “powers that be” as well as the inherited non-elected system of institutions of the controlled democracy endangering the democratic establishment.

The study aims at analyzing these processes, the governmental and the state structures and the Economic transformations on the ground of the Brazilian experiences.

Kulcsszavak: új militarizmus, kivételes állam, modernizáció, posztdemokrácia, Dél-Amerika, politikai átmenet, geopolitika, Brazília

Keynotes: new militarism, exceptional state, modernization, post-democracy, South America, political transition, geopolitics, Brazil

1. Válság és új militarizmus Latin-Amerikában – a hatvanas–nyolcvanas évtizedek történelmi tapasztalatai

Latin-Amerikában az 1960–1970-es évtizedben kiéleződtek a gazdasági-társadalmi-politikai struktúrák ellentmondásai. A nemzetközi munkamegosztásba való fokozott és hatékony bekapcsolódás és az új tőkefelhalmozási módra való áttérés politikai válságot, az uralkodó hatalmi tömb hegemoniájának megrendülését, az államapparátus és a politikai rendszer radikális átalakulását és átalakítását és különböző válság leküzdési stratégiák megjelenését eredményezte. Ezek egyikét az 1964. április elsején a brazil katonai hatalomátvétellel színre lépő *új militarizmus* progresszív és regresszív katonai diktatúrái és *kivételes államai* jelentették. E rendszerek formailag a fegyveres erők intézményes hatalomgyakorlása útján jöttek létre. A katonai kormányok az érintett társadalmak totális, minden szférára (gazdasági, politikai, ideológiai) kiterjedő *újjászervezésére és modernizálására* törekedtek.

A kivételes államok létrehozása azt a „bismarcki típusú” és/vagy „konzervatív modernizációt” reprezentálta, amit az elmúlt százötven évben (részleges) sikerrel alkalmaztak Latin-Amerikában.¹

A kontinensen és a világ másik két félperifériális térségében – Dél-Európában és Kelet-Közép-Európában – végbemenő politikai átmenetek és demokratizálódási folyamatok részeként azonban a huszadik század utolsó harmadában, az 1970-es, 1980-as és 1990-es évtizedben sor került a katonai diktatúrák lebontására, a polgári kormányzás hibrid rendszerek formájában történő visszaállítására. Brazíliában ez a fordulat 1985 márciusában következett be.

A rezsimek önkizárásos, paktumos, vagy összeomlásos átmenetei a demokratikus intézmények formai érvényesüléséhez, alkotmányozási folyamatokhoz és új alkotmányok elfogadásához vezettek. Napjainkig jelen vannak azonban e társadalmakban a demokratikus berendezkedést veszélyeztető *tekintélyuralmi enklávék*, valamint az úgynevezett *háttérhatalom*² és az *ellenőrzött demokrácia öröklött, nem választott intézményrendszere*. Érdemben nem csökkentek a társadalmi és szociális egyenlőtlenségek sem és fennmaradt, illetve hatalmas, újabb politikai válságokhoz vezető, rendszer szintű jelleget és méreteket öltött a politikai és gazdasági elit korrupciója.

2. A katonai hatalomátvétel előzményei

A katonai hatalomátvétel a brazil társadalom mély megosztottságának, politikai és gazdasági válságának eredménye volt. *Carlos Fico* történész 2014-ben a következőképpen fogalmaz: „...ez az újkori brazil történelem egyik kulcseménye. Nehezen lenne érthető az ország jelenlegi

helyzete a jelzett meghatározó pillanat valódi jelentőségének megértése nélkül. Akkor egy 21 évig tartó katonai rendszer bevezetésére került sor... Nem kevesen voltak olyanok, akik támogatták az államcsínyt: a sajtó, a katolikus egyház, a városi középrétegek jelentős része. Intézmények, amelyek évekkel később a rezsím ellen fordultak – mint a Brazil Ügyvédi Kamara, a Brazil Sajtó Szövetség vagy a Brazil Püspöki Konferencia.”³

Az 1964. április 1-jén Brazíliában bevezetett katonai–civil diktatúra a már jelzett bismarcki típusú konzervatív modernizáció modelljét testesítette meg. Felmerül a kérdés: valóban modernizációs rendszer volt-e az új militarizmus kivételes állama? A rendszer huszonegy éves uralma hozzájárult-e Brazília világgazdasági illeszkedéséhez? Az ország totális újjászervezésének és átalakításának szándéka és az azzal kapcsolatos lépések előmozdították-e a gazdasági fejlődést és megkönnyítették, lehetővé tették-e a politikai szerkezet modernizációját?

E kérdések megválaszolására a 2014-es év, a katonai hatalomátvétel ötvenedik évfordulója jó alkalmat kínált. Számos könyv és publikáció született ezzel kapcsolatban és a jelzett évforduló komoly tudományos viták alapjául is szolgált.⁴

Marcos Napolitano a következő körülményekre hívja fel a figyelmet: „...Az államcsíny (golpe) a brazil társadalom mély megosztottságának a következménye volt. Ez a modernizációs folyamat és a társadalmi reformok különböző programjai közötti összecsapásokban is megnyilvánult. Általános keretétül a hidegháború szolgált, amely növelte a brazil társadalom belső konfliktusait és megerősítette a régi konzervatív álláspontot képviselő csoportok és az új antikommunista erők szövetségét. 1947-től a brazil katonai és civil elit jelentős része elkötelezte magát az Egyesült Államok vezette ’nyugati civilizáció’ védelme és a feltételezett ’szovjet expanzióval’ szembeni védekezés mellett.”⁵

Amikor tehát *1947 márciusában* Harry Truman amerikai elnök meghirdeti a kommunizmussal szemben alkalmazandó új stratégiát, a *feltartóztatás doktrínáját*, akkor már a latin-amerikai államok politikájában uralkodó pozícióra tettek szert és érvényesültek a nemzetbiztonság doktrínájának általános elvei. Brazíliában ezt követően a Legfelső Hadi Akadémia keretein belül sor került annak részletes kidolgozására, propagálására és elterjesztésére. Történelmi tény, hogy *Latin-Amerika 1959-től*, a kubai forradalom győzelmétől a *hidegháború egyik privilegizált térségévé vált* a „belső ellenség” és a „kommunista felforgatás” elleni harcban. A bipoláris világ két pólusa egymással szembeni küzdelmének fontos állomásai voltak az 1961. áprilisi, Fidel Castro rendszere elleni Disznó-öbölbeli nyílt fegyveres támadás, az 1962. októberi kubai raké-

taválság, valamint az Egyesült Államok által az 1964-ben kirobbantott tonkini incidens. Ilyen körülmények között lépett a színre a brazil katonai diktatúra.

Ami az ország belső viszonyait illeti, az 1961. szeptember 7. és 1964. április 1. közötti időszakban, João Goulart (Jango) elnökségének éve alatt a kormányzat megkezdte az alapvető reformok (reformas básicas) fokozatos bevezetését. Ez szavazati jogot biztosított az analfabéták számára, megindult az agrárreform végrehajtása, a gazdaság államosítása, nemzeti tulajdonba vétele. Az átalakítások sora érintette a városi önkormányzatok, a bank- és a választójogi rendszer működését, az egyetemi képzés átalakítását és magában foglalta a Brazil Kommunista Párt legalizálását is. Ezeket az intézkedéseket a kormánnyal szembenálló erők támadták és minden eszközzel bénították, akadályozták.⁶

Goulart reformcsomagja ezért megbukott. Az országban gazdasági és politika válság alakult ki, amelyet az új militarizmus hatalomvétele követett. Az ellenzéki erők egy „megváltó forradalom” (revolução redentora), egy preventív államcsíny szükségessége mellett foglaltak állást. Az elemzések az USA által szervezett Brother Sam akció miatt az Egyesült Államok közvetett beavatkozásáról is írtak. Ennek ellenére vitathatatlan tény, hogy a katonai diktatúra győzelmének alapvető oka az ország belső viszonyainak alakulásában, a gazdasági és a politikai válság kirobbanásában keresendő.

João Goulart az 1960. október 30-i elnökválasztást megnyerő Jânio Quadros alelnökjelöltje volt. A probléma akkor kezdődött, amikor 1961. augusztus 25-én Quadros elnök váratlanul lemondott. Számos kompromisszum eredményeképpen Jangot a Nemzeti Kongresszus 1961. szeptember 7-én, a brazil függetlenség napján ünnepélyesen beiktatta az elnöki tisztségbe. A legfőbb törvényhozó testület ugyanazzal a lendülettel azonban módosította is Brazília alkotmányát. Az elnök jogkörét és kompetenciáját csökkentve parlamenti rendszert vezetett be az országba. Goulart ezt a helyzetet nem fogadta el és ügyszavazást írt ki a kérdéstről. Az 1963. január 6-án megtartott népszavazás visszaállította az elnöki rendszert.⁷

Ezen közben João Goulart megkezdte a már említett alapvető reformok bevezetését és 1962 decemberében a neves cepalista⁸ közgazdász, Celso Furtado vezetésével kidolgozásra került a Hároméves Terv (Plano Trienal), amely tartalmazta az alapvető reformok legfontosabb elemeit. A Nemzeti Kongresszus ellenállása azonban megghiúsította a Terv valóra váltását. A gazdaság- és társadalomátalakító program négy hónap alatt megbukott. A projekt parlamenti vereségét másfél év múlva követte a katonai hatalomátvétel.

„Mi a jelentősége João Goulart kormányának Brazília történetében? – teszi fel a kérdést az előzőekben már hivatkozott művében Marcos Napolitano. Erre – olvashatjuk – a legjobb talán, ha Darcy Ribeiro híressé vált mondatával válaszolunk, aki szerint Jango «nem a kormány által elkövetett hibák miatt, hanem éppen ellenkezőleg, az általa képviselt eszmék miatt bukott meg». 1963 végétől, attól a pillanattól kezdve, amikor a kormány reformista programját a baloldali nyomás átalakítással fenyegette, a jobboldal aktivizálódott. A politikai környezet és a szóban forgó kérdések egyesítették a brazilokat a válság leküzdése érdekében. Ugyanakkor a szereplők álláspontja radikalizálódott, mert azok az értékek és stratégiai tervek, amelyek a politikai napirend részét képezték alkalmatlannak bizonyultak a bal és a jobboldal összebékítésére. Ami a katonai-civil államcsíny után következett, az a jobboldal baloddallal szemben képviselt, az államhatalom felhasználásával kiépítendő politikai, ideológiai és társadalmi modell volt, amelynek körvonalai már a katonai hatalomátvételt megelőzően kirajzolódtak, és amely az ország hosszú távú társadalomgazdasági modernizációjának a népszavazási demokrácia fölött a hadsereg által megvalósuló 'rendpárti' gyámkodásán alapult.”⁹

3. Kivételes állam és gazdaságpolitika Braziliában

3.1. Hatalomátvétel és a kivételes állam kiépítésének első szakasza (1964–1968)

1964. március 31-én a brazil hadsereg egységei átvették a hatalmat az országban és megbuktatták João Goulart kormányát. Az elnök Uruguayba menekült. Ezzel megkezdődött Latin-Amerikában a professzionalizálódott hadseregek intézményes beavatkozásának korszaka. A hatalmat rövid időre a három főből álló Legfelső Forradalmi Tanács (Comando Supremo da Revolução)¹⁰ vette át, amely az 1964 március 31-i Forradalom (Revolução de 31 de março de 1964) nevében április 2-án ideiglenes elnökké nevezte ki a tényleges hatalommal nem rendelkező Ranieri Mazzillit, a Képviselőház elnökét. Hét nappal később megjelent az 1. számú Intézményes Rendelet (Ato Institucional-AI-1), amely április 11-re a Nemzeti Kongresszus közreműködésével megvalósítandó közvetett elnökválasztást irányzott elő. A kitűzött napon megtartott szavazáson a képviselők a João Goulart által a szárazföldi erők vezérkari főnökévé kinevezetett Humberto de Alencar Castello Branco tábornokot az ország vezetőjévé választották. A marsall 1964. április 15-én lépett hivatalába és 1967. március 15-ig töltötte be mandátumát.

Hatalomra kerülésével megkezdődött a kivételes állam kiépülésének első szakasza, amely 1964 áprilisától 1968. december 13-ig, az 5. számú

Intézményes Rendelet kibocsátásáig tartott. Ennek fő jellemző vonását a hadsereg alkotmányos erővel bíró intézményes rendeletek révén gyakorolt uralma jelentette és amelyet Castello Branco elnökké választásával az 1964 áprilisában még be nem tiltott Nemzeti Kongresszus és gyakorlati működésében lehetetlenné tett tizenhárom politikai párt formális és pusztán léte legalizált. Az intézményes rendeletek kiadásának joga az elnököt illette meg. A jogszabállyal az államfő a társadalom és az állam működésének minden kérdését rendeleti úton, külső és belső kontroll nélkül szabályozhatja.

Hatályát és kompetenciáját tekintve alkotmánymódosítással ért fel. A katonai diktatúra huszonegy éves fennállása alatt tizenhét intézményes rendelet és száznégyszázötven kiegészítő szabályozás született. A tekintélyuralmi-bürokratikus rendszer és kivételes állam alapvető berendezkedését és működését meghatározó intézményes rendeletek kiadására még a katonai kormányzat által elfogadott, 1967. március 15-én életbe lépett Alkotmányt követően is sor került.

Az 1964. április 9-én kiadott *1. számú Intézményes Rendelet (AI-1)* tizenegy paragrafusból állt. A jogszabály alkotmányos hatalommal ruházta fel a katonai kormányzatot. Megszüntette a törvényhozás mandátumát. Tíz évre felfüggesztette a politikai jogok gyakorlását, hat hónapra az alkotmány érvényességét és az alkotmányos jogok garanciáit. Százkét, név szerint felsorolt ellenzéki politikust kizárt a politikai életben való részvételből. Bármely személy, akivel kapcsolatban az ország biztonsága veszélyeztetésének gyanúja felmerült, elbocsátható volt a közszolgálatból. Bevezette a jogkörétől és törvényes felhatalmazásaitól megfosztott Nemzeti Kongresszus közreműködésével megvalósítandó közvetett elnökválasztást.

A rendelet ugyanakkor kísérletet tett a katonai diktatúra fellépésének elméleti megalapozására és legitimitásának megteremtésére is. A hadsereg hatalom átvételét az ország nemzeti érdekeit, érzéseit, akarátát kifejező és jövőjét meghatározó, elkerülhetetlen lépésnek, nemzeti forradalomnak nevezte. „...Elengedhetetlen – olvashatjuk – a Brazília jövője számára új jövő perspektíváját nyitó katonai és polgári mozgalom álláspontjának rögzítése. Ez egy olyan autentikus *forradalom*, amely e pillanatban nem csupán szellemében, hanem a fegyveres osztályok magatartásán keresztül is megőrzi, folytatja és kifejezi a nemzeti közvélemény akarátát. A forradalmat az különbözteti meg más fegyveres megmozdulásoktól, hogy benne nem egy csoport érdeke vagy akarata, hanem a nemzet érdeke és akarata nyilvánul meg. *A győztes forradalom alkotmányos hatalommal ruházta fel önmagát.* Ez a nép választásán vagy a forradalom révén valósul meg. Ez az alkotmányos hatalom legkifejezőbb és

legradikálisabb formája. *Ezért a győztes forradalom, mint alkotmányos hatalom önmagát legitimálja.* Leváltotta az előző kormányt és képes az új kormány létrehozására. Ebben testesül meg az alkotmányos hatalom lényegét alkotó normatív erő. Jogszabályokat alkot, amelyeket nem korlátoz a győzelmet megelőző korábbi norma rendszer. A győztes forradalom vezetői köszönetet mondanak a Fegyveres Erők fellépéséért, és a Nemzet szilád támogatásáért, a Népet képviselve annak nevében gyakorolják az egyedül a Népet megillető alkotmányos hatalmat”¹¹

A 2. számú Intézményes Rendelet (AI-2) 1965. október 27-én jelent meg. Válasz volt ez a jelzett hónap elején az ország öt szövetségi államának kormányzó választásán aratott ellenzéki győzelemre.

A katonai vezetés a rendszer megszilárdítása érdekében elfogadta a kemény vonal (*linha dura*) képviselőinek érvelését: az átmenetileg fel függesztett 1946-os Alkotmány rendelkezései összeférhetetlenek az új „forradalmi” renddel.

Ezért kimondta valamennyi politikai párt betiltását. A rezsím által ellenőrzött kétpártrendszer bevezetése érdekében létrehozta a katonai diktatúrát támogató Nemzeti Megújulás Szövetségét, az ARENA-t (*Aliança Renovadora Nacional*) és a rendszer lojális ellenzékének tekintett Brazil Demokratikus Mozgalmat, az MDB-t (*Movimento Democrático Brasileiro*).¹²

A bírói szervezetet is a végrehajtó hatalom ellenőrzése alá helyezte. Kiterjesztette az elnök törvényalkotó hatalmát. Módosította a közvetett elnökválasztás szabályait és növelte az államfő jogkörét, aki a 2. számú Intézményes Rendelet értelmében a Kongresszussal történő előzetes konzultáció nélkül jogosult az ostromállapot 180 napos kihirdetésére. A föderatív szintet megtestesítő elnök beavatkozhat a szövetségi államok belső ügyeibe is, amelyek korábban azok kizárólagos kompetenciájába tartoztak. Az intézményes rendelet felhatalmazza az államfőt a rezsimmel összeférhetetlen, megbízhatatlannak tekintett köztisztviselők és funkcionáriusok leváltására, valamint a nemzetbiztonság kérdéseinek rendeleti úton történő szabályozására. Ezt a hatáskört a 2. számú Intézményes Rendelethez csatolt kiegészítő rendelkezések szerint törvényrendelet formájában, a Nemzetbiztonsági Tanács (*Conselho de Segurança Nacional*) meghallgatását követően gyakorolja az elnök. A 2. számú Intézményes Rendelet előírásai az 1967-ben elfogadott Alkotmány életbe lépéséig voltak érvényben.

Az 1967-es Alkotmány szövegét a jelzett év január 24-én fogadta el a Nemzeti Kongresszus. Az Alapkartá – mint említettük – 1967. március 15-én lépett életbe. Kidolgozásában formailag a diktatúra által „korlátlan és szuverén” felhatalmazással rendelkező törvényhozásé volt a főszerep, amelyet a 4. számú Intézményes Rendelet az ellenzéki képviselők kizá-

rása után Alkotmányozó Nemzetgyűléssé nyilvánított. Az új alkotmány elfogadásával a katonai rendszer célja az 1964. március 31-i forradalom legitimálása, illetve annak jogi konszolidálása volt. Az új alaptörvény magában foglalta a katonai diktatúra által kiadott intézményes rendeleteket és az azokat kiegészítő rendelkezések előírásait is. Az 1967. március 15-i alkotmány felváltotta az 1946 szeptemberében életbe lépett, a katonai vezetés számára elfogadhatatlannak minősített köztársasági alaptörvényt. Az ország történetének hatodik alkotmánya öt részre tagolódik. Tizenhárom fejezetet és 189 paragrafust foglal magában. Alapvető jellegzetessége abban áll, hogy megnövelte a végrehajtó hatalom befolyását és súlyát a törvényhozással és a bíróságokkal szemben.

Ez a következőket jelenti: az állami döntések túlnyomó része a végrehajtó hatalom kezében összpontosul. Az alkotmány a végrehajtó hatalmat törvényalkotó jogkörrel ruházza fel a biztonság és a költségvetés kérdéseiben. Bevezeti a közvetett elnökválasztást. Az államfő hivatali idejét öt évre növeli. A föderalizmus gyakorlatával és szabályozásával szemben teret enged a központosító tendenciáknak. A nemzetbiztonsággal kapcsolatos bűncselekmények esetében bevezeti a halálbüntetést. Korlátozza a munkavállalók jogait és a sztrájkjogot. Polgári ügyekben is kimondja a katonai bíróságok illetékességét. Teret nyit a törvények rendeleti úton történő utólagos hatályon kívül helyezésének.¹³

A kivételes állam körülményei között a hatalmat gyakorló csoportok érdekeinek és előírásainak megfelelően született 1967-es alkotmány azonban nem bizonyult stabil és tartós jogszabálynak. Szövegét már a következő év decemberében alapjaiban módosította az 5. számú Intézményes Rendelet, majd az azt követő hasonló jellegű elnöki rendeletek, továbbá a katonai kormányzat által kiadott különböző törvénycsomagok, valamint a haditengerészeti, a százazföldi, a légi erők főparancsnokaiból álló *Ideiglenes Kormányzó Tanács* által 1969. október 17-én közzétett *kiegészítés*. A kivételes állam fennállásának huszonegy éve alatt összesen huszonhat alkalommal került sor az alapkarta módosítására.

A Castello Branco tábornok vezette első katonai kormányzat két alapvető célja volt. Az első: stabilizálni a gazdaságot, a második: kiépíteni a rezsim intézményrendszerét. Prioritásai tehát strukturális jellegűek voltak: szerette volna beindítani a gazdasági fejlődést és radikálisan átalakítani az ország politikai rendszerét. A politikai rendszer átalakítását – a már említett módon – intézményes rendeletek és hatalom koncentráció útján valósította meg. A következő periódus gazdasági fejlődésének megalapozását az infláció ellenőrzése és a gazdasági intézményrendszer újjászervezése révén végezte el. Létrehozta a Nemzeti Társadalombiztosítási Intézetet (El Instituto Nacional de Previdencia), a Nemzeti

Bankot (El Banco Nacional) és 1964 augusztusában közzé tette a Kormány Gazdasági Akciótervét (El Plano de Ação Económica do Governo).

A Castello Branco-kormány intervencionista volt, keynesiánus módszereket alkalmazott, és részben folytatta a Juscelino Kubitschek elnök nevével fémjelzett periódus (1956–1961) reformista típusú gazdaságpolitikáját. Gazdasági minisztere Delfim Nettó volt, aki a gazdasági liberalizmus és a keynesi állami intervenció kevert /vegyes gyakorlatát alakította ki. Ahogyan Paul Singer írja: „A katonai kormányok nem hagytak fel a fejlődéselvű gazdaságpolitikával. Éppen az ellenkezőjét csinálták annak, amit az argentin és chilei rokon rendszerek tettek. A brazil katonai hatalomátvétel a keynesianizmus gazdasági hegemóniájának periódusában következett be Az állam aktív, ipari fejlődést élénkítő gazdasági szerepe akkor még elfogadott volt. Csak jóval később, az 1980-as években indult be a neoliberais offenzíva. ... Egészen a rezsím végéig, 1985-ig, a neves fejlődéselvű, tervezéspárti és keynesianizmuszhoz közel álló Antonio Delfim Nettó irányítása alatt álló gazdaságban folytatódott a deszolvimentista irányvonal.”¹⁴

A politikai és a gazdaságpolitikai irányvonal Arturo Costa e Silva (1967. március 15.–1969. augusztus) és Emilio Garrastazu Medici (1969. október 30.–1974. március 15.) elnöki periódusában változott. Politikailag ez a szakasz az ólom évek, (anos de chumbo), gazdaságilag a brazil gazdasági csoda (milagre econômico brasileiro) időszakára volt. E két dolog gyakorolta a legnagyobb hatást a katonai diktatúra történetére és változtatta meg Brazíliát. Ez volt a diktatúra legkeményebb időszaka, melynek kezdetét az 1968. december 13-án kiadott 5. sz. Intézményes Rendelet jelentette, és amely Médici elnökségének végéig tartott.

Ebben a szakaszban az erőszak és a demokratikus ellenzék elleni kemény megtorlások a rendszer szerves részévé váltak. Ebben a periódusban jutott kivételes felhatalmazáshoz a katonai rendszer vezetője. A korszakkal foglalkozó szerzők nagy része ezért a kemény vonalas irányzat győzelmét az *államcsíny az államcsínyen belül (golpe dentro del golpe)* formulával jellemzi és megkérdőjelezi a rezsím által hangoztatott két propagandisztikus jelszót, a „*Sohasem voltunk ilyen boldogok*” (*Nunca fomos tão felices*) és a „*Brazília, szeresd, vagy hagyd el*” (*Brasil ame-o ou deixe-o*) valóság tartalmát.

3.2. A kivételes állam konszolidációja (1968–1974)

Az 1968. december 13-án elfogadott 5. számú Intézményes Rendelet kulcsfontosságú jogszabály volt a katonai diktatúra intézményrendszerének alakulása és fejlődése, valamint az 1967-es alkotmány módosítása

szempontjából. Elfogadását jelentős rendszerellenes tiltakozási hullám és a kivételes állam második elnökének megválasztása előzte meg. Humberto de Alencar Castello Branco 1967. március 15-én az elődjéhez hasonlóan szintén az ARENA színeiben politizáló *Artur da Costa e Silva tábornok*, a Castello Branco kormány hadügyminisztere követte az elnöki székben. A rezsim által kidolgozott Alkotmány hatályba lépésének napján megválasztott, a kemény vonalas megoldásokkal szimpatizáló elnök már terminusa elején erőteljes lépésekbe kezdett a diktatúra intézményének megerősítése érdekében: csökkentette az alkotmányos jogokat és a szabadságjogokat, az országot nemzetbiztonsági körzetekre osztotta, melyek élére saját maga által kinevezett embereket ültetett. Az egyre növekvő elégedetlenség, valamint egy egyetemista, *Edson Luís de Lima Souto* erőszakos halála miatt 100 000 fős diktatúra ellenes tüntetésre került sor Rio de Janeiro központjában. Más helyütt utcai harcok törtek ki a hadsereg egységei és a kormányzat politikáját ellenző, egyre jobban megszerveződő, helyenként földalatti mozgalmakká alakuló, városi fegyveres gerillaharcot folytató ellenálló csoportok között.¹⁵ A helyzetet tovább súlyosbította, hogy Rio de Janeiroban fényes nappal halálos kimenetelű merényletet követtek el Charles Chandler észak-amerikai tábornok, nemzetbiztonsági szakértő ellen, és augusztusban *Márcio Moreira Alves* képviselő a laktanyákat kínzókamráknak nevezve, a rendszerrel szembeni ellenállás szimbolikus jeleként arra szólította fel a brazil anyákat, hogy ne engedjék táncolni lányaikat a katonákkal, illetve, hogy bojkottálják a katonai ünnepeket, beleértve a szeptember 7-i Függetlenség Napi rendezvényt is. Bár a tiltakozás csak jelképes lehetett, mégis hatalmas indulatokat gerjesztett kormányzati körökben. Ennek hatására az elnök először hadiállapotot hirdetett, majd mikor az egyébként ARENA többségű Kongresszus Alsóháza 216 : 141 : 15 arányban nem járult hozzá a tüntetéseken részt vevő képviselők kiadásához az igazságszolgáltatás számára, rendeletet hozott, melynek értelmében meghatározatlan ideig felfüggesztette a törvényhozói hatalom működését és az 1. számú Intézményes rendelet szerint rendeleti kormányzásra tért át.

Ilyen előzmények vezettek a kivételes állam intézményrendszerének 1968. december 13-i módosításához. A rendelet megtiltotta a politikai természetű utcai tüntetéseket. A nemzetbiztonság ellen elkövetett bűncselekmények, valamint a politikai jellegű büntetőügyek esetében hatályon kívül helyezte a „habeas corpus” elvét. Az 5. számú Intézményes Rendelet rendkívüli hatalommal ruházta fel az elnököt. Jogában állt a Nemzeti Kongresszus feloszlatása,¹⁶ közalkalmazottak és köztisztviselők, valamint állami funkciókat betöltő személyek elbocsátása és leváltása, képviselői mandátumok érvénytelenítése, bármely személy politi-

kai jogainak tíz évre történő felfüggesztése, rendkívüli állapot kihirdetése, politikai bűncselekménynek minősülő ügyek katonai bíróság elé terjesztése.¹⁷

A rend helyreállítását követően a rendszer enyhe liberalizációját tervező Costa e Silva 1969. augusztus 28-án agyvérzést kapott. Munkaképtelenné vált és nem tudta megvalósítani elképzeléseit. Ezért augusztus 31-én a három haderőnem parancsnoka, a miniszteri tisztséget is betöltő Aurelio de Lira Tavares (szárazföldi erők), Augusto Hamann Rademaker Grünewald (haditengerészet) és Márcio de Sousa e Melo (légierő) a hadsereg beleegyezésével a 12. számú Intézményes Rendeletben alkalmatlannak és képtelennek minősítették az elnököt feladatainak ellátására és leváltották. Az államfői hatalmat azonban nem adták át Pedro Aleixo civil alelnöknek, hanem a három tábornok által alkotott *Ideiglenes Kormányzó Tanács (Junta Governativa Provisoria)* irányította tovább az országot a következő két hónapban.

Ez a testület fogadta el 1969. október 17-én az 1967-es alkotmány első, a rendszer jellegének megítélése és intézményesítése szempontjából alapvető jelentőségűnek tekinthető kiegészítést.

A szóban forgó rendelet szövegét teljes terjedelmében belefoglalták az 1967-es alkotmány szövegébe. A jogszabály a különböző intézményes rendeletek előírásainak megfelelően módosítja az alkotmányt. Bevezető mondataiban tételesen felsorolja, hogy az alaptörvény mely paragrafusait tekinti érvénytelennek. Az alkotmánymódosítás egységes szerkezetbe foglalva közli az alaptörvény szövegét. A témát feldolgozó és elemző számos kutató és jogász ezért e módosítással kiegészített dokumentumot új, felülről elrendelt és oktrojált alkotmánynak tekinti.

Az öt részből, tizenhárom fejezetből és 200 paragrafusból álló egységes szerkezetű, kodifikált dokumentum a következő mondatokkal kezdődik:

„A haditengerészet, a szárazföldi hadsereg és a légierő miniszterei az 1969. október 14-én kiadott 16. számú Intézményes Rendelet 3. §-ának, valamint az 1968. december 13-án kihirdetett 5. számú Intézményes Rendelet 1. § és 2. §-ival összhangban lévő felhatalmazás birtokában, valamint

Figyelembe véve, hogy az 1968. december 13-i 38. számú Kiegészítő Rendelet értelmében a Nemzeti Kongresszus tevékenysége szünetel, valamint

Figyelembe véve, hogy e dekrétum értelmében a parlamenti tevékenység szünetelése alatt az 1968. december 13-án kiadott 5. számú Intézményes Rendelet 1. §. és 2. §-ai valamennyi ügyben a Szövetségi Végrehajtó Hatalmat ruházzák fel törvényhozási jogkörrel, valamint

Figyelembe véve, hogy az Alkotmánymódosításra a törvényalkotásról szóló jogszabály 47. §-ának megfelelően a Szövetségi Végrehajtó Hatalom jogosult;

Figyelembe véve, hogy az 1967 január 24-én elfogadott Alkotmány rendelkezéseinek legnagyobb része a módosítással érintett felsorolt kivételektől eltekintve hatályban marad....

Figyelembe véve, a módosításokat és a megszüntetéseket, valamint a kiegészítő és más formában az Alkotmány szövegébe foglalt változtatásokat;

Figyelembe véve, hogy a végrehajtott és említett változtatások, a Módosítás egész jellege megköveteli az Alkotmány egységes szövegének kiadását, ezért

Kihirdetjük, hogy az 1967 január 24-i Alkotmány módosítását követően:

Az 1967 január 24-én elfogadott Alkotmány az alábbi egységes szerkezetbe foglalt szöveggel életbe lép:

'A Nemzeti Kongresszus Isten segítségét kérve elrendeli és kihirdeti BRAZÍLIA SZÖVETSÉGI KÖZTÁRSASÁG ALKOTMÁNYÁT'.¹⁸

Az államfői hatalom gyakorlása szempontjából átmeneti állapotnak az 1969. október 14-én kiadott 16. számú Intézményes Rendelet vetett véget, amely betöltetlennek nyilvánította az elnöki és az alelnöki posztot és választások megtartását rendelte el. A hadsereg a junta által jelölt három tábornok közül a Costa e Silva marsall elnöksége idején a vezérkari főnöki posztot betöltő *Emilio Garrastazu Médici tábornokot* támogatta és terjesztette a legalitás fűgefája levelének szerepét eljátszó Nemzeti Kongresszus elé. Médici már egyedüli jelöltként kapott többséget 1969. október 25-én és lett Brazília elnöke az 1969. október 30. és az 1974. március 15. közötti periódusban.

3.3. Az ólom évek

A brazil történetírás az 1968 és 1975 közötti hat évet az *Anos de Chumbo*, az ólom évek időszakának nevezi. Az 1968. december 13-án, az 5. számú Intézményes Rendelettel kezdődő és a Médici elnöksége végéig tartó periódus a katonai diktatúra legkeményebb időszaka. A hatalom megtorló intézményrendszerének kiterjesztése mellett a demokratikus, az ellenzéki és a (szélső)baloldali erőkkal szembeni brutális fellépés jellemzi az ólom éveket.

Ekkorra épül és teljeseedik ki a kivételes állam diktatórikus mechanizmusa. A katonai kormányzás első négy évében konszolidálódott a rendszer. Az 1968 és 1974 közötti korszakban intézményes rendeletek révén sor került a *megtorlások intézményesítésére*, a demokratikus és politikai

szabadságjogok felszámolására, tizennyolc millió állampolgár választási részvételének és választójogának korlátozásra, a politikai pártok betiltására, a Nemzeti Kongresszus működésének formálissá tételére, a korlátlan elnöki hatalom bevezetésére, a nemzetbiztonsági törvény elfogadására, a megtorló apparátus intézményeinek kiépítésére, szerepük megerősítésére.

Ezek közé tartozott az 1964. június 13-án a 4341. számú törvény alapján létrehozott *Nemzeti Információs Szolgálat (Serviço Nacional de Informações – SNI)* jogkörének kiterjesztése is. A szervezet célja a Braziliában és az országon kívül információk és dezinformációk gyűjtése, rendszerezése, ellenőrzése volt. Első vezetője 1964 és 1967 között Golbery do Couto e Silva tábornok, a brazil geopolitikai iskola nemzetközileg elismert képviselője, a Legfelső Hadi Akadémia (Escola Superior de Guerra – ESG) vezető professzora volt. Őt a diktatúra időszakában többek között két későbbi elnök, Emílio Garrastazu Médici (1967–1969) és João Baptista de Oliveira Figueiredo (1974–1978) követte az igazgatói székben.

Az SNI-t Fernando Henrique Cardoso elnök szüntette meg, aki helyette 1999-ben felállította a Brazil Hírszerző Ügynökséget (Agência Brasileira de Inteligência – ABIN).

A Nemzeti Információs Szolgálat tevékenységének alapját a katonai diktatúra időszakában egymást követően két Nemzetbiztonsági Törvény szabályozta, amelyek meghatározták az ország, valamint a társadalmi és politikai rend stabilitásával szemben elkövetett és üldözendő bűncselekmények körét és az azzal kapcsolatos eljárást.

Az 1967. március 13-án kiadott 314. számú Törvényrendelet az 1964-es katonai hatalom átvétel céljainak megfelelően a nemzetbiztonság doktrínájának jegyében átalakította a jogszabályalkotás folyamatát. Az 1969. szeptember 29-ei 898. számú Törvényrendelet elvégezte a finomhangolást. E két jogszabály a hidegháborús viszonyokra jellemző nemzetbiztonság doktrínája jegyében a „belső ellenség” elleni harcra helyezte a hangsúlyt. A törvényrendeletek alapján a haza ellenségének tekintettek minden, a hivatalos kormányzati felfogással, politikai ideológiával és értékvilággal ellentétes eszmerendszert, gondolkodást és megnyilvánulást. Az állam biztonságával kapcsolatos, három évtizeden át hatályos harmadik szabályozást az 1983. december 14-én, João Figueiredo elnöksége időszakában elfogadott 7170. számú törvény jelentette. Ez azonban már a politikai átmeneti időszak és nem a nyers erőszakon alapuló kivételes állam szabályozásának jellegzetességeit viselte magán.

A Castello Branco elnök által 1967. február 28-án kihirdetett 236. számú Törvényrendelet az 1962. augusztus 27-én elfogadott 4117. számú törvényt, továbbá a Brazil Telekommunikációs Törvénykönyv

egyres rendelkezéseit, valamint a *Nemzeti Telekommunikációs Tanács* (*Conselho Nacional de Telecomunicações – CONTEL*) feladatkörét, eljárási szabályait és ellenőrzéssel kapcsolatos jogköreit módosította a diktatúra szükségleteinek megfelelően.

Az ólom évek és a katonai rendszer időszakában az ellenzéki erők média, fotó és filmes tevékenységének ellenőrzésében, korlátozásában és az alkalmazott megtorlásokban komoly szerephez jutott a *Társadalmi és Politikai Rend Osztálya* (*Departamento de Ordem Político e Social – DOPS*) elnevezésű szervezet is. Az intézmény 1924-ben jött létre. Számtalvő szerephez a vargasi Új Állam időszakában, majd 1964 után jutott. Alapvető feladatát a hatalmon lévő rezsim elleni ideológiai támadás leküzdése, valamint az ellenzéki politikai, társadalmi és szellemi mozgalmak elnyomása képezte. A katonai rendszert megelőzően a szövetségi államokban működő hasonló elnevezésű és feladatkörű szervezetek együtteseként funkcionáltak. A kivételes állam időszakában központosították és a hivatalos cenzúra intézményeként is működött. Napjainkban a társadalmi és jogrend elleni támadások kivédésére összpontosít.

3.4. Gazdasági csoda és modernizáció

A brazil társadalomra ólomsúllyal nehezedő évek politikai megpróbáltatásai más latin-amerikai diktatúrákhoz hasonlóan szorosan kapcsolódnak a rezsim által alkalmazott és bevezetett gazdaságpolitikához. A strukturális válság leküzdése, valamint a nemzetközi munkamegosztásba történő hatékony bekapcsolódás, felzárkózás, illeszkedés, növekedésgyorsítás és a szükségessé váló modernizáció megvalósítása érdekében a hatalom urai az új felhalmozási módra jellemző neoliberális/neokonzeratív jellegű kényszerakkumuláció folyamatának beindítása mellett döntöttek. A politikailag erős, gazdaságilag szubszidiárius állam elválaszthatatlan részét képezi, nélkülözhetetlen alkotóelemét, feltételrendszerét, tényezőjét és alapját jelenti az új típusú latin-amerikai katonai rendszerek gazdaságpolitikájának és átmenetileg produkált gazdasági csodáinak, éppen úgy, mint a Brazíliában 1969-1973 között megvalósuló „milagre econômico brasileiro”¹⁹ periódusának. Az 1964 után az országban az importhelyettesítő növekedést felváltó gazdaságpolitika illeszkedett az USA potenciális nagyhatalmi szövetségesi kört kialakító globális stratégiájához, de kifejezte Brazília önálló hatalmi szerepre törekvését és az Egyesült Államoktól való egyoldalú függőség felszámolására irányuló vonalvezetését is.

A kivételesen gyors gazdasági növekedést megvalósító brazil gazdasági csoda egybeesett az „ólom évek” elnyomó politikai periódusával,

amely a jövedelem koncentráció és a szegénység növekedése mellett a futballválogatott harmadik világbajnoki győzelmének 1970-es megszerzésével a brazil büszkeség hulláma kibontakozásának is alapjául szolgált. Ezt a kivételes állam politikai kommunikációja a már említett „*Brazília, szeresd, vagy hagyd el*” (*Brasil, ame-o ou deixe-o*) jelszó meghirdetésével ügyesen kihasználta. Feledtette egyrészt a bérből és fizetésből élők helyzetének rosszabbodását, elterelte másrészt a diktatúra által alkalmazott erőszakos módszerekről a figyelmet; hozzájárult végezetül a rendszer hazai és nemzetközi legitimitásának növeléséhez.

A katonai hatalomátvétel után az állami szektort irányító Tervezési és Együttműködési Minisztérium 2000-ig terjedő hosszú- és középtávú gazdaságfejlesztési stratégiai tervet dolgozott ki. Ez a nyolcvanas–kilencvenes évek derekára előirányozta az angol–francia termelési potenciál, majd fejlettségi színvonal elérését, a bankrendszer újjászervezését. „Az új hatalom az első szakasz legfontosabb feladatának a fokozódó belső és külső egyensúlyhiány csökkentését tekintette. – írja Kádár Béla – A hatalomátvétel előtti három év átlagában a belső egyensúlyhiány mértékét jelző inflációs ráta 52%, a hatalomátvétel évében pedig 89% volt. Ugyanakkor a fizetési mérleg deficitje 912 millió dollár, az import exportfedezeti aránya 90% volt.”²⁰ A történelmileg kialakult problémahalmaz felszámolása azonban nem tartozott a gyorsan megvalósítható opciók sorába. Ezért a katonai kormányzat a már említett, 1964 áprilisában kidolgozott *A Kormány Gazdasági Akcióprogramja (Programa de Ação Econômica do Governo – PAEG)* című dokumentumban az infláció elleni küzdelmet és a strukturális reformok végrehajtását jelölte meg a gazdasági növekedés beindulása feltételének. A következő lépésben az ipari bázis fejlesztésére (vas- és acélipar, energiaszektor, petrokémiai ágazat), a belső fogyasztás növelésére, az import csökkentésére, az export fejlesztésére és a pénzügyi rendszer átalakítására kívánt koncentrálni. Ez utóbbira az állam monetáris stabilitásának biztosítása miatt volt szükség. E célkitűzés 1968-ban megvalósult. Ennek következményeként 1968–1969-ben megkezdődött a brazil gazdasági csoda és növekedés korszaka.

1968 és 1973 között a brazil GDP évi 10%-os növekedési ütemet produkált. Az inflációs ráta 15%–20% között ingadozott. Évi 15%-ot tettek ki a növekedést serkentő állami beruházások és építkezések. Az Antônio Delfim Netto gazdasági csúcsminiszter által irányított folyamatok és az újonnan létrejött létesítmények nagyobb része „zöldmezős” beruházásként valósult meg. Az infrastruktúra fejlesztését prioritásként kezelő gazdaságpolitika számos új iparág megszületését eredményezte és a gazdasági aktivitás és gazdasági növekedés felgyorsításával járt. E folyamat

ösztönzésében közvetlen működő tőkebefektetőként jelentős szerepet játszott a brazil állam. Delfim Nettó keynesi gazdaságfilozófiára emlékeztető felfogása szerint a növekedés megvalósíthatatlan a belső piac vásárlóereje meghatározott szegmenseinek növelése és támogatása nélkül. A recessziót a külső tőkebevonás mellett állami szabályozással és állami vállalatok által megvalósítandó beruházásokkal lehet legyőzni. Ezért az államnak tőkét kell investálnia a hazai nehézipar, vaskohászat, petrokémiai ipar, hajóépítés és vízi energia ágazataiba. Ennek következtében 1968 és 1974 között az országban 23,6%-kal nőtt a tartós fogyasztási cikkek felhasználása és 18,1%-kal a közvetlen működő tőkebefektetés.

Mindennek, valamint a kivételes állam elnyomó és jogfosztó intézkedéseinek, a munkabérek alacsony szinten tartásának, a munkavállalói jogok korlátozásának következtében a külföldi tőke mellett az állami vállalatok is – Petrobras, Vale do Rio Doce, Telebrás – jelentős mértékű profitra tettek szert. Ez pedig hozzájárult hazai és nemzetközi versenyképességük növekedéséhez.

A Delfim Nettó nevével fémjelzett brazil gazdasági csoda elméleti szempontból a bismarcki-latin-modell, a Barrington Moore junior által kidolgozott konzervatív modernizáció, a Szovjetunióban az 1930-as években, a kelet-közép-európai országokban pedig a múlt század ötvenes évtizedében megvalósított easternizációs modernizáció és iparosítási-felhalmozási mód jellegzetességeivel,²¹ valamint a Milton Friedman és a chicagói iskola neoliberais/neokonzervatív monetáris közgazdasági felfogásával²² mutat rokonságot, azok sajátos keverékének tekinthető. Brazil elemzők nagy része az országban lezajlott folyamatok jellemzésére a német és a japán fejlődéstől nyilvánvalóan eltérő történelmi körülmények ellenére előszeretettel alkalmazza konzervatív modernizáció koncepciót.²³ A nemzetközi tőkés világgazdasági rendszerbe történő illeszkedést, a növekedésgyorsítást, a strukturális válság és a viszonylati függés felszámolására koncentráló erőfeszítéseket olyan, a hadsereg által levezényelt, felülről irányított forradalomnak tartja, amelyre az agrároligarchia, a relatíve gyenge hazai tőkésosztály és a nemzetközi transznacionális vállalatok közötti hatalmi szövetség nyomja rá a bélyegét.

A brazil gazdasági csoda beruházásainak egy része ugyanakkor presztízs szempontokat és a nagyhatalmi státusz elnyerésével kapcsolatos törekvéseket újimperialista típusú érdekeket is szolgált.²⁴ Időleges kudarca ellenére hozzájárult az 1990-es évek második felében beinduló *második brazil gazdasági csoda* alapjainak megteremtéséhez.

Az 1968 és 1974 közötti időszak a stagnálással való szakítás, a gazdaságösztönzés mellett a nagyhatalmiság, a nemzeti egység és a nemzeti nagyság demonstrálásának periódusa is volt. Az elsősorban az infra-

struktúrát, a szállítást, az energiaszektor, a katonai stratégiai célú létesítményeket, a sajtó és könyvkiadást érintő beruházások mellett szakértők szerint több, az országban több *Fáraó-jellegű* (*Obras Faraônicas*) beruházásra is sor került. A kritikusok szerint ezeknek gazdasági hasznuk csekély volt, kommunikációs értékük viszont annál nagyobb. Ezek közé tartozott a ciklus utolsó évét követően megkezdett Itaipui vízierőmű, valamint az 1969-ben indult és 1974-ben elkészült, a Niterói Rio de Janeiroval összekötő, Artur Costa e Silva nevét viselő 13,9 kilométer hosszú híd megépítése. Későbbiek folyamán e létesítmények hasznosságáról alkotott értékítélet alapvetően megváltozott. 2013-ban a Brazília és Paraguay határán felépült Itaipui vízierőmű a világ második legnagyobb ilyen típusú létesítménye.

A gazdasági csoda időszakában indult meg a nagyhatalmi aspirációkat és katonai célokat is szolgáló brazil nukleáris program, amely tömegpusztító fegyverek gyártását is magában foglalja. Ekkor öltött határozott formát az Északi régió gazdasági integrációjának folyamata.

A gazdasági növekedés és stabilitás együtt járt a nemzeti valuta megerősödésével, a külső államadósság csökkenésével.

Az 1971 óta emelkedő olajárak, majd az 1973-ban kezdődő olajválság évei jelentős extraprofitához juttatták az olajexportáló Brazíliát. A jövedelemelosztás szempontjából neoliberais/neokontervativ jellegű gazdaságpolitika érvényesülésének következtében azonban a növekedés nem járt együtt a jövedelemkülönbségek csökkenésével. Delfim Netto magyarázata és érvelése szerint „Először növelni kell a «tortát» (a nemzeti jövedelmet), és azután elosztani azt.” [“É preciso primeiro aumentar o 'bolo' (da renda nacional), para depois reparti-lo”.] A bérbunkó, *bérmegszorítás*, az *arrocho salarial* időszakában a minimálbér 15%-kal csökkent. A teljes foglalkoztatás periódusában a szegények még szegényebbek lettek. A lakosság leggazdagabb 5%-nak a nemzeti jövedelemből való részesedési aránya 1960-hoz képest 1970-re 9%-kal nőtt és elérte a 36,3%-ot. A legszegényebb 80%-é 8,7%-kal csökkenve 36,8%-ot tett ki. A gyors gazdasági fejlődés ellenére a *legszegényebbek elszegényedésének* (*empobrecimento dos mais pobres*) folyamata felerősödött, miközben a közép-és felsőközéposztályok bevételei és fogyasztása növekedett. A diktatúrát követő demokratikus rendszer egyik legfőbb feladatává ezért nem csupán gazdasági, hanem társadalmi értelemben is a szegénység visszaszorítása vált. A társadalmi és jövedelmi különbségek mérésére szolgáló *Gini index* az 1960-as 50,0-es értékről 1970-re 57,0-re, 1977-re 62,0-re emelkedett és csupán 2008-ra csökkent a harmincnégy évvel korábbi szintre.

A brazil gazdasági csoda végének kezdetét az 1971-es világgazdasági válság beköszönte, befejezését az 1973-as olajválság következményei

gyorsították fel. 1974 és 1979 között 10%-ról 6,5%-ra mérséklődött a brazil gazdaság évi növekedési üteme, nőtt az infláció és az ország eladósodásának mértéke. Ennek egyik oka a magas import olajárakban keresendő. Az ország növelte ugyan olajtermelését, sőt átmenetileg olajexportáló ország is lett, a gazdaság szükségletei azonban jóval meghaladták a belső termelés által biztosított mértéket. Az államadósság növekedése túllépte az évi négy milliárd dollárt. Az infláció mértéke, amely az évtized végére elérte a 94,7%-ot, 1980-ban 110%-ra, 1983-ban 200%-ra emelkedett. Az államadósság visszafizetésére fordított összeg felemésztette az exportbevételek 90%-át. A kilencvenes évtizedig tartó gazdasági visszaesést a munkanélküliség növekedése kísérte.

A gazdasági csoda korszakának lezárulásához hozzájárult Jimmy Carter elnökségének időszaka is. A Fehér Ház 1977-ben hivatalba lépett új gazdája szakított a korábbi elnökök tekintélyuralmi diktatúrákat támogató politikájával. Ez a tény kedvezőtlen külső körülményként befolyást gyakorolt az ország nemzetközi megítélésére.

3.5. Politikai átmenet és posztdemokrácia – a kivételes állam vége

A diktatúra negyedik elnöke Ernesto Beckman Geisel tábornok 1974. március 15-én lépett hivatalába. 1979. október 15-ig tartó kormányzása fontos változások periódusa volt. Elnöksége alatt indult meg a rendszer leépítésének évtizedes folyamata.²⁵

A Braziliában végbemenő változások részét képezték a huszadik század utolsó harmadában a világ különböző fél-perifériális térségeiben három egymást követő hullámban beinduló demokratizálódási folyamatoknak. Ennek következtében sorra megdőlték Dél-Európa, Latin-Amerika és Kelet-Közép-Európa tekintélyuralmi-diktatórikus rendszerei. E rendszer, illetve rezsimváltozásokkal járó politikai átmenetek és átalakulások három nagy csoportba sorolhatók. Beszélhetünk a demokratikus politikai átmenetek és rendszerváltozások *megegyezései útjáról* (ennek klasszikus példái a magyar és a spanyol események jelentik). A rendszerváltozást eredményező hatalomváltás második típusát a *rendszer szétesésével vagy széthullásával járó átmenet* jelenti. Példaként említhetjük a görög ezredesek bukását 1974 júniusában, az argentin katonai junta Falkland-(Malvin)-szigeti háborús vereséget követő összeroppanását 1982–1983-ban, vagy a Ceausescu-rendszer bukását 1989 decemberében. Megkülönböztethetjük végezetül a *politikai átmenet önkizárásos útját*, amelyben a tekintélyuralmi elit a politikai változás formáját és ütemét tekintve határokat szab meg, azonban az első választásokat követően egyre kevésbé képes az átmenetet ellenőrizni. Ez a megoldás a rezsim és ellenzé-

ke között szerződéses egyezséget feltételez. A sajátos „társadalmi szerződés” határideje és teljesedése azonban a legkevésbé sem kedvező a rendszer számára. E típus példái lehetnek a következő esetek: Peru (1980), Bolívia (1979–1980), Uruguay (1982–1985), Brazília (1983–1985), Chile (1989–1990) és Lengyelország (1989–1990).

Ernesto Geisel elnöksége az illeszkedési prioritások újra definiálásának, a külső és belső ellentétek kiéleződésének, a munkanélküliség fluktuációjának, az infláció, valamint a külső államadósság növekedésének, a költségvetés kiegyensúlyozatlanságának és a gazdasági csoda kifulladásának az időszaka volt. A krízisre utaló jelek ellenére a ciklust mérsékelt ütemű gazdasági növekedés jellemezte. Ekkor fejeződtek be az előző szakaszban elkezdett energetikai nagyberuházások (Tucurai és Itaipui vízi erőművek) és a Rio de Janeiro és Guanabara szövetségi államokat összekötő Rio-Niterói híd építése.

Az *enyhülés (distenção)*, valamint „*pragmatikus nacionalizmus*” és „*felelős pragmatizmus*” politikájának jegyében Ernesto Geisel meghirdette a *lassú, fokozatos és biztonságos nyitás* programját. A külpolitikát is az ország gazdaságának és nemzetközi pozíciójának erősítése szolgálatába állította. Csökkentette a viszonylati függést az Egyesült Államoktól. Elismerte a Kínai Népköztársaságot, valamint a függetlenné vált Angolát és Mozambikot. Kiegyensúlyozottabb kapcsolatot épített ki Izraellel. Szorosabbra fűzte az együttműködést a Német Szövetségi Köztársasággal.

A fokozatos és biztonságos nyitás koncepció jegyében 1974 és 1979 közötti időszakban a politikai rendszer lényeges átalakulásokon ment keresztül. A módosítások „első generációját” a belső biztonság szempontjai által motivált rendszerkonzerváló szabályozás jellemezte. Ennek jellegzetes példáját az 1977. április 13-án elfogadott *Áprilisi csomag* jelentette. Az abban foglalt rendelkezések a tekintélyuralmi-bürokratikus berendezkedés konszolidációja irányába módosították az 1967-es Alkotmányt. Az Áprilisi csomag az egyre engedetlenebbnek mutakozó, saját programmal és követelésekkel fellépő ellenzék tevékenységének szervezeti korlátozására irányult. Az áprilisi csomag módosításai ideiglenesen ismét beszüntették a Nemzeti Kongresszus működését. A szövetségi államok többségében 1974-ben aratott ellenzéki választási győzelem hatásának lefékezése érdekében elektori testület létrehozásával bevezették a közvetett választásokat. A Nemzeti Kongresszusban a szenátori helyek egyharmadát az elnök javaslatára kinevezéssel töltötték be. Széles körben elterjedt brazil megnevezés szerint ezek voltak a rendszert támogató *senadores biônicos, avagy a hatmillió dolláros emberek*. A csomag változtatott az alkotmánymódosítás szabályain is. A kétharmad helyett meg-

elégedett az abszolút többség biztosításával. A leépülőben lévő kivételes állam stabilitását szolgálta az elnök mandátumának ötről hat évre történő emelése is.

Ernesto Geisel elnökségének éveiben azonban az *önkizárásos politikai átmenet* előkészítését, megkönnyítését elősegítő szabályozással is szolgáltak. Az államfő eltörölte a cenzúrát, 1978. december 31-én *hatályon kívül helyezte* a rendszer alapjául szolgáló, 1968-ban elfogadott 5. számú *Intézményes Rendeletet*. 1979. augusztus 28-án sor került az amnesztia törvény elfogadására. A jogszabály hatálya kiterjedt mindazokra, akiket 1961 és 1978 között politikai okok miatt bebörtönöztek.

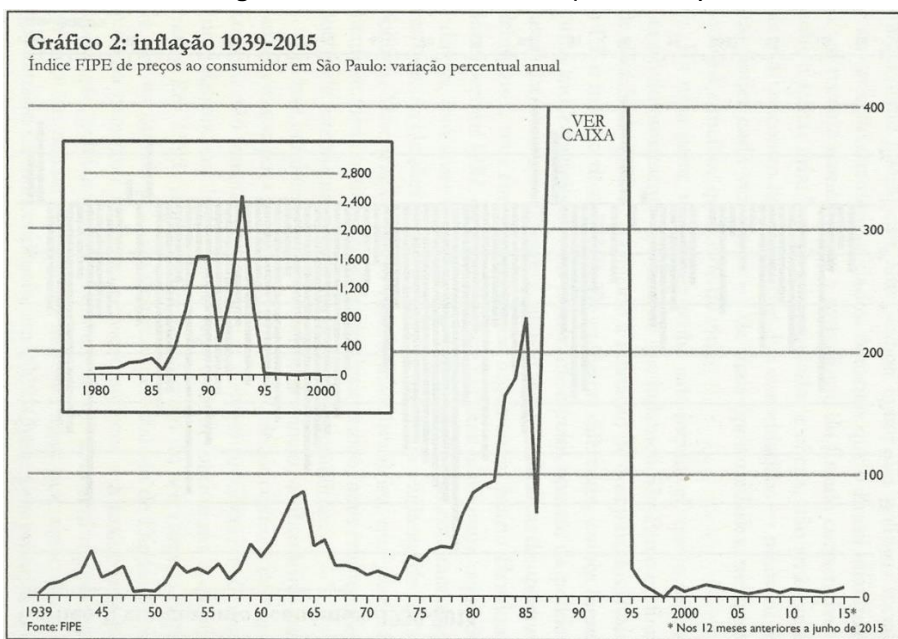
A kétpártrendszer eltörlésére, a politikai pártok működésének engedélyezésére és az amnesztia-rendelet kihirdetésére azonban már az Ernesto Geisel javaslatára megválasztott új elnök, *João Baptista de Oliveira Figueiredo* államfői periódusában került sor.²⁶ Az elnök 1979 novemberében feloszlatta az 1966-ban létrehozott két hivatalos pártot az ARENA-t és az MDB-t és engedélyezte a Brazil Demokratikus Mozgalom kereteiben tevékenykedő ellenzéki csoportosulások és más irányzatok párttá alakulását. Ezek a szervezetek jelentős szerepet játszottak a demokratizációs folyamatot erősítő 1982-es törvényhozási és szövetségi államokbeli kormányzó választásokon.

A demokratikus átmenet önkizárásos brazil útjának egyik legfőbb jellemzője, hogy az egyre inkább gyengélkedő kivételes állam biztosította jogi keretek között a korábban engedélyezett két párt politikusi gárdájának aktivitása eredményeképpen megkezdődött a politikai pártok tömeges színre lépése. Az ARENA helyett megszerveződött a *Demokratikus Szocialista Párt (Partido Democrático Social – PDS)*, amely 1984-ben, közvetlenül a rendszerváltáshoz vezető 1985. január 15-ei elnökválasztás előtt felvette a *Liberális Front Pártja (Partido da Frente Liberal – PFL)* nevet. A katonai diktatúra hivatalos ellenzéki pártja helyébe az Ulysses Guimarães Képviselőházi elnök által megszervezett *Brazíliai Demokratikus Mozgalom Párt (Partido do Movimento Democrático Brasileiro – PMDB)* lépett. 1980-ban São Paulo állam szakszervezeti vezetői létrehozták a *Munkáspárt (Partido dos Trabalhadores – PT)*, Tancredo Neves az 1985 januárjában megválasztott elnök 1982-ben a *Néppárt (Partido Popular – PP)* elnevezésű szervezetet. A katonai diktatúra neves ellenzéki politikusa, Lionel Brizola, Rio Grande do Sul állam volt kormányzója, Rio de Janeiro egykor volt polgármestere, az 1964. március 31-én elűzött João Goulart elnök sógora a *Demokratikus Munkáspárt (Partido Democrático Trabalhista – PTB)*, Ivete Vargas, a volt elnök Getulio Vargas unokahúga a *Brazil Munkáspárt (Partido Trabalhista Brasileiro – PTB)* élén vágott neki a politikai küzdelmeknek.

Az 1982-es törvényhozási és kormányzó választásokat 0,26%-os különbséggel az ARENA utódpartja, a *Demokratikus Szocialista Párt* nyerte a *Brazíliai Demokratikus Mozgalom Párttal* szemben. Ez a mandátumkiosztás szabályai alapján a 479 fős képviselőházban 35 fős többséget jelentett.

A választásokon a *Demokratikus Munkáspárt*, a *Brazil Munkáspárt* és a *Munkáspárt* is részt vett. A Nemzeti Kongresszusban többséghez jutott konzervatív jobboldali PDS azonban a szavazatok 43,22%-ával rendelkezett. A fennmaradó 56,78%-ot a rendszerrel szembenálló baloldali (13,82%), vagy a PMDB, mint a baloldalhoz közel álló, a kivételes állam felszámolásában és a politikai átmenet végrehajtásában érdekelt gyűjtőpárt (42,96%) szerezte meg. Mindemellett a három legnagyobb város, São Paulo, Rio de Janeiro és a kulcsfontosságú Minas Gerais állam fővárosának, Belo Horizontenak polgármesterei székét szintén ellenzéki jelöltek nyerték el. A beindult folyamatok a tekintélyuralmi-diktatórikus rendszer végnapjait jelezték.

1. grafikon: Infláció Braziliában (1939–2015)

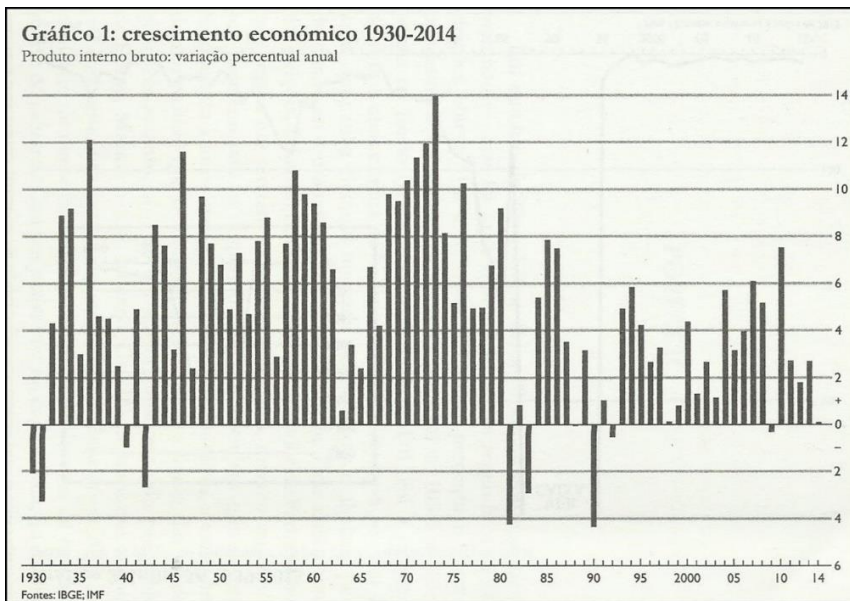
Forrás: Reid, Michael. 2016. *Brasil A esperança e a decepção*. Editorial Presença. Lisboa. 420. o.

A politikai életben bekövetkezett pozitív irányú változásokat azonban beárnyékolta az egyre kedvezőtlenebb gazdasági mutatók. A munkanélküliség és az infláció okozta problémákat tovább súlyosbította az ország már említett hatalmas külföldi adósságállománya: Brazília ebben az

időben 90 milliárd dolláros tartozásával a világ egyik legnagyobb mértékben eladósodott országa volt. A külföldi tartozások összege az 1965–72 közötti időszakban megháromszorozódott, a hetvenes évtizedben megtízszereződött. A kormányzat gazdaságélénkítő, kiadáscsökkentő programja sem járt a várt eredménnyel.

Ahogy a 2. grafikon mutatja a brazil gazdaság teljesítményét és a brazil gazdaságnövekedést történelmi értelemben véve, hosszabb távlatokban és tendenciáját tekintve is nagy hullámzások és nagy kiegyensúlyozatlanság jellemezte.

2. grafikon: gazdasági növekedés Brazíliában (1930–2014)

Forrás: Reid, Michael. 2016. *Brasil A esperança e a decepção*. Editorial Presença. Lisboa. 419. o.

A helyzetet tovább súlyosbította, hogy az elnök sokat betegeskedett, egészségügyi kezelése idején formálisan a politikai háttérrel nem rendelkező civil alelnök *Antônio Aureliano Chaves de Mendonça* irányította az országot. A biztonságos, fokozatos és felülről ellenőrzött politikai átmenet forgatókönyvét képviselő hatalmi tömbnek azonban még 1984 novemberében sikerült meggátolnia a Nemzeti Kongresszusban az ellenzék közvetlen elnökválasztást indítványozó reformjavaslatát. A gazdasági helyzet romlását, az ellenzék politikai erejének és befolyásának növekedését széleskörű tömeges sztrájkmozgalom és tömegdemonstrációk kibontakozása kísérte. Mindezek az események a politikai átmenet önkizárásos útja irányába terelték a folyamatot. Ennek látványos jeleként és

eredményeként Figueiredo elnök mandátumának 1985-ös lejártakor utód megnevezése már nem kerülhetett szóba.

A Nemzeti Kongresszus az 1985. január 15-i elnökválasztási szavazáson ezért két polgári jelölt között választhatott. Az ellenzéki pártokat (PMDB, PDT, Liberális Front) tömörítő *Demokratikus Szövetség* jelöltje, *Tancredo de Almeida Neves*, minas gerais kormányzó, a PDS jelöltje *Paulo Salim Maluf*, korábbi são pauloi kormányzó volt. A Nemzeti Kongresszus választásán történelmi eredmény született. Tancredo Neves 480 szavazattal, 180 ellenében, 26 munkáspárti tartózkodás mellett a voksok 72,4%-át megszerezve a Brazil Szövetségi Köztársaság elnöke lett. Az államfő beiktatására és hivatalba lépésére azonban nem kerülhetett sor. A megválasztott elnök a beiktatása előtti napon súlyos hasi fájdalmakra panaszkodott. Kórházba került, ahol 1985. április 21-én elhunyt. *José Sarney*, az 1985. március 15-e óta ügyvezető elnökként tevékenykedő alelnök még aznap letette a hivatali esküt és sor került a diktatúra 21 éve után az ország első civil elnökének beiktatására. A demokratikus rendszer azonban két komoly kihívással nézett szembe. Be kellett indítania a kiegyensúlyozott gazdasági növekedést és meg kellett oldania a politikai rendszer tekintélyuralmi maradványainak felszámolását. Az új elnök az infláció megfékezése, a szociális feszültségek és a kiegyensúlyozatlan gazdasági növekedés leküzdése érdekében 1986. február 28-án meghirdette a *Plant Cruzado*-t. A gazdasági fejlődés beindítására azonban 1995-ig, *Fernando Henrique Cardoso* elnöki periódusáig kellett várni.

A demokrácia megszilárdítására, jogi kereteinek kialakítására szintén *Sarney* elnökségének periódusában került sor. Ennek alapjait az 1988. október 5-én életbe lépett új Alkotmány teremtette meg.²³

José Sarney történelmi érdeme, hogy még az új Alkotmány elfogadása előtt módosította az 1967-es alaptörvényt, szavazati jogot biztosítva az analfabétáknak is.

Nehezítette az ország előtt álló problémák megoldását az a sajátos vezetői és vezetési válság, mely szerint az új demokrácia első két elnöke kilenc évéből hetet nem a megválasztott elnök, hanem annak alelnökei irányítottak elnökként.

Említettük már *José Sarney* és *Tancredo Neves* esetét. Azt követően *Fernando Collor de Mello* Brazília 1990. március 15-én megválasztott elnökének 1992. december 29-én korrupciós vádak miatt le kellett mondania. Őt *Itamar Franco* alelnök követte. Az 1995. január 1-jén megválasztott elnök, *Fernando Henrique Cardoso* volt az első, aki két hivatali idejét ki tudta tölteni 2002. december 31-ig.

A *Cardosot* követő *Luiz Inácio Lula da Silva* is kitöltötte két államfői periódusát, de 2018 júniusa óta korrupció miatt kiszabott hat éves bör-

tönbüntetését tölti. Utódját, a szintén a Brazil Munkáspárt soraiba tartozó Dilma Russeffet a Szenátus vádemelését követően a Brazil Legfelső Bíróság második elnöki mandátuma közepén, 2016 nyarán fosztott meg hivatalának gyakorlásától.

A tradicionális, bal- és jobboldalt egyaránt magában foglaló brazil politikai osztály elmerült a korrupció óceánjában.

Eközben változtak a nemzetközi viszonyok, Latin-Amerika államainak többségében új (hibrid) demokráciák születtek. A szubkontinensen megjelentek az új típusú regionális és szubregionális integrációk, a konzervatív modernizációval szemben megnyíltak a demokratikus fejlődés lehetőségei.

Brazília a régió vezető hatalma, a BRICS országcsoporthoz tagja lett. Nőtt a befolyása a nemzetközi viszonyok rendszerében és a latin-amerikai kontinensen. Diverzifikálódtak nemzetközi kapcsolatai. Napjainkban Brazíliáról, mint potenciális nagyhatalomról, feltörekvő hatalomról beszélnek, amely hetedik/nyolcadik helyet foglalja el a világhierarchiában.

Lesz-e második brazil gazdasági csoda? A kérdésre azért nehéz egyértelmű választ adni, mert jól tudjuk és azt tapasztaljuk, hogy a félperifériális régiók országaiban a politikai és gazdasági fejlődés és változás ritmusa szinte sohasem esik egybe, és ezeknek az államoknak a sebezhetőség, valamint a társadalmi viszonyok kiegyensúlyozatlansága állandó jellegzetességüknek tűnik.

Brazíliában az első gazdasági csoda bukása, egyben részleges sikere hozzájárult ahhoz, hogy az 1990-es évek második felében egy újabb részleges gazdasági fellendülés köszöntson az országra.

A jelzett átalakulások, változások és végbement modernizáció ellenére a politikai rendszerben fennmaradtak történelmileg örökölt tekintélyuralmi enklávék, nem csökkentek a gazdasági és szociális egyenlőtlenségek és nem tűnt el a korrupció sem. A modernizáló diktatúra korszakát 1985-től a hibrid posztdemokrácia periódusa követte. A 2010-es évek összekuszálódott és egymásra torló eseményei pedig igazolni látszanak Tom Jobim, a neves riói dalszerző szavait: „Brazília nem kezdőknek való” (O Brasil não é para principiantes).

JEGYZETEK/NOTES

1. Részletesen lásd: Szilágyi, István: El nuevo golpismo y el proceso de modernización en América Latina: el caso chileno. In: Atas do XI Colóquio Internacional Tradicao e Modernidade no Mundo Ibero-Americano. Rio de Janeiro, 24–26. de novembro 2015. Universidade do Estado de Rio de Janeiro. ISBN 978-85-88796-93-9. <http://1drv.ms/1lwb1k> <http://coloquioiberoamerica.wix.com/>

- 2015.; Szilágyi, István: Kivételes állam, modernizáció és posztdemokrácia Latin-Amerikában. In: *A 21. század eleji államiság kérdőjelei*. Ed.: Hervainé Szabó Gyöngyvér. Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár, 2015, pp. 155–217.; Szilágyi, István: Models and challenge of Modernization and regional integrations in Latin America. In: *Rusia e Iberoamerica en el mundo globalizante*. Vol. II. Universidad Estatal de San Petersburgo. San Petersburgo, 2016, pp. 273–291.; Szilágyi, István: Modelos de modernización y cambios geopolíticos en América Latina. Cuadernos Iberoamericanos, Moscú, Universidad MGIMO, 2016 №4 (14). pp. 68–76.; Szilágyi, István: Modelos de modernización, integraciones regionales nuevas, estrategias alternativas y los cambios geopolíticos en América Latina (pp. 543–568). In: *A Integração Sul-Americana e a Inserção das Regiões Periféricas*. Natal, 2017. <http://www.cchla.ufrn.br/iicongeo/ANAIS-2-CONGEO-EIXO-TEMATICO-3.pdf>. Szilágyi, István: El nuevo golpismo, El Estado de Excepción y los modelos de modernización en América Latina. *Intellèctus*. Ano XVI, n. 1. 2017. p. 69–85. ISSN: 1676-7640. <http://www.e-publicaçõs.uerj.br/index.php/intellectus>; Szilágyi, István: Katonai rendszerek, modernizációs modellek és kivételes államok Latin-Amerikában. *Honvédségi Szemle*, 2017. 4. szám, 52–64. o.; Szilágyi, István: De la dictadura modernizante hasta las posdemocracia híbrida. los cambios políticos y económicos en Brasil (1964–1985). In: *Acta Hispanica*. Tomo XXIII. 2018. Szeged, 69–85. o.; Szilágyi, István: Poderes fácticos y cambio del sistema en Europa del Este. In: Gregorio, Pierre-Paul (szerk.): *Poderes fácticos y transiciones democráticas*. Dijon, 2015. Elérhető: <http://revuesshs.u-bourgog-ne.fr/individu&nation/>; A ditadura que mudou o Brasil. Organização: Aarão Reis, Daniel, Ridenti, Marcelo y Patto Sá motta, Rodrigo. Jorge Zahar Editor Ltda. Rio de Janeiro, 2014; Aarão Reis, Daniel: *Ditadura e democracia no Brasil*. Jorge Zahar Editor Ltda. Rio de Janeiro, 2014; *Ditadura e democracia. 1964–2010*. Coordenação Aarão Reis, Daniel. Rio de Janeiro, 2014., etc.; Ferrerira, Jorge e Castro Gomes, Angela de: 1964. O golpe que derrubou um presidente, pôs fim ao regime democrático e instituiu a Szilágyi, István: El nuevo golpismo, El Estado de Excepción y los modelos de modernización en América Latina. *Intellèctus*. Ano XVI, n. 1. 2017. p. 69–85. ISSN: 1676-7640. <http://www.e-publicaçõs.uerj.br/index.php/intellectus>; Szilágyi, István: Katonai rendszerek, modernizációs modellek és kivételes államok Latin-Amerikában. *Honvédségi Szemle*, 2017. 4. szám, 52–64. o.; Szilágyi, István: De la dictadura modernizante hasta las posdemocracia híbrida. los cambios políticos y económicos en Brasil (1964–1985). In: *Acta Hispanica*. Tomo XXIII. 2018. Szeged, 69–85. o.
2. Részletesen lásd: Szilágyi, István: Poderes fácticos y cambio del sistema en Europa del Este. In: Gregorio, Pierre-Paul (szerk.): *Poderes fácticos y transiciones democráticas*. Dijon, 2015. Elérhető: <http://revuesshs.u-bourgog-ne.fr/individu&nation/>.
 3. Fico, Carlos (2014): *O golpe de 1964*. Editora FGV. Rio de Janeiro. p. 1.

4. Részletesen lásd: A ditadura que mudou o Brasil. Organização: Aarão Reis, Daniel, Ridenti, Marcelo y Patto Sá Motta, Rodrigo. Jorge Zahar Editor Ltda. Rio de Janeiro, 2014; Aarão Reis, Daniel: Ditadura e democracia no Brasil. Jorge Zahar Editor Ltda. Rio de Janeiro, 2014; Ditadura e democracia. 1964–2010. Coordenação Aarão Reis, Daniel. Rio de Janeiro, 2014., etc.; Ferrerira, Jorge e Castro Gomes, Angela de: 1964. O golpe que derubou um presidente, pôs fim ao regime democrático e instituiu a ditadura no Brasil. Civilização Brasileira. Rio de Janeiro, 2014.; Fico, Carlos: O golpe de 1964. Editora FGV. Rio de Janeiro, 2014.; Modernização, Ditadura e democracia. 1964–2010. Coordenação Aarão Reis, Daniel. Rio de Janeiro, 2014.; Napolitano, Marcos: 1964. Historia do regime militar brasileiro. Editora Contexto, São Paulo, 2014.; Reid, Michael: Brasil A esperança e a decepção. Editorial Presença. Lisboa, 2016.
5. Napolitano, Marcos (2014): 1964. Historia do regime militar brasileiro. Editora Contexto, São Paulo. pp. 1–2.
6. Részletesen lásd: Moniz Bandeira, Luiz Alberto: O Governo João Goulart. As lutas sociais no Brasil – 1961–1964. 8^a Edição Revisada e Ampliada. Editora UNESP. São Paulo, 2010.; Ferreira, Jorge: João Goulart. Uma biografia. 4^a Edição. Civilização Brasileira, Rio de Janeiro, 2011.
7. Több mint 11 millió szavazásra jogosult állampolgár vett részt a népszavazáson. 9 457 448-an szavaztak az elnöki rendszer visszaállítása mellett.
8. A CEPAL, a Gazdasági Bizottság Latin-Amerika és a Karib-térség számára (Comisión Económica para América Latina y el Caribe) az ENSZ 1948-ban alakult szakosított szervezete, amelynek alapvető feladatát a jelzett térség gazdasági fejlődésének és modernizációjának elősegítése jelentette. Az ebbe a körbe tartozó közgazdászok Latin-Amerika felzárkózásával kapcsolatos terveket és programokat dolgoztak ki, amelyek a centrum-periféria viszonyból fakadó hátrányos helyzet felszámolásán és az állam gazdasági, gazdaságfejlesztési szerepvállalásán – desarrollismo – alapult. Legismertebb képviselői: Raul Prebisch, Celso Furtado és az 1995–2002 közötti periódusban Brazília elnökének választott Fernando Henrique Cardoso voltak.
9. Napolitano, Marcos (2014): 1964. Historia do regime militar brasileiro. Editora Contexto, São Paulo. p. 10.
10. A Legfelső Forradalmi Parancsnokság tagjai: Artur da Costa Silva tábornok, Augusto Rademaker Grünewald tengernagy és Francisco de Assis Correia de Melo dandártábornok voltak.
11. http://pt.wikipedia.org/wiki/Ato_Institucional_N%C3%BAmero_Um (2018. 11. 30)
12. Korabeli, széles körben elterjedt vélekedések szerint: „...az egyik a nem uram pártja volt. Az MDB mindent ellenzett, amit a rezsim, vagy az elnökei tettek. A másik az igen uram pártja volt. Az ARENA mindent elfogadott, amit a kormány csinált.”
13. Az 1967. március 15-én hatályba lépett alkotmány szövegét lásd: http://www.planalto.gov.br/ccivil_03/constituicao/constitui%C3%A7ao67.htm (2018. 11. 30).

14. Singer, Paul (2014): „O processo econômico.” Modernização, Ditadura e democracia. 1964–2010. 2014. Coordenação Aarão Reis, Daniel. Fundação MAPFRE. Objetiva. Rio de Janeiro. p. 186.
15. Az egyik ilyen csoport vezetője a városi gerillaharc teoretikusa, Carlos Marighela, a katonai diktatúrát megelőző időszak parlamenti képviselője volt. Marighela a falusi és a városi fegyveres harc összehangolt alkalmazását alapvető fontosságúnak tartotta. A Gerilla Kézikönyv (Manual de Guerrilha) című munkájában foglalta össze a harcmodorral kapcsolatos nézeteit, taktikai és gyakorlati tanácsait. Marighela, a Nemzeti Felszabadító Szövetség (Aliança Libertadora Nacional) vezetőjeként 1969. november 4-én fegyveres akció közben kapott halálos lövést São Paulo központjában.
16. Az 5. számú Intézményes Rendelet alkalmazásával a rezsim abszolút hatalomra tett szert. Ennek egyik következménye a Nemzeti Kongresszus több mint egy évig történő bezárása volt.
17. Részletesen lásd: <http://br.vlex.com/source/dou-diario-oficial-da-uniao-2080/issue/1968/12/13/18>, valamint: <http://legis.senado.gov.br/legislacao/ListaPublicacoes.action?id719462> (2018. 11. 30).
18. Részletesen lásd: <http://legis.senado.gov.br/legislacao/ListaPublicacoes.action?id=119427> (2018. 11. 30).
19. Részletesen lásd: Política econômica nos anos de chumbo. Consequencia. Editora, Rio de Janeiro, 2018.
20. Kádár Béla: Latin-Amerika gazdasági dilemmái. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1977. 255. old.
21. Ezt a fajta gazdaságfejlesztési stratégiát és autarkias gazdaságpolitikát nevezte Berend T. Iván korszerűtlen, XIX. századi típusú iparosítási modellnek. Szilágyi István pedig a nyugati típusú modernizációval, a westernizációval szemben a keleti típusú easternizációs korszerűsítésről ír Szocializmus, modernizáció, fejlettség. In: Változások és alternatívák. Magyar Politikatudományi Társaság. Évkönyv. 1988. 125–133. old. című tanulmányában.
22. A chicagói iskola modelljének társadalmi következményeit figyelmen kívül hagyó, konzekvens és a brazil esetnél jóval radikálisabb érvényesítésére részleges sikerrel Chilében, a Pinochet-rendszer időszakában került sor.
23. E nézetek és álláspontok összegzését lásd: Murilo José de Souza Pires és Pedro Ramos: O Termo Modernização Conservadora: sua Origem e Utilização no Brasil. REN. (Revista Economica do Nordeste) Volume 40. Julho-Setembro. 2009. 411–425. old.
24. Részletesen lásd: Raúl Zibechi: Brasil potência. Entre integração regional e um novo imperialismo. Consequencia. Editora, Rio de Janeiro, 2018.
25. Részletesen lásd: D’Araujo, Maria Celéina e Castro, Celso (orgs). Ernesto Geisel. 3^a Edição. Fundação Getulio Vargas Editora, Rio de Janeiro. 1997.
26. Részletesen lásd: Skidmore, Thomas: Brasil: de Castelo a Tancredo. Paz e Terra. Rio de Janeiro. 2004.
27. Az 1988-as brazil alkotmány portugál nyelvű szövegét lásd: Las Constituciones de Iberoamerica. Edición preparada por Luis López Guerra y Luis Aguiar. Centro de Estudios Constitucionales. Madrid, 1992. 69–175. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM/REFERENCES***Könyvek***

- A ditadura que mudou o Brasil (2014): Organização: Aarão Reis, Daniel, Ridenti, Marcelo y Patto Sá Motta, Rodrigo. Jorge Zahar Editor Ltda. Rio de Janeiro.
- Aarão Reis, Daniel (2014): Ditadura e democracia no Brasil. Jorge Zahar Editor Ltda. Rio de Janeiro.
- D'Araujo, Maria Celéina e Castro, Celso (orgs). (1997): Ernesto Geisel. 3ª Edição. Fundação Getulio Vargas Editora, Rio de Janeiro.
- Ditadura e democracia 1964–2010. (2014): Coordenação Aarão Reis, Daniel. Jorge Zahar Editor Ltda Rio de Janeiro.
- Ferrerira, Jorge (2011): João Goulart. Uma biografia. 4ª Edição. Civilização Brasileira, Rio de Janeiro.
- Ferreira, Jorge, de Castro Gomes, Angela (2014): 1964. O golpe que derrubou um presidente, pôs fim ao regime democrático e instituiu a ditadura no Brasil. Civilização Brasileira. Rio de Janeiro.
- Fico, Carlos (2014): O golpe de 1964. Editora FGV. Rio de Janeiro.
- Kádár, Béla (1977): Latin-Amerika gazdasági dilemmái. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Las Constituciones de Iberoamerica. Edición preparada por López Guerra, Luis y Aguiar, Luis (1992): Centro de Estudios Constitucionales. Madrid.
- Modernização, Ditadura e democracia 1964–2010. (2014): Coordenação Aarão Reis, Daniel. Fundació MAPFRE. Objetiva. Rio de Janeiro.
- Moniz Bandeira, Luiz Alberto (2010): O Governo João Goulart. As lutas sociais no Brasil – 1961–1964. 8ª Edição Revista e Ampliada. Editora UNESP. São Paulo.
- Moore, Barrington Jr. (1966): Social Origins of Dictatorship and Democracy: Lord and Peasant in the Making of the Modern World. Hardmondsworth, Penguin, Boston.
- Moore, Barrington Jr. (1975): As origens sociais da ditadura e da democracia: senhores e camponeses na construção do mundo moderno. São Paulo: Martin Fontes.
- Napolitano, Marcos (2014): 1964. Historia do regime militar brasileiro. Editora Contexto, São Paulo.
- Política econômica nos anos de chumbo (2018): Consequencia. Editora, Rio de Janeiro.
- Reid, Michael (2016): Brasil A esperança e a decepção. Editorial Presença. Lisboa.
- Skidmore, Thomas (2004): Brasil: de Castelo a Tancredo. Paz e Terra. Rio de Janeiro.
- Villa, Marco Antonio (2014): Ditadura brasileira. 1964–1985. A democracia golpeada à esquerda e à direita. Leya. São Paulo.
- Zibechi, Raúl (2018): Brasil potência. Entre integração regional e um novo imperialismo. Consequencia. Editora, Rio de Janeiro.

Könyvfejezetek

- Singer, Paul (2014): „O processo econômico.” Modernização, Ditadura e democracia. 1964–2010. 2014. Coordenação Aarão Reis, Daniel. Fundação MAPFRE. Objetiva. Rio de Janeiro. 183–233. old.
- Szilágyi, István (1988): Szocializmus, modernizáció, fejlettség. In: Változások és alternatívák. Magyar Politikatudományi Társaság. Évkönyv. 125–133. old.
- Szilágyi, István (2015): „Kivételes állam, modernizáció és posztdemokrácia Latin-Amerikában.” A 21. század eleji államiság kérdőjelei. Szerkesztette: Hervainé Szabó Gyöngyvér. Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár. 155–217. old.
- Szilágyi, István (2015): „El nuevo golpismo y el proceso de modernización en América Latina: el caso chileno.” Atas do XI Colóquio Internacional Tradicao e Modernidade no Mundo Ibero-Americano. Rio de Janeiro, 24–26. de novembro 2015. Universidade do Estado de Rio de Janeiro. ISBN 978-85-88796-93-9. <http://1drv.ms/1lwnb1k> <http://coloquioiberoamerica.wix.com/2015>
- Szilágyi, István (2016): „Models and challenge of Modernization and regional integrations in Latin America.” Rusia e Iberoamerica en el mundo globalizante. Vol. II. Universidad Estatal de San Petersburgo. San Petersburgo. 273–291. old.
- Szilágyi, István (2017/a): „Modelos de modernización, integraciones regionales nuevas, estrategias alternativas y los cambios geopolíticos en América Latina” (pp. 543–568). A Integração Sul-Americana e a Inserção das Regiões Periféricas. Natal, <http://www.cchla.ufrn.br/iicongeo/ANAIS-2-CONGEO-EIXO-TEMATICO-3.pdf>.

Tanulmányok

- Pereira, Jéferson da Luz y Salis, André Ulysses (2011): „O golpe civil-militar de 1964 entrea conspiração e a dependência estrutural: um estudo das obras de Moniz bandeira e Octavio Ianni. IN: Akrópolis Umarama, v. 19, n. 4, 249–262. old.
- Souza Pires, Murilo José y Ramos, Pedro (2009): „O Termo Modernização Conservadora: sua Origem e Utilização no Brasil.” In: Revista Economica do Nordeste. Volume 40. Julho–Setembro. 411–425. old.
- Szilágyi, István (2016): „Modelos de modernizacion y cambios geopolíticos en America Latina.” In: Cuadernos Iberoamericanos, Moscu, Universidad MGIMO, № 4. (14), 68–76.
- Szilágyi, István (2017/b): El nuevo golpismo, El Estado de Excepción y los modelos de modernización en América Latina. In: Intellèctus. Ano XVI, № 1. p. 69–85. ISSN:1676-7640. <http://www.e-publicações.uerj.br/index.php/intellectus>
- Szilágyi, István (2017/c): „Katonai rendszerek, modernizációs modellek és kivételes államok Latin-Amerikában.” In: Honvédségi Szemle, 4. szám, 52–64. old.
- Szilágyi, István (2018): „De la dictadura modernizante hasta las posdemocracia hibrida. los cambios políticos y económicos en Brasil (1964–1985). In: Acta Hispanica. Tomo XXIII. Szeged, 69–85. old.

Interneten közzétett dokumentumok

El Ato Institucional No. 1. http://pt.wikipedia.org/wiki/Ato_Institucional_N%C3%BAmero_Um

El Ato Institucional No. 5. http://www.planalto.gov.br/ccivil_03/ait/ait-01-64.htm.

La Constitución Brasileira: http://www.planalto.gov.br/ccivil_03/constituicao/constitui%C3%A7ao67.htm

El Ato Institucional no. 15. http://br.vlex.com/source/dou-diario-oficial-da-uniao_2080/issue/1968/12/13/18, valamint: <http://legis.senado.gov.br/legislacao/ListaPublicacoes.action?id7>.

DEÁK Gergely
PhD-hallgató
Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Kar, Pécs
PhD student
University of Pécs Faculty of Sciences, Pécs, Hungary
email: deakgrg@gmail.com

AZ ELEKTROMOBILITÁS EURÓPAI TERJEDÉSÉT BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐK

MAIN FACTORS AFFECTING ADAPTATION OF ELECTRIC VEHICLES IN EUROPE

ABSTRACT

The aim of this paper is to collect the electric vehicle sales of selected European countries and to examine which factors cause the wide difference in the market shares of electric vehicles across Europe. For the research publicly available databases were used namely the European Automobile Manufacturers Association quarterly issued alternative fuel vehicle registration figures, Eurostat database and European Alternative Fuel Observatory database. In this paper under the term electric vehicle I meant battery electric vehicles and plug-in hybrid electric vehicles. In 2017 291 137 electric vehicles were registered in the European Union which meant 1,9 % market share. In Norway electric vehicles had an unusually high 36,7 % market share in 2017 with 58 190 electric car registrations. 77 percent of Europe's electric vehicle registrations were made in only 5 countries which represents the huge imbalances in electric car sales in Europe. According to the European Union's car CO₂ reduction act car manufacturers must reduce their car fleet's CO₂ emission by 37,5% by 2030 calculated from 2021 emission levels. The act also sets electric vehicle sales targets of 35 % for 2030. In order to discover the current barriers of electric vehicle uptake I examined Transport & Environment's 2018 and European Commission's 2017 surveys about the factors influencing people's car buying choice. According to both surveys the 2 main reasons people do not buy electric vehicles are the high price of those and the concerns about charger infrastructure availability. I verified the statements of the surveys with examining the correlation between electric vehicle sales and GDP per capita and the correlation between electric vehicle sales and electric chargers per capita. In the primer case the correlation was 0,65, in the latter case 0,71. The correlation results showed the existing moderately strong connection between electric vehicle sales and charger availability as well as affordability.

Kulcsszavak: elektromobilitás, közlekedés szén-dioxid kibocsátása, elektromos autó eladások Európában, autóvásárlási attitűdök

Keynotes: electromobility, carbon-dioxide emission of transportation, electric vehicle sales in Europe, electric vehicle buying attitudes

1. Bevezetés

A kutatásomat megelőzően az a jelenség keltette fel az érdeklődésemet, hogy Európában az elektromos személyautók értékesítése általánosan alacsony szintű, valamint még az egyes országok eladásaiban is óriási eltérések tapasztalhatók függetlenül attól, hogy számos országban támogatják az elektromos hajtású járművek vásárlását vagy használatát. Az elektromobilitással kapcsolatban a médiában rendre jelennek meg az egymásnak ellentmondó hírek azzal kapcsolatban, hogy az elektromos autózás sokkal közelebb van, mint gondolnánk, hiszen 2030-tól megtiltják Európa egyes országaiban a belsőégésű motorral hajtott személyautók forgalmazását¹, vagy éppen arról, hogy az elektromos autók környezetterhelése teljes életciklusukra vetítve nagyobb, mint egy hagyományos belsőégésű motorral szerelt autóé, ezért nem is biztos, hogy az autóipar jövőjét jelentik.²

Ezekből adódóan a tanulmány célja összegyűjteni a részben, vagy teljesen elektromos meghajtású személyautók eladásait Európa kiválasztott országaiban 2017-ben, valamint megvizsgálni, hogy egyes gazdasági és infrastrukturális tényezők milyen mértékben befolyásolják az elektromos járművek terjedését. A célkitűzésből alapvetően két kutatási kérdést fogalmaztam meg (1) Hány darab részben, vagy teljesen elektromos hajtású autót helyeztek forgalomba 2017-ben az Európai Unió tagországaiban? (2) Az országok között tapasztalható értékesítési különbségeket, milyen tényezők, milyen mértékben magyarázzák?

A kutatási kérdések megválaszolásához primer és szekunder kutatási módszereket alkalmaztam. A szekunder kutatás részeként áttekintettem a vonatkozó szakirodalmat, összegyűjtöttem a publikusan elérhető adatbázisokból az értékesítési statisztikákat, valamint közvéleménykutatási eredményeket gyűjtöttem az európai vevők autóvásárlási preferenciáiról. A közvélemény kutatási eredményekből ugyanis egyértelműen kiszűrhető, hogy milyen korlátokat és ösztönzőket érzékelnek a vásárlók az elektromos jármű vásárlás kapcsán, amelyből meghatározhatók az eladásokat befolyásoló legfőbb tényezőket. A primer kutatás részeként pedig leíró statisztikai módszerekkel elemeztem az összeállított adatbázist.

2. Az elektromosjármű-kategória meghatározása

A nemzetközi szakirodalom az elektromos jármű (electric vehicle) terminológia alatt valójában 5 különböző technológiájú hajtásláncot ért. A napi szóhasználattól eltérően az elektromos jármű kifejezés nem pusztán az akkumulátoros energia tárolású, teljesen elektromos meghajtású hajtásláncot jelenti, hanem egy gyűjtő fogalom, ami valójában a részben, vagy teljesen elektromos hajtájú járműveket takarja.

Az akkumulátoros teljesen elektromos hajtású jármű (battery electric vehicle) akkumulátorban tárolja az működéséhez szükséges energiát, amely egy megfelelő csatlakozón keresztül feltölthető a hálózatról. A hajtásról elektromos motor gondoskodik. A hajtáslánc teljes határfoka, vagyis az akkumulátorban tárolt energia mozgássá alakításának határfoka 80 százalék körül alakul. A teljesen elektromos autók legnagyobb előnye, hogy lokálisan emisszió mentesen tudnak közlekedni, igaz a környezetterhelésük valójában attól függ, hogy az általuk felhasznált áram milyen szén-dioxid kibocsátás mellett előállítható. Hátrányuk a rövid hatótávolság és a hosszadalmas újratöltés egy belsőégésű motoros autóhoz viszonyítva.

A hibrid elektromos járművekben (hybrid electric vehicle) a belsőégésű motort kiegészíti egy elektromos motor, amely jellemzően képes az autót önmaga is hajtani, de elsődleges feladata a belsőégésű motor segítése azokban az üzemállapotokban, amelyekben a belsőégésű motor rossz határfokkal képes csak üzemelni. Előnyök egy hagyományos autóhoz képest az alacsonyabb tüzelőanyag fogyasztásuk.

A konnektorról tölthető hibrid (plug-in hybrid electric vehicle) kategória minden főbb jellemvonásában megegyezik a hibriddel, de a bennük található akkumulátor nagyobb kapacitású, illetve tölthető külső áramforrásból, ebből adódóan az elektromos hatótávolságuk 20–50 km-es.

A soros hibrid (range-extender electric vehicle) hajtáslánc lényege, hogy a belsőégésű motor csupán generátorként működik, önállóan nem képes hajtani a járművet, használatával megnövelhető az elektromos hatótávolság. A gyakorlatban a belsőégésű motor feladata, hogy tüzelőanyag égetésével áramot termeljen. A megoldás a személyautók között nem terjedt el, bár a dízel mozdonyok ilyen elven működnek.

A tüzelőanyag cellás járművek (hydrogen cell electric vehicle) üzemanyaga a hidrogén. A hidrogén oxidálása során elektromosáram keletkezik, amely a hajtáslánc elektromos motorjait táplálja. Nagy előnye, hogy az akkumulátoros elektromos hajtáshoz hasonlóan lokálisan nincs káros emissziója. Egy hagyományos autóhoz hasonlóan gyorsan, pár perc alatt utántölthető folyékony hidrogénnel. Hátránya, hogy kereskedelmi forgalomban még pusztán egy-két gyártó rendelkezik ilyen hajtásláncú autókcal, valamint nincs kiépült hidrogén töltőhálózat.³

Jelen tanulmányban az elektromos jármű kifejezés alatt az akkumulátoros elektromos járművet és a konnektorról tölthető hibrid járművet

fogom érteni, mivel az európai autógyártók szövetsége ennek a két kategóriának az eladási adatait gyűjti az elektromos jármű megnevezés alatt. Ennek az a praktikus oka, hogy a soros hibrid járműveket alapvetően a tölthető hibrid járművek kategóriájában szokták sorolni, a hagyományos hibrid járműveket az alacsony 2–3 km-es elektromos hatótávolságuk miatt jellemzően külön tüntetik fel, valamint a tüzelőanyag cellás autók a kereskedelmi forgalomba még nem terjedtek el.

3. Az Európai Unió klímastratégiája

A kutatási téma jelentősége az Európai Unió szén-dioxid-kibocsátás-csökkentési törekvéseiben keresendő, amely komoly terhet ró legtöbb üvegházhatású gázt emittáló ipari ágazatra, többek között a közlekedésre és így áttételesen a közlekedési eszköz gyártókra is. Az Európai Unió 2050-ig tartó hosszútávú klíma stratégiája a klímasemlegességet, vagyis a nulla nettó üvegház hatású gáz kibocsátást tűzi ki célul a gazdaság minden ágazatát változásra készítve, de azok versenyképességét nem csorbítva.⁴

Az Európai Unió klímastratégiája teljes mértékben egybevághat a 2015-ben elfogadott Párizsi Klímaegyezmény célkitűzésével, vagyis, hogy az egyezményt elfogadott országok elkötelezettek az üvegházhatású gázok visszaszorításában, a globális felmelegedés 2 °C alatt tartásában az ipari forradalom előtti állapothoz képest, valamint erőfeszítést tesznek, hogy a felmelegedés ne haladjon meg 1,5 °C-ot.⁵

Az Európai Bizottság a klímaváltozás kérdésében egyszerre jelenik meg szabályozói és gazdaságpolitikai szempontokat figyelembe vevő fejlesztő szervezet szerepében is. Egyik oldalról lépcsőzetes klímastratégiát dolgozott ki, amely 2020-as lépcsője 20 százalékos szén-dioxid emisszió csökkentést ír elő az 1990-es bázishoz képest, továbbá 20 százalékos energiahatékonysági javulást és a megújuló energiaforrások 20 százalékos részesedésének elérését. A stratégia keretszámait természetesen a tagországok minisztériumai lebontották nemzeti vállalatokra, amelyek országonként eltérnek.⁶ Másik oldalról pedig elindította a 2014 és 2020 között működő Horizon 2020 elnevezésű 80 milliárd euró költségvetésű kutatás-fejlesztési programot. A Horizon 2020 program számos terület mellett a közlekedési iparág energiahatékonysági innovációját is támogatja összesen 6,34 milliárd euróval, a teljes büdzsé 8,23 százalékaival.⁷

A közlekedés fejlesztésre fordított magas innovációs támogatás közel sem véletlen, hiszen a légi, vízi és közúti közlekedést magában foglaló közlekedési szektor az Európai Unió szén-dioxid-kibocsátásának 24 százalékáért volt felelős 2016-ban. Ezzel a fosszilis energiaforrásokat felhasználó energiaszektor mögött a második legnagyobb üvegházhatású gáz kibocsátó. A közlekedési szektoron belül pedig a közúti közlekedés a legnagyobb kibocsátó, az

üvegházhatású gázemisszió 73,4 százalékaért volt felelős 2014-ben. A klíma-
védelem szempontjából inkább az tekinthető aggasztónak, hogy a közleke-
dési szektor üvegházhatású gáz kibocsátása 1990-től 2007-ig folyamatosan
nőtt, szemben más szennyező ágazatokkal, és csupán 2007 után tudott lassan
csökkenő tendenciára állni.⁸

3.1. Személyautók szén-dioxid-kibocsátásának szabályozása és következményei

A közúti közlekedés környezetterhelésének mérséklése érdekében az
Európai Unió először 2009-ben kezdte korlátozni a személyautók szén-
dioxid-kibocsátását. A 2009-es szabályozás értelmében a 2015-ben forga-
lomba helyezett újautók átlagos szén-dioxid-kibocsátása nem haladhatta meg
a 130 g/km-es értéket. Valójában az autógyártókra vonatkozó küszöbértéket
azok modellalettájának tömegével korrigálták, így az egyes autógyártók ál-
tal eladott újautók átlagos szén-dioxid-kibocsátása más és más volt. A magas
kategóriás, nagyobb méretű és tömegű autókat forgalmazó márkáknak maga-
sabb küszöbértéknek kellett megfelelni, a kis kategóriás könnyű autókat gyár-
tókna pedig 130 g/km-nél alacsonyabbnak. Amennyiben az autógyártó nem
felelt meg a számára meghatározott kibocsátási korlátnak büntetést kellett fi-
zetnie. Ugyan a dolgozat során szisztematikusan szén-dioxid- vagy üvegház-
hatású gázkibocsátásra hivatkozom, mert a környezetvédelmi szabályozás
névlegesen szén-dioxid-emissziót korlátoz, de ezáltal áttételesen a személy-
autók üzemanyagfogyasztását is korlátozza. Bármilyen szén-hidrogén-alapú
üzemanyag, ami lehet olaj, földgáz, kőszén, vagy akár alkohol égetése során
szén-dioxid és vízgőz keletkezik, ebből adódóan a szén-dioxid a szén-hidro-
gének égetésének elkerülhetetlen végterméke. Valójában az égési folyamat
nem zajlik le tökéletesen egy belsőégésű motorban, így egyéb járulékos
egészségre káros anyagok is képződnek, de jelen dolgozatnak nem célja ezt
részletesen kifejteni. A fontos annak kimondása, hogy a személyautók szén-
dioxid-kibocsátásának korlátozása, maga után vonja azok fogyasztásának a
korlátozását is, hiszen a két érték egymással egyenesen arányos.⁹ 2014-ben
következett a második korlátozás, amely 2021-re 95 g/km-re csökkentené az
újautók átlagos szén-dioxid emisszióját. A küszöbérték tüzelőanyag fogyasz-
tásra való átszámításával szemléltethető igazán, hogy ez valójában mekkora
kihívást jelent az autógyártóknak. A 95 g/km 3,6 l/100 km-es dízel, illetve
4,1 l/100 km-es benzin fogyasztásnak feleltethető meg, úgy, hogy 2017-ben
az eladott új autók átlagos szén-dioxid-emissziója 118 g/km volt, vagyis még
messze volt a 4 év alatt elérendő célértéktől.¹⁰ Mindezek ellenére az Európai
Unió 2018 decemberében mért óriási csapást az autógyártókra, az akkor elfo-
gadott új közlekedési csomagjával. Az új szabályozás már nem határoz meg
célértékeket, hanem százalékos javulásra kötelezi az autógyártókat. 2025-re

15 százalékos, 2030-ra 37,5 százalékos javulásra kötelezi az autógyártókat a 2021-es 95 g/km-es bázisértékhez képest, amely 2025-re 81 g/km széndioxid-kibocsátást, 2030-ra 59 g/km-est jelent, amely 2–2,5 literes tüzelőanyag-fogyasztásnak feleltethető meg. Ezek a fogyasztási értékek már csak részben, vagy teljesen elektromos hajtással érhetőek el, pusztán belsőégésű motoros hajtással nem. Éppen ezért a szabályozás értékesítési célokat fogalmaz meg az 50 g/km-nél alacsonyabb szén-dioxid-emissziójú, úgynevezett nulla és alacsony károsanyag-kibocsátású járművek (ZLEV) tekintetében, vagyis előre meghatározza, hogy az autógyártók eladásainak 2025-ben 15 százalékát, 2030-ban 35 százalékát kell kitegyék a részben vagy teljesen elektromos meghajtású ZLEV kategóriájú járművek.¹¹ A szabályozásnak a korábbiaktól eltérően messzemenő következményei lesznek ugyanis technológiaváltásra fogja kényszeríteni az autóiipart, az eddigi inkrementális fejlesztések helyett. A korábbiaktól eltérően nem az iparág fogja organikusan kijelölni a fejlesztési irányokat, hanem a szabályozás, amely eredményeként gyakorlatilag minden Európában jelenlévő autógyártónak muszáj lesz elektromos hajtásláncot fejleszteni.

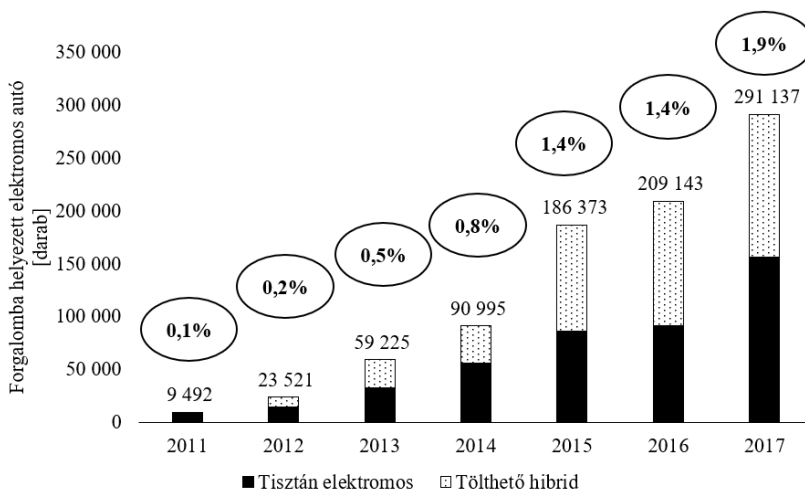
A szabályozás elfogadása előtti vitákon az európai autógyártók szövetségének (ACEA) főtitkára Erik Jonnaert többször kifejtette aggályait az új szabályozással kapcsolatban. Egyrészt az előírt elektromos eladási kvóta nem biztosítja az autóiipar technológiasemlegességét, másrészt az autógyártók az elektromos közlekedés elterjesztését szabályozás vezéreltnek érzik és nem fogyasztói igény vezéreltnek. Összességében az autógyártók technológiai szempontból nem tartják lehetetlennek a szabályozás követelményeinek teljesítését, de felhívták a szabályozók figyelmét, hogy a technológiaváltás következményeivel a fogyasztók előreláthatóan nem lesznek elégedettek, hiszen az új típusok várhatóan drágábbak és kisebb hatótávolságúak lesznek.^{12, 13} Nem beszélve a technológiaváltás gazdasági, munkaerőpiacra gyakorolt hatásáról. Egy elektromos hajtáslánc lényegesen kevesebb és műszakilag kisebb komplexitású alkatrészből áll. Egy soros hathengeres benzinmotor több mint 1200 alkatrészből épül fel, amíg egy hasonló teljesítményű elektromos motor pusztán 50 elemből. Ebből adódóan egy elektromos hajtáslánc gyártása és összeszerelése várhatóan kevesebb humán munkaerőt fog igényelni, így elbocsájtások várhatóak, átképzések várhatóak az iparágban.¹⁴

Összességében tehát az autóiipar közeljövője kimondottan érdekesen fog alakulni. Az ipart a szabályozás egyértelműen az elektromos meghajtás fejlesztésére és használatára fogja kényszeríteni, a környezetvédelmi célok teljesíthetősége miatt, függetlenül attól, hogy a jelenlegi értékesítési trendeket figyelembe véve nincs valós fogyasztói igény az elektromos járművekre. 2017-ben az Európai Unióban forgalomba he-

lyezett személyautóknak csupán 1,9 százaléka volt részben, vagy teljesen elektromos hajtású, ami összesen 291 137 jármű eladását jelentette. A szabályozás értelmében 2030-ra az elektromos autók piaci részesedése 35 százalékot kell kitegyen az új autó értékesítésben, amely még változatlan éves volumen esetén is 1,9 millió elektromos jármű értékesítését jelentené, amely a 2017-es eladások több mint, 6,5-szörösét jelenti. Az ilyen ütemű kibocsátás növelés mindenképpen kihívás elé fogja állítani az autógyártókat, de főleg a beszállítói hálózatot. Az elmúlt évek statisztikáiból az is jól kivehető, hogy valójában az eladott elektromos járműveknek nagyságrendileg csak fele akkumulátoros teljesen elektromos jármű, a fennmaradó rész pedig tölthető hibrid, vagyis jelenleg szó sincs a belsőégésű motorok teljes térvesztéséről.

1. ábra: Elektromos járművek értékesítési darabszámai 2011 és 2017 között az Európai Unióban

Figure 1.: Electric vehicle sales between 2011 and 2017 in the European Union

Forrás: European Alternative Fuels Observatory. Alternative Fuel passenger cars new registrations, <https://www.eafo.eu/vehicles-and-fleet/m1>

4. Elektromosjármű-értékesítések Európában

Az elektromos jármű értékesítési statisztikákat az európai autóiipari szövetség, az ACEA negyedévenként megjelenő beszámolójából állítottam össze, a 2017-es évre vonatkozóan. A szövetségnek összesen 26 európai országra volt adata, amelyek közül nem is mindegyik európai uniós tagország, mint például Norvégia. A kutatásom során a későbbiek során végig az 1. táblázatban látható országokat vizsgáltam, mivel az ACEA adatbázisát és országlistáját feltételeztem az elérhető legrészletesebbnek.

1. táblázat: Elektromos járművek értékesítése Európában 2017-ben
Chart 1.: Electric vehicle sales in Europe in 2017

Ország	Elektromos- személyautó- értékesítés [darab]	Elektromos személyautók aránya az újonnan forgalomba helyezett autók között
Norvégia	58 190	36,7%
Svédország	19 664	5,2%
Hollandia	11 055	2,7%
Svájc	8 177	2,6%
Finnország	3 043	2,6%
Belgium	13 996	2,6%
Ausztria	7 154	2,0%
Portugália	4 027	1,8%
Egyesült Királyság	44 751	1,8%
Franciaország	36 778	1,7%
Németország	54 495	1,6%
Magyarország	1 192	1,0%
Írország	948	0,7%
Szlovénia	380	0,6%
Dánia	1 316	0,6%
Spanyolország	7 290	0,6%
Lettország	56	0,3%
Bulgária	106	0,3%
Szlovákia	279	0,3%
Olaszország	4 597	0,2%
Görögország	199	0,2%
Lengyelország	1 005	0,2%
Litvánia	52	0,2%
Románia	198	0,2%
Észtország	43	0,2%
Csehország	307	0,1%

Forrás: Saját szerkesztés, ACEA statistics. Alternative fuel vehicle registrations
<https://www.acea.be/statistics/tag/category/electric-and-alternative-vehicle-registrations>,
Eurostat Road Transport equipment – new registration of vehicles
<https://ec.europa.eu/eurostat/data/database> alapján

Az egyes európai országok elektromosautó-értékesítéseinek abszolút száma nem sokat árulna el a helyi viszonyokról éppen ezért, az összehasonlíthatóság kedvéért azt vizsgáltam, hogy az adott nemzeti autópícon az újonnan eladott személyautók hány százaléka elektromos hajtású. Az 1. táblázat összehasonlításából jól látszik, hogy ez az arány Norvégiában a legmagasabb, ugyanis a 2017-ben forgalomba helyezett új autók 36,7 százaléka volt elektromos hajtású. Norvégiát Svédország követi, ahol azonban már csak 5,2 százalék az elektromos járművek piaci súlya. A lista másik végén Csehország található, ahol mindössze 307 elektromos autót adtak el 2017-ben, ami a teljes

újautó-értékesítés 0,1 százalékanak felelt meg. Az elektromos autók országos elterjedtségében ugyan látszanak különbségek, de valójában a norvég jelen-ség tekinthető az átlagtól eltérőnek. A vizsgált 26 ország közül 19-ben 2 szá-zalék alatti az elektromos járművek értékesítési aránya, 5-ben 2 és 5 százalék közötti, Svédországban 5,2 százalék, azaz 5 és 10 százalék közötti, valamint Norvégiában 36,7 százalék, azaz 10 százalék fölötti.

Norvégia abszolút számok tekintetében is vezet ugyanis az 58 190 eladott elektromos autóval megelőzte még az összességében lényegesen nagyobb né-met autópiac 54 495 darabos értékét és az Egyesült Királyság 44 751 darabját is. A norvég elektromosautó-eladások önmagában kitették a 26 ország érté-kesítésének 21 százalékát. Sőt az első 5 legtöbb elektromos autót forgalomba helyező ország a 26 ország teljes forgalmának 77 százalékát tették ki.

A valós adatokhoz kapcsolódóan érdemes megemlíteni, hogy a Transport & Environment civil szervezet által rendelt 2018-as reprezentatív közvéle-ménykutatásából az derült ki, hogy az európai autótulajdonosok 5–12 száza-léka állította azt, hogy nagy valószínűséggel a következő autója elektromos hajtású lesz. Ebből arra lehet következtetni, hogy az elektromos autó vásárlási szándék megvan a potenciális vásárlók körében, ellenben, amikor döntésre kerül sor, valamilyen tényezők mégis eltántorítják őket. A hivatkozott felmé-rés során összesen 4500 autótulajdonost kérdeztek meg 9 európai országból.¹⁵

5. Az autóvásárlást befolyásoló főbb tényezők a közvéleménykutatások alapján

Az elektromos autók terjedését korlátozó tényezőket autóvásárlási pre-ferenciákat vizsgáló közvéleménykutatási eredményekből határoztam meg. A Transport & Environment 2018-as és az Európai Bizottság 2017-es felméréseit vettem alapul. Az előbbi 9 országból 4500 főt kérdezett meg, az utóbbi 6 országból 1248-at. Ugyan a két lekérdezés módszertana és kérdéskészlete eltért, de az elektromos autó vásárlást hátráltató legfőbb szempontok mindkettőből kiolvashatók.

A Transport & Environment kutatásában a válaszadók által leggyak-rabban megjelölt korlátozó tényező 65 százalékkal az elektromos autók magas vételára volt, második leggyakrabban említett korlát pedig 38 szá-zalékkal a töltési lehetőségek szűkössége volt.¹⁶

Az Európai Bizottság felmérésében is az elektromos autók magas vé-telára, továbbá a hosszú töltési idővel és rövid hatótávolsággal kapcsola-tos aggodalmak voltak a legmeghatározóbb korlátok. A válaszadók 84 százaléka értett egyet azzal, hogy jelenleg túl drágák az elektromos jár-művek, valamint 53 százalékauk gondolta úgy, hogy a töltés túl sok időt vesz igénybe és fejletlen a töltési infrastruktúra.¹⁷

Tehát az elektromos autó megvásárlása jelentette anyagi terhet és a fejletlen töltési infrastruktúrát érezték a két legfontosabb vásárlást akadályozó tényezőként a megkérdezettek.

6. A megnevezett korlátok és a forgalomba helyezések közötti korreláció

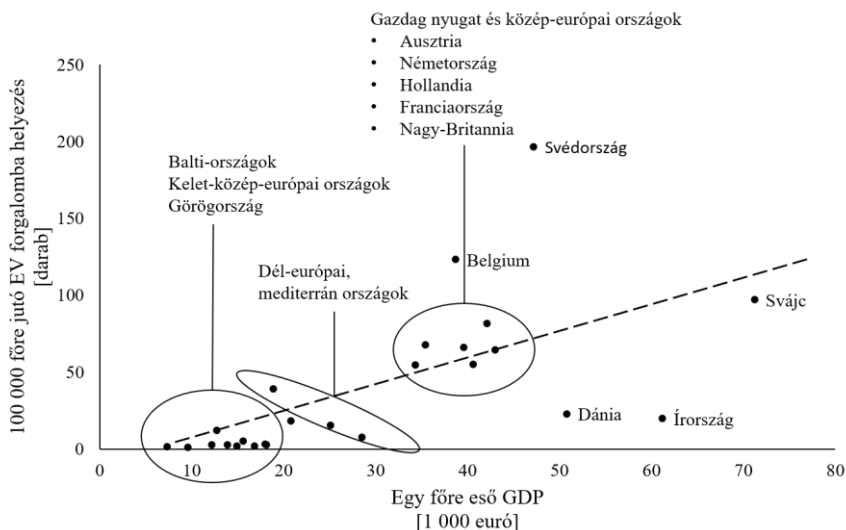
A közvéleménykutatásból ugyan egyértelműen kiderültek az elektromos járművek terjedését hátráltató tényezők, azonban ellenőrizni akartam, hogy ezek a tényezők valóban magyarázzák-e a valós folyamatokat. Megvizsgáltam az elektromosautó-eladások és az egy főre jutó GDP, illetve az országokban működő töltők száma közötti korrelációt. Az egy főre jutó GDP-vel a jövedelmi viszonyokat közelítettem. A gondolatmenet lényege, hogy valójában nem az elektromos autó ára számít, hanem a megvásárlásának anyagi terhe. Egész egyszerűen egy magasabb jövedelmű ország állampolgárának kisebb anyagi terhet jelent egy drága termék megvásárlása.

Az egy főre eső GDP és a 100 000 főre eső forgalomba helyezett elektromos autók száma közötti korrelációs együttható értéke 0,65 volt 2017-ben. A 2. ábráról jól leolvasható bizonyos országcsoportok hasonló viselkedése, valamint bizonyos országok trendtől való eltérése. A 20 000 eurónál alacsonyabb egy főre eső GDP-jű országoknál, mint balti országok, kelet-közép-európai országok és Görögország kimondottan kevés elektromos autót helyeztek forgalomba. A következő csoportot a dél-európai, mediterrán országok alkotják, amelyek viselkedése között lényegi eltérés fedezhető fel. A legkisebb nemzeti jövedelmű Portugáliában, a jövedelmi viszonyaihoz képest arányaiban több elektromos autót adnak el, mint a hasonló jövedelmű országokban. A következő országcsoport a 35–45 000 euró egy főre eső GDP-jű nyugat és közép-európai magas jövedelmű országok csoportja, amelyek hasonló jövedelmi viszonyok mellett hasonló autóvásárlási attitűdöt mutatnak. A 40 000 eurónál magasabb jövedelmű országok viselkedése nagymértékű szóródást mutat. Amíg Belgiumban, Svédországban és Norvégiában a jövedelmi viszonyaihoz képest arányaiban több elektromos autót vásároltak az állampolgárok, addig Dánia és Írország esetében pont fordított viselkedés látszik.

A 100 000 főre eső elektromos jármű forgalomba helyezések és a 100 000 főre eső elektromos töltők száma közötti korrelációs együttható értéke 0,71 volt 2017-ben. Norvégia és Hollandia a két outlier ország, az előbbi esetében a töltő ellátottsághoz képest arányaiban több norvég választ elektromos autót, az utóbbi esetében pont fordított eset áll fent, hiába magas Hollandiában a töltők száma, ahhoz képest arányaiban kevés elektromos autót értékesítettek.

2. ábra: Az egy főre eső GDP és a 100 000 főre eső elektromos autó forgalomba helyezések kapcsolata

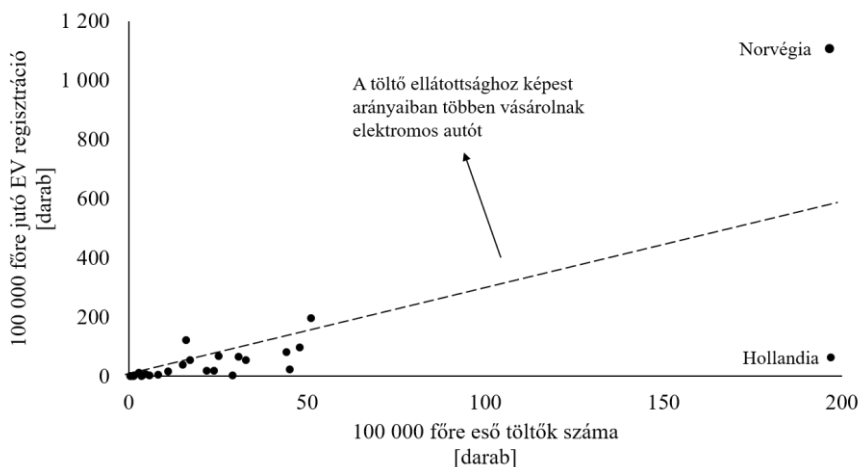
Figure 2.: Correlation between GDP per capita and electric vehicle registrations per 100 000 capita

Forrás: Saját szerkesztés, ACEA statistics. Alternative fuel vehicle registrations <https://www.acea.be/statistics/tag/category/electric-and-alternative-vehicle-registrations>, Eurostat Annual national accounts – main GDP aggregates. <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database> alapján

3. ábra: A 100 000 főre eső elektromos töltők száma és az elektromos autó forgalomba helyezések közötti összefüggés

Figure 3.: Correlation between electric vehicle sales and number of electric chargers

Forrás: Saját szerkesztés, ACEA statistics. Alternative fuel vehicle registrations <https://www.acea.be/statistics/tag/category/electric-and-alternative-vehicle-registrations>, European Alternative Fuels Observatory. Alternative Fuel passenger cars new registrations, <https://www.eafo.eu/vehicles-and-fleet/m1> alapján

Konklúzióként megfogalmazható, hogy az egyes országok lakosainak jövedelmi helyzete és az elektromosjármű-eladások között statisztikai összefüggés mutatható ki, ahogyan a töltő infrastruktúra kiépítettsége és az elektromos jármű értékesítések között is. Az előbbi esetében 0,65 korrelációs együttható, az utóbbi esetében 0,71 korrelációs együttható állapítható meg, amelyek közepesen erős, de közel sem függvény szerű együtt járást jelentenek. Norvégia minden tekintetben outlier ország, mert a többi vizsgált országhoz viszonyítva az ottani lakosok jövedelmi szintjükhöz képest nagyobb arányban választanak elektromos autót, ahogyan a töltő infrastruktúra sűrűséghez képest is nagyobb arányban választanak elektromos autót.

JEGYZETEK/NOTES

1. Arthur Neslen (2018): EU must end new petrol and diesel car sales by 2030 to meet climate targets – report. The Guardian. <https://www.theguardian.com/environment/2018/sep/20/eu-must-end-new-petrol-and-diesel-car-sales-by-2030-to-meet-climate-targets-report>
2. Fred Lambert (2019): New study claiming electric cars are dirtier than diesel debunked. electrek. <https://electrek.co/2019/04/22/study-electric-cars-dirtier-diesel-debunked/>
3. European Environmental Agency (2016): Electric vehicles in Europe. Publication Office of the European Union. Copenhagen. 39. old.
4. Európai Bizottság (2018): Tiszta bolygót mindenkinek Európai hosszú távú stratégiai jövőkép egy virágzó, modern, versenyképes és klímasemleges gazdaságról. COM (2018) 773 final. Brüsszel. 29. old.
5. United Nations Climate Change (2015): The Paris Agreement. <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/the-paris-agreement>
6. Európai Bizottság (2008): 2020-ra 20-20% Az éghajlatváltozásból származó lehetőségek Európa számára. COM (2008) 30 végleges. Brüsszel. 14. old.
7. European Commission (2013): Factsheet: Horizon 2020 budget. https://ec.europa.eu/research/horizon2020/pdf/press/fact_sheet_on_horizon2020_budget.pdf
8. European Commission (2016): A European Strategy for Low-Emission Mobility. SWD (2016) 244 final. Brussels. 176. old.
9. Dr. Bereczky Ákos, Dr. Varga Zoltán (2014): Motor és erőátviteli rendszerek mechatronikája. BME Mechatronikai mérnök tananyag. Budapest. 263. old.
10. European Commission (2019): Slight increase in average CO2 emissions from new cars sold in Europe in 2017, while CO2 emissions from new vans continue to decrease. https://ec.europa.eu/clima/news/slight-increase-average-co2-emissions-new-cars-sold-europe-2017-while-co2-emissions-new-vans_en

11. Peter Mock (2019): CO2 emission standards for passenger cars and light commercial vehicles in the European Union. International Council on Clean Transportation. 9. old.
12. Nick Gibbs (2018): EU electrified car push is driven by rules, not market demand. Automotive News Europe. <https://europe.autonews.com/article/20180922/ANE/180919747/eu-electrified-car-push-is-driven-by-rules-not-market-demand>
13. Erik Jonnaert (2018): Statement on cars and van CO2 target in Brussels. <https://www.acea.be/press-releases/article/car-and-van-co2-targets-environment-ministers-adopt-common-position-auto-in>
14. Elisabeth Behrmann (2019): The Twilight of Combustion Comes for Germany's Empire of Engines. Bloomberg Businessweek. <https://www.bloomberg.com/features/2019-bmw-electric-car-german-engines/>
15. Greg Archer (2018): Consumer attitudes to low and zero-emission cars. Transport & Environment. 5. old.
16. Greg Archer (2018) 5. old.
17. Gomez Vilchez et al. (2017): Quantifying the factors influencing people's car type choice in Europe. Publication Office of the European Union. Luxembourg. 38. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM/REFERENCES

- ACEA statistics. Alternative fuel vehicle registrations <https://www.acea.be/statistics/tag/category/electric-and-alternative-vehicle-registrations>
- Arthur Neslen (2018): EU must end new petrol and diesel car sales by 2030 to meet climate targets – report. The Guardian. <https://www.theguardian.com/environment/2018/sep/20/eu-must-end-new-petrol-and-diesel-car-sales-by-2030-to-meet-climate-targets-report>
- Dr. Bereczky Ákos, Dr. Varga Zoltán (2014): Motor és erőátviteli rendszerek mechatronikája. BME Mechatronikai mérnök tananyag. Budapest. 263. old.
- Elisabeth Behrmann (2019): The Twilight of Combustion Comes for Germany's Empire of Engines. Bloomberg Businessweek. <https://www.bloomberg.com/features/2019-bmw-electric-car-german-engines/>
- Erik Jonnaert (2018): Statement on cars and van CO2 target in Brussels. <https://www.acea.be/press-releases/article/car-and-van-co2-targets-environment-ministers-adopt-common-position-auto-in>
- Európai Bizottság (2008): 2020-ra 20-20% Az éghajlatváltozásból származó lehetőségek Európa számára. COM (2008) 30 végleges. Brüsszel. 14. old.
- Európai Bizottság (2018): Tiszta bolygót mindenkinek Európai hosszú távú stratégiai jövőkép egy virágzó, modern, versenyképes és klímasemleges gazdaságról. COM (2018) 773 final. Brüsszel. 29. old.
- European Alternative Fuels Observatory. Alternative Fuel passenger cars new registrations, <https://www.eafo.eu/vehicles-and-fleet/m1>

- European Commission (2013): Factsheet: Horizon 2020 budget. https://ec.europa.eu/research/horizon2020/pdf/press/fact_sheet_on_horizon2020_budget.pdf
- European Commission (2016): A European Strategy for Low-Emission Mobility. SWD (2016) 244 final. Brussels. 176. old.
- European Commission (2019): Slight increase in average CO₂ emissions from new cars sold in Europe in 2017, while CO₂ emissions from new vans continue to decrease. https://ec.europa.eu/clima/news/slight-increase-average-co2-emissions-new-cars-sold-europe-2017-while-co2-emissions-new-vans_en
- European Environmental Agency (2016): Electric vehicles in Europe. Publication Office of the European Union. Copenhagen. 39. old.
- Eurostat Annual national accounts – main GDP aggregates. <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>
- Eurostat Road Transport equipment – new registration of vehicles <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>
- Fred Lambert (2019): New study claiming electric cars are dirtier than diesel debunked. *electrek*. <https://electrek.co/2019/04/22/study-electric-cars-dirtier-diesel-debunked/>
- Gomez Vilchez et al. (2017): Quantifying the factors influencing people's car type choice in Europe. Publication Office of the European Union. Luxembourg. 38. old.
- Greg Archer (2018): Consumer attitudes to low and zero-emission cars. *Transport & Environment*. 5. old.
- Nick Gibbs (2018): EU electrified car push is driven by rules, not market demand. *Automotive News Europe*. <https://europe.autonews.com/article/20180922/ANE/180919747/eu-electrified-car-push-is-driven-by-rules-not-market-demand>
- Peter Mock (2019): CO₂ emission standards for passenger cars and light commercial vehicles in the European Union. *International Council on Clean Transportation*. 9. old.
- United Nations Climate Change (2015): The Paris Agreement. <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/the-paris-agreement>

FÖLDVÁRY Bernadett

PhD-hallgató

Pécsi Tudományegyetem, Természettudományi Kar, Pécs

PhD undergraduate

University of Pécs, Faculty of Natural Sciences, Pécs, Hungary

email: bernadettfoldvary@gmail.com

**AZ EMBERKERESKEDELEM KÍSÉRŐ NÉLKÜLI KISKORÚ
ÁLDOZATAINAK AZONOSÍTÁSA –
IRÁNYELVEK ÉS A GYAKORLAT MAGYARORSZÁGON,
ILLETVE AZ EURÓPAI UNIÓBAN**

*IDENTIFICATION OF UNACCOMPANIED MINOR VICTIMS
OF HUMAN TRAFFICKING –
GUIDELINES AND PRACTICE IN HUNGARY
AND IN THE EUROPEAN UNION*

ABSTRACT

This study focusses mainly on the identification procedures concerning under-aged victims, and specifically third country national citizens in Hungary. Combating human trafficking has become a more and more highlighted field within the European Union since the early 2000s. After adapting related directives and strategies, Member States are obliged to provide appropriate assistance to victims and maintain an effective identification and referral mechanism. However two national strategies have been published since 2008 in Hungary, there are concerns regarding the practical implementation of the action plan outlined. Also the lack of a recent strategy and not defining minors as priority by clearly addressing the issue contributed to the critics worded by GRETA and TIP reports. An insufficient identification procedure has been revealed through expert interviews, although Hungary has implemented all the related directives and strategies. Important aspects of the specific situation of migrant children are presented in the paper to be considered in the elaboration of a more child-centered approach. There are no statistics yet on the number of identified victims in the country, and representatives of the National Coordination Office and the Immigration Office confirmed that amongst unaccompanied minors no victim has been identified by the end of February 2019. Another concern is the sustainability of the national system given that very low percentage of the costs covered by the State and improvements, means have been mainly funded through EU projects, therefore a stable and permanent solution, a highly responsive system is not a reality yet.

Kulcsszavak: áldozatazonosítás, emberkereskedelem, kiskorúak, Magyarország, irányelvek

Keynotes: identification of victims, human trafficking, minors, Hungary, guidelines

1. Bevezetés

A tanulmány a gyermekkorúak kereskedelmének aktuális helyzetét kívánja röviden számba venni az Európai Unión belül, különös tekintettel a kísérő nélküli kiskorúakra (knk), illetve az azonosításukra kidolgozott – specifikus vagy általános – protokollokat elemezve, elsősorban európai irányelvek, tagállami eljárásrendek és a gyakorlat alapján. Ez a vizsgálat részét képezi a kapcsolódó kutatásnak, az ennek keretében már elkészült szakértői interjúk alapján részletesebb képet kaphatunk Magyarország vonatkozásában. Az interjúk sora nem teljes, így a tanulmányban megfogalmazott megállapítások ennek ismeretében nem tekinthetők kiegyensúlyozott végkövetkeztetéseknek.

1.1. A gyermekkereskedelem Európai Uniók kontextusban

Az emberkereskedelem az Európai Unió, és azon belül különösen Magyarország egyik legkritikusabb biztonságpolitikai kihívása. Az áldozatokra és elkövetőkre vonatkozó adatgyűjtés, összefoglaló, kiértékelő helyzetriportok és egy, a szervezett bűnözés ezen ága elleni stratégia kidolgozása a 2000-es években indult meg Uniós szinten. Az Európai Tanács 2002-ben fogadta el azt a közös kerethatározatot,¹ amely egyfelől meghatározta az emberkereskedelem definícióját, illetve lefektette az ellene folytatott küzdelem közös stratégiájának alapjait. 2012-ben pedig az Európai Bizottság elfogadta a *'The EU Strategy towards the Eradication of Trafficking in Human Beings 20122016'(3) ('the Strategy')* című kommunikét, amely olyan konkrét, használható megoldásokra helyezi a hangsúlyt, amelyek az új 2011/36/ EU direktíva² implementációját segítik. Ez utóbbi a 2002-es kerethatározatot váltotta fel.

Az első EUROSTAT jelentés³ szerint a modernkori rabszolgaság különböző formáinak áldozatul esettek száma 2010–2012 között évi 6–8 ezer körül mozgott, ami az EU-ban beazonosított áldozatokat illeti, ez a 2015–16-os évekre jelentősen emelkedett.⁴ Ezen összesített adatok alapján az első vizsgált időszakban az összes áldozatnak évi átlagosan 15%-a volt gyermek, a 2015-16 közötti periódusban pedig 23%. A harmadik országbeli áldozatok (összes regisztrált 35%-a) jelentős többsége hosszú évek óta – folyamatosan első helyen – Nigériából, illetve az alábbi or-

szágokból származik jellemzően: Kína, Vietnám, Brazília, Oroszország, Albánia, Eritrea. Uniós tagállamok adják az áldozatok javát, közülük is Magyarország sok éve az első öt között szerepel, így kétségtelenül súlyos érintettségéről beszélhetünk.

1.2. Nemzetközi riportok, országjelentések

Az ENSZ szervezett bűnözés elleni szerve, a UNODC aktuális, legfrissebb riportja⁵ 2018-ban került publikálásra. A bevezetőben említett átlagos 23%-os arány abban az esetben is megállja a helyét, ha szétbontjuk az adatokat uniós és harmadik országbeli állampolgárokra. A százalékok térségenként eltérőek az EU-n belül, a vezető pozíció Közép-Európáé 29%-kal, e mögött 10–13%-kal marad el Nyugat- és Dél-Európa, illetve az egy régióként kezelt Kelet-Európa és Közép-Ázsia, viszont szinte azonos értéket mutat a szubszaharai régió (30%). A növekvő százalékok részben köszönhetők a fejlődő azonosítási technikáknak és jogi környezetnek is, másfelől a tendenciák tükrében az áldozatok száma is nő. Ez utóbbit alátámasztja, hogy pont abban a közép-európai térségben a legmagasabb az áldozatok száma, ahol pont nem annyira jellemző, hogy optimális lenne a helyzet a felismerésük és segítésük kapcsán.

A legfrissebb átfogó kutatási riportot, kifejezetten a gyermekekre fókuszálva 2018. októberében az Europol publikálta. A *Criminal networks involved in the trafficking and exploitation of underaged victims in the European Union*⁶ címet viselő helyzetjelentés a 2015–17 közötti időszak adatait és megállapításait foglalja össze, főleg a bűnözői csoportok aktivitása alapján.

Ezen riportok és statisztikák mellett fontos szakmai dokumentumok az Egyesült Államok Külügyminisztériumának évente kiadott országjelentései, az úgynevezett TIP riportok (Trafficking in Persons report),⁷ illetve a GRETA, az Európai Unió emberkereskedelem elleni egyezményének implementációját monitorozó szakértői csoport által kiadott értékelések, amelyeket tagállami kommentárral együtt tesznek közzé.

1.3. Hazai statisztikák és stratégiák

Hazai viszonylatban hivatalos statisztika – egyelőre – nem létezik, ahogy a 2013–2016-os évekre vonatkozó emberkereskedelem elleni nemzeti stratégia fogalmaz, a „BTK hatályos törvényi tényállása okán a belföldön jelentkező emberkereskedelem statisztikailag nem mérhető”. Ezt később egy Belső Biztonsági Alapból finanszírozott projekttel igyekezett a Koordinációs Hivatal orvosolni, az így projektkísérleti jelleggel létrehozott anonim áldozat lejelentő rendszer, amelybe 3 havonta érke-

nek elvileg valamennyi, az áldozatirányítási mechanizmusban résztvevő szereplőtől adatok, 2018 őszétől működik az Igazságügyi Minisztérium égisze alatt. A vonatkozó Kormányrendelet tartalmazza mellékletként az űrlapot. Maga a hazai áldozatirányítási rendszer és a koordinációs mechanizmus, illetve a szakmai háttérrel biztosító kerekasztal megalakulása az első, 2008–2012-es periódusra vonatkozó nemzeti stratégia része.⁸ Két ilyen stratégia született, a második 2013–2016-os időszakra vonatkozó dokumentumból⁹ a kísérő nélküli kiskorúak explicit módon kimaradtak, aminek a Gyermekvédelmi törvény¹⁰ hatálya alá való tartozás nem lehet teljesen indokolt oka, hiszen egyébként a stratégia foglalkozik a gyermekek témájával. A Nemzeti Koordinációs Hivatal munkatársa nem tudott válasszal szolgálni az ez irányú kérdésre,¹¹ és felmerül a gyermek legfőbb érdekének elve is ennek kapcsán, mint olyan nemzetközi egyezményekben lefektetett elv, amely elsődleges szempontot kellene, hogy jelentsen kiskorúakat érintő ügyekben.

A Bevándorlási és Menekültügyi Hivatal adatai, illetve statisztikák alapján, amelyek egy 2017-ben az Európai Migrációs Hálózat számára, kifejezetten a kiskorúak kapcsán összeállított szakmai anyag részét képezik,¹² 2014-ben valamennyi regisztrált kísérő nélküli kiskorú távozott az országból, 2015-ben páran visszakérültek a hatóságoknak köszönhetően a főtől otthonba, de ebben az évben is gyakorlatilag valamennyien eltűntek, míg 2016-ban 23 fő maradt az 1431 regisztráltból. 2014-ben 606-an folyamodtak menekültstátuszért, 2015-ben 8685-en, 2016-ra vonatkozóan nem volt elérhető adat, 2017 első felében 119 kiskorú nyújtott be kérelmet. A két adatsor közötti eltérés feltehetően abból adódik, hogy nem mindegyik gyermek került végül a főtől otthonba (távozott az országból például mielőtt erre sor kerülhetett volna), valamint nem mindegyikük nyújtott be menedékkérelmet.

A Koordinációs Hivatal szerint a 2015-ös hullám alkalmával egy áldozat sem lett azonosítva, ugyanezt megerősítette 2019 február végén a BMH munkatársa,¹³ az akkori állapot szerint továbbra is nulla volt a beazonosított áldozatok száma.

2. Az áldozatazonosításra vonatkozó irányelvek, szakmai dokumentumok

2.1. Nemzetközi kitekintés

Az EU vonatkozó iránymutatása¹⁴ hivatkozik a fent is említett direktívára, amely kötelezi a tagállamokat a megfelelő segítség nyújtására, amint a kompetens hatóság részéről megalapozott gyanú merül fel, hogy a személy emberkereskedelem áldozata. Ugyanígy a tagállamok kötele-

sek megfelelő mechanizmust kidolgozni, amely lehetővé teszi a korai azonosítást, asszisztenciát és támogatást az áldozat egyedi igénye szerint, beleértve a biztonságos szállást, anyagi segítséget, orvosi kezeléseket, pszichológiai segítségnyújtást, tanácsadást, informálást, fordítási és tolmács szolgáltatást. A különösen érzékeny, különleges bánásmódot igénylők, így a gyermekek, várandós édesanyák, fogyatékkal élők megkülönböztetett figyelmet kell, hogy kapjanak. A prevenció jegyében a rendszeres tréningek kötelezőek azon személyek és hatóságok számára, akik nagy valószínűséggel találkozhatnak munkájuk során áldozatokkal.

Gyermekek tekintetében külön iránymutatásokat sorol a dokumentum, így magát az emberkereskedelem definícióját is megfogalmazza újra külön a gyermekek érintettsége okán, e szerint emberkereskedelemnek minősül a kiskorú beszerzése, szállítása, transzferálása, állomásoztatása, fogadása érkezéskor, illetve a gyermek feletti kontrol átadása, elcserélése kizsákmányolás céljából. Amennyiben a hatóságok látókörébe olyan személy kerül, aki feltételezhetően emberkereskedelem áldozata és életkora nem állapítható meg teljes bizonyossággal a tekintetben, hogy nagykorú-e, ennek hivatalos megállapításáig gyermekkorúként kell kezelni, és e szerint részesíteni asszisztenciában és védelemben. A gyermekek meghallgatását késlekedés nélkül kell megkezdeni, és annak a megfelelő környezetben kell zajlania, kifejezetten erre a célra kitréningezett szakember által, illetve lehetőség szerint az interjúztató személye ne változzon, amennyiben további meghallgatásra van szükség. Az interjúk száma a lehető legkorlátozottabb legyen, annak érdekében, hogy az újbóli traumatizálást elkerüljék, így csak abban az esetben történjen meghallgatás, amennyiben az elkerülhetetlenül szükséges a nyomozati vagy bírósági eljárás során. A gyermeket kísérje jogi képviselő, és ahol ez lehetséges, olyan felnőtt személy, akit a gyermek választ szabadon, kivéve, ha megfelelő oka van a választott személy távoltartásának.

Az OSCE egységes iránymutatása¹⁵ kifejezetten a migrációs és menekültügyi kontextusra értelmezve kiemeli, hogy mindenképp szükséges egy úgynevezett kezdeti azonosítás, ami tovább vezet a hivatalos beazonosításhoz. Erre a megelőző eljárásra azért van szükség, mert a látókörbe kerüléskor nem biztos, hogy lehetőség van egy végleges és biztos eredményt felmutató vizsgálatra. Már ez a kezdeti azonosítás sok nehézségbe ütközik, amelynek oka lehet például, hogy az érintett nem tekinti magát áldozatnak, hiszen lehet, hogy épp a kizsákmányolás előtti transzport szakaszban van még, vagy épp csak beszervezték valamilyen ajánlattal, tehát bűncselekményt ellene még nem követtek el. Ugyanilyen nehezítő tényező a személyazonosítás, amelyet legtöbbször azért igyekeznek elkerülni a lehetséges áldozatok, mert félnek a deportálástól, vagy az elkö-

vetők megtorló akcióitól, amennyiben felfedik helyzetüket, esetleg olyan vallási rituálékkal tartják őket sakkban, mint tipikusan a nigériai áldozatokat (voodoo, ju-ju szertartások az indulást megelőzően), amelyek hiedelmeik szerint súlyos átkot, halált hoznak rájuk vagy családtagjaikra. Jellemző még, hogy az áldozat esetleg romantikus kapcsolatban áll az elkövetővel, vagy tart a megbélyegzéstől, amiért súlyos dolgok történtek vele. Az iránymutatások közül figyelmet érdemel az olyan esetre vonatkozó ajánlás, amikor a feltételezett áldozat nem járul hozzá a kezdeti eljárást követő tényleges azonosítást célzó interjúhoz a hatóságokkal: a javaslat szerint biztosítani kell képzett civil szakértőt, ezáltal informálisabb közeget teremtve, és ugyanúgy formális azonosítást eredményezve. Ugyanígy fontos az interkulturális mediátor azonnali bevonása a meghallgatási folyamatba már a kezdeti szakaszban, csak úgy, mint annak a lehetőségnek a biztosítása, hogy azonos nemű tolmács és/vagy ügyintéző hallgassa meg a feltételezett áldozatot. Az OSCE ajánlásai között szerepel az is, hogy a hatóságok mellett vegyen részt a meghallgatásokon mindig, amikor csak lehetséges, képzett civil szakértő is. Az emberkereskedelem tényének fennállását szűrő kérdések már a regisztrációs szakaszban részét kellene, hogy képezzék a hivatalos eljárásrendnek, nem csak a menekültügyi vagy idegenrendészeti meghallgatás során. Továbbá a fogadóállomásokon valamennyi szolgálatot teljesítő civil és hatósági személynek ismernie kell az áldozatiságra utaló jegeket, hogy haladéktalanul tudja jelezni a megfelelő szakember irányába azok fennállását. Az azonosításnak mindig az áldozat hozzájárulásával kell történnie, tehát ismertetni kell vele, mire irányul a konkrét eljárás. Ideálisan a hatósági meghallgatás során lehetséges áldozatként azonosított személy kapcsán azonnal értesíteni kell a kijelölt koordinátort a mihamarabbi második körös, specifikus interjú megszervezésére. Gyermekeknél a beazonosítást követően felmerülő visszaküldés esetén a kockázatelemzésnek mindig a gyermek legfőbb érdekét kell szem előtt tartania. Ami lényeges elem a dokumentumban, hogy figyelmet fordít arra a problémára, hogy az áldozatoknak járó segítségnyújtás a legtöbb tagállamban a hatóságokkal való együttműködéshez kötött, ami nagy arányban vezet a formális azonosítás, mint előfeltétel elmaradásához, ezért szükség lenne egy szociálisabb megközelítésre, amely kiegészíti a klasszikus rendészeti központú azonosítást, és szintén formális beazonosítást eredményezne. Ez pozitívan hathat a jövőbeni hatósági együttműködésekre, hiszen az a fajta segítségnyújtás, amelynek először kondíciója az együttműködés és csak azután realizálódik az asszisztencia, elidegeníti és izolálja az áldozatot.¹⁶

Érdemes kiemelni a Barnahus modellt,¹⁷ amely az Egyesült Államokban került kidolgozásra és Izlandon lett először a gyakorlatba átültetve.

A modell interdiszciplináris, gyermekközpontú, lényegét tekintve egy olyan komplex szolgáltatást nyújtó intézmény, amely a bűncselekmény áldozatául esett, traumatizált gyermekeket pszichés, érzelmi és mentális segítségnyújtásban is részesíti, miközben rendkívül szigorú protokoll mentén zajlik az igazságügyi orvosi vizsgálatuk és nyomozati meghallgatásuk, végig informális, barátságos közegben, a legfőbb érdeküket, jólétüket szem előtt tartva.

2.2. Hazai eljárásrend

Magyarországon Az emberkereskedelem áldozatai azonosításának rendjéről szóló 354/2012. (XII. 13.) Kormányrendelet¹⁸ szabályozza a vonatkozó eljárást, illetve a rendelethez tartozó azonosítási adatlap a hivatalosan alkalmazandó dokumentum ilyen esetekben. Kísérő nélküli kiskorúak kapcsán külön protokoll nem létezik, részükre eleve megkülönböztetett ellátás 2003 óta létezik (t. i. valamennyi knk, nem csak az áldozatként azonosítottak esetén), amely a vonatkozó Európai Unió irányelv hatálybalépésének köszönhető. Először Békéscsabán, majd pedig Nagykanizsán jött létre számukra fogadóintézmény állami és civil kooperációban, ugyanakkor ezek még szakmailag nem voltak olyan kiforrottak, mint a későbbi, bicskei elkülönített fogadóintézmény.

A Kormányrendelet függelékét képező áldozatazonosítási adatlap a BMH menekültügyi eljárásában nem igazán használható, minthogy a kérdések java olyan jellemzőket sorol fel figyelmeztető jelként, amelyek a menedékkérők jó részére igazak – így például szegényes ruházat, idegesség, nem tudja a tartózkodási helyét, munkavégzés helyét stb. – tehát félrevezető lehet a végeredmény, ugyanakkor más, sokkal tipikusabb rizikófaktorokra viszont nem kérdez rá. Emiatt a BMH kidolgozott egy saját kérdőívet, amely egyelőre az online rendszerben nem elérhető, ugyanakkor papír alapon is elfogadja az illetékes hatóság. Ebben szerepelnek már azok a tipikus kérdések, amelyek fényt deríthetnek a jövőbeni áldozatiság bekövetkeztére, azaz az embercsempész ígért-e munkát az út díjának ledolgozására, vagy van-e már létező adóssága, ezt hogyan szeretné rendezni.¹⁹ Ugyanakkor az is látszik ebből, hogy a gyermekek esetén ezek a kérdések nem igazán alkalmazhatóak, és sokkal nagyobb fokú érzékenység szükséges az ő interjúztatásuk során, hogy kiderülhessen, vajon áldozatok-e, akár az út során váltak azzá, akár a jövőben várható, hogy ez bekövetkezik. Bár az első Nemzeti Stratégiában a kitűzött célok között szerepel az áldozatazonosítási eljárás fejlesztése, különös tekintettel a sérülékeny csoportokra, így a gyermekekre, a második stratégiai dokumentumban ez így explicit módon már nem szerepel, és jelenleg nem is létezik gyermekspecifikus eljárásrend – ezt a legutóbbi,

2018-as GRETA jelentés is az ajánlások között sorolja, tekintve, hogy hivatalosan egyetlen egy gyermekáldozat sem került beazonosításra még, harmadik országbeliek esetén. Ezt a 2019 februárjában készült interjú során a BMH tisztségviselője is megerősítette, mint ahogy azt pedig Tési Áron, a Nemzeti Koordinációs Hivatal részéről 2018 novemberében, hogy a 2015-ös migrációs hullám során sem történt azonosítás a nagy számok ellenére. A 2015-ös év kapcsán mindkét intézmény elismerte, hogy egyfelől kapacitáshiánnyal rendelkezett, másrészt pedig nem voltak szakmailag felkészült ügyintézők sem emberkereskedelem áldozatainak beazonosítása tekintetében.

Menedékjogi eljárás keretében a gyermekkorúak (18 év alattiak) – amennyiben nincs tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet – a kormegállapítást követően Fóra kerülnek, a Károlyi István Gyermekotthonba (ennek a sorsa jelenleg épp változóban), és a törvény szerint meghatározott 8 napon belül általában sikerül is kirendelni a gyámot. Ami probléma, és a BMH szerint is gyakran hangoztatott kritika, hogy nincs igazából élő kapcsolat a gyermek és a gyám között. Gagy Róbert, aki korábban 2008-tól kezdődően többek között annak a projektnek volt a vezetője, amelynek keretében először hoztak létre kifejezetten kísérő nélküli kiskorúakra specializálódott komolyabb fogadóintézményt, egyfajta gyermekvédelmi otthont a bicskei menekülttáboron belül, a vele készített interjúban is hangsúlyozta,²⁰ hogy legalább 3-4 hónapra van szükség ahhoz, hogy megfelelő bizalmi kapcsolat alakuljon ki a kiskorú és a gyám, vagy a vele foglalkozó szociális munkás között. Elmondása szerint 2008 és 2010 között sikerült azt elérni, hogy a menekültügyi eljárások során jelen legyen egy bizalmi személy, ha olykor ritkán csak ajtón kívül is tudott várakozni, de fontos lélektani tényező volt a gyerekek számára. 2010 után már nem volt lehetőség bizalmi személy jelenlétére. Fót kijelölése is ezen időszak után történt meg, és a szakember szerint ott már nem lehetett fenntartani azt a szintű szolgáltatást sem, amit korábban a bicskei otthonban biztosítottak, ennek pedig az is volt az oka, hogy immár az állami fenntartású rendszerbe illeszkedett a kísérő nélküli kiskorúak ellátása, nem pedig uniós projektből – egészen pontosan a Menekültügyi, Migrációs és Integrációs Alapból (MMIA) – zajlott a finanszírozás. Külsősként az SOS Gyermekfalvak saját finanszírozásban igyekezett biztosítani a hiányzó kapacitást és eszközöket – hasonlóan más civil szervezetekhez – ugyanakkor ez intézményi-szakmai feszültséghez is vezetett, bár a közös munka nem állt le.

Jelenleg, a BMH munkatársával folytatott interjúból kiderült, hogy a meghallgatás tulajdonképpen nem is személyesen történik, hanem zárt láncú, skype-szerű videókapcsolaton keresztül, és sok esetben a gyám is

ekkor találkozik először a rábízott kiskorúval. Érzelmileg támogató és biztonságos közegről így nem igazán lehet beszélni, azaz eléggé irreális elképzelés, hogy egy ilyen interjú során a kiskorú traumákról fog bármilyen módon beszélni. Ezen felül a non verbális kommunikáció is nagyon fontos része egy ilyen szituációnak, egy videókapcsolaton keresztül ez is nehezebben értelmezhető, egyáltalán rendkívül személytelen és rideg ez a fajta megoldás, ami a BMH munkatársa szerint is szuboptimális.

A BMH részéről pár éve, 2017-ben került először kidolgozásra egyáltalán olyan oktatóanyag egy MMIA-s projekt keretében, ami az ügyintézők számára lett összeállítva emberkereskedelem témakörben, ehhez kapcsolódóan több partnerszervezettel, többek között a Nemzetközi Migrációs Szervezettel (IOM) közösen tartottak tréningeket.²¹ Ezek a képzések, ugyan sokkal szerényebb anyagi forrásból, de folytatódnak jelenleg is a projekt lezárását követően. Ez a kontinuitás, amely szakmailag egy fontos lépés, ugyanakkor nem kifejezetten a Hivatal szándéka volt, hanem a projektet felügyelő felelős hatóság kikötése a szerződésben, a fenntarthatóság jegyében, illetve az EU emberkereskedelem elleni Direktívájának 18(3) cikke is általános követelményként fogalmazza meg az érintett, úgynevezett frontline szervek munkatársainak folyamatos képzését, csakúgy, mint az áldozatok jogairól szóló irányelv 25. cikke. Gagyai Róbert szerint, az első kísérő nélküli kiskorúakat célzó MMIA projekt indulása utáni években volt kifejezetten a gyermekek meghallgatására 2-3 bejárattott menekültügyi ügyintéző, akikkel nagyon jó tapasztalataik voltak felkészültség és hozzáértés tekintetében, ugyanakkor 2010 után ez szintén változott, és a projektek 2012-es lezárásával pedig lényegesen más helyzet alakult ki. Arra az interjú kérdésre, miszerint a BMH által szerződötetett tolmácsok átmennek-e bármilyen előzetes szűrésen, illetve részesülnek-e érzékenyítő tréningen, Berkes Márton elmondta, tudomása szerint nem, a kiválasztás piaci alapon történik árajánlat bekérés alapján, illetve az uralkodó álláspont szerint a tolmácsnak kizárólag a fordítás a feladata, nem pedig az interjúba való más jellegű bekapcsolódás. A témára érzékenyítés ugyanakkor nem jelenti azt, hogy a tolmács a fordítói szerepkörtől eltérő minőségben venne részt a meghallgatáson, hanem felkészítik különleges bánásmódot igénylő személyekkel folytatott interjúkon való részvételle. Ahogy a Ravot projekt honlapján²² taglalt különböző tagállami mechanizmusok közül a belga gyakorlatban is például ez egy hangsúlyos tényező: „Rendkívül fontos, hogy alapos szűrés után képzett tolmácsokat alkalmazzanak, lehetőség szerint olyanokat, akik képzésen vettek részt a kiszolgáltattott csoportokkal való munkával kapcsolatban, vagy oktatásban részesültek az emberkereskedelemmel kapcsolatban.”

A BMH álláspontja, hogy elsősorban jogi segítségnyújtás, képviselet a feladat, nem az érzelmi támogatás. Jóllehet a Bevándorlási Hivatal által kijelölt gyám csak ideiglenes, és az eljárás végeztével, amennyiben pozitív kimenetelű, a kiskorú számára végleges gyám kerül kijelölésre, immár a Fővárosi Gyermekvédelmi Központ és Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálat (TEGYESZ) részéről – ez utóbbi gyám azonban szintén nem jelent kellő mértékben aktív, személyes kapcsolatot. Ugyanakkor a gyámnak ezen a jogi képviseleten azért túl kellene mutatnia, főleg egy ilyen szenzitív eljárás keretében – tehát már az eljárás alatt, hiszen elsősorban akkor kellene kiderülnie az áldozatiságnak, vagy annak gyanújának – és ezt mondja ki az a fentebb már hivatkozott szakmai riport is, amely 2017-ben készült az Európai Migrációs Hálózat számára az MMIA és a Belügyminisztérium finanszírozásában. Eszerint a gyám tartja a kapcsolatot a gyermekotthonnal, figyelemmel követi és ösztönzi a gyermek fizikai, mentális, érzelmi fejlődését és erkölcsi nevelését, illetve felügyeli a teljeskörű ellátás teljesülését. Ugyanakkor a gyámoknak nem kötelező idegennyelvet beszélniük vagy interkulturális kompetenciájukat fejleszteni, és az intézmény sem biztosít tolmácsot vagy interkulturális mediátort számukra. Mindezen nehézségek áthidalását különböző civil szervezetek végzik, már csak azért is szükséges az ő jelenlétük is, mivel egy-egy gyámhoz akár 30 gyermek is tartozik, ez pedig eleve lehetetlenné teszi, hogy olyan mértékű figyelmet fordítson a kiskorúra, ami számára szükséges lenne. A BMH részéről első körben, majd a gyermekvédelem által a pozitív döntést követően történő második gyám kirendelése okán kialakuló kettős gyámság – a 2017-es riport szerint – azonban zavaró a gyermekek számára, és még inkább nehezíti a bizalmi viszony kialakulását.²³ Az azonosítás, illetve a prevenció jegyében, a már az otthonban elhelyezett gyermekek részesülnek tudatosságot növelő és figyelemfelhívó képzésben, kifejezetten az áldozattá válás kapcsán, így próbálják részben megakadályozni, hogy tovább menjenek, újabb veszélyeknek kitéve magukat. Fontos a lehetséges családi kapcsolatok feltárása is, hogy ha lehetőség van rá, akkor családgyejesítéssel újra a rokonokhoz, szülőkhöz kerülhessenek, akiket esetleg útközben elvesztettek, vagy előbb érkeztek Európába. A kísérő nélküli kiskorúak eltűnése így is rendkívül nagy arányú, ami rávilágít arra a problémára is, túl azon, hogy Magyarország tranzitországgként szerepel a legtöbbjük fejében, hogy kapacitáshiány miatt nincs elég gondozó, aki kellő időt tudna fordítani egy-egy gyerekre és fel tudná vázolni számára is érthetően, milyen lehetőségei vannak, ha marad. Jelenleg azonban olyan kevés kiskorú van az intézményben, hogy ez nem feltétlenül aktuális probléma. A lehetőségek ismertetése természetesen nem jelent megoldást, vagy nem vezet

ahhoz, amennyiben a gyermekre olyan terhek nehezednek, mint az ott-honiak anyagi támogatása (sok esetben egy 15 évest már felnőttként kezelnek más kultúrákban és kenyérkeresőnek számít), amely feszültség oldására Gagyai Róbert elmondása alapján olyan rugalmas hozzáállás kellett, amelyben kimondták, hogy rendben, a kiskorú a neki járó családi pótléknak például a felét utalja haza (ami akkoriban nagyjából 7000 forintnak felelt meg), ami egy szómáliai háromtagú család havi megélhetésére elegendő, csak ne dolgozzon a tanulás rovására. Ez a fajta flexibilitás azonban komoly, nyilvános vitát gerjesztett, hogy a magyar állam miért finanszírozzon egy afrikai családot például. A projektet vezetőik szerint azonban ez a gyermek jogos juttatása, és ha az ő jóléte megkívánja, mert így nyugodt lelkileg és így tud a tanulással haladni, akkor ez az ő jólétét, azaz legfőbb érdekét szolgálja.

A gyermekek áldozatazonosításának egy másik aspektusa a családdal érkező gyermekek: ők külön nincsenek semmilyen módon szűrve a menekültügyi eljárás során, csak a szülők, rokonok vesznek részt az interjúkon. Tekintve, hogy számos esetben dokumentumok nélkül érkeznek a menedékkérők, annak megállapítása, hogy a gyermek valóban az övéké-e, főleg sok gyermekes család esetén, figyelembe véve a család jelentésének különböző értelmezését is eltérő szociokulturális közegből érkezők esetén, szintén kétséges. 2018 februárjában az Osztrák Kulturális Fórumon tartott nyilvános előadásában Tatzgern dandártábornok,²⁴ az Osztrák Szövetségi Bünyügyi Hivatal Embercsempészás és Emberkereskedelem Elleni Központi Egységének vezetője, például kitért erre a problémákörre, jelezvén, hogy tipikusan bűnelkövetésben érintett bosnyák családoknál jellemző például, hogy akár tíz gyermekük is van, azonban sok esetben csak egy része a sajátjuk, a többi kiskorút pedig vagy más rokonoktól, vagy a gyermeket eladó szülőktől vették át, hogy anyagi haszon fejében különböző módokon kizsákmányolják őket.

A gyermek áldozatok azonosítására kifejlesztett, interdiszciplináris modell, a Barnahus modell, amely kifejezetten a gyermekbarát meghallgatásra, illetve a szükséges igazságügyi orvosi vizsgálatok lefolytatására szigorú protokollokat dolgozott ki, az újabb és újabb traumatizálást elkerülendő, pilot projekt keretében Szombathelyen már aktívan működik, újabb egység nyitása is várható, azonban itt csak magyar gyermekekkel foglalkoznak. Mind a BMH, mind pedig a Nemzeti Koordinációs Hivatal jelezte ugyanakkor, hogy szorgalmazná a modell alkalmazását kísérő nélküli kiskorúak esetén is.

Harmadik országbeli, kísérő nélküli gyermekkorúak azonban nem csak a menekültügyi eljárásban kerülhetnek a hatóság látókörébe, hanem idegenrendészeti eljárás során is. Ez utóbbi a BMH munkatársa szerint

méltatlanul kevés figyelmet kapott eddig, ugyanakkor több esetben is felmerült már feltételezett, azaz hivatalosan nem azonosított áldozatiság. Tipikus szcenárió például a vietnámi, vagy kínai lányok prostituálása, akik bár papírjaik szerint nagykorúak, sok esetben felmerült a gyanú, hogy ez egyáltalán nem így van. A dokumentumok hitelességét a BMH ellenőrzi, ugyanakkor rendkívül nehéz megállapítani a valódiságukat. A jellemzően rendőrségi razzia során látókörbé kerülő, általában leányok, mivel feltételezhetően áldozatok, így nem kerülnek idegenrendészeti őrizetbe, viszont emiatt nem is tudják őket áldozatként beazonosítani. Kínaiak esetén a tapasztalat szerint, a lányokat főleg Fujian tartományból toborozzák, ahol nem a mandarin a beszélt nyelv, ez pedig különösen megnehezíti a tolmács felkutatását, illetve még inkább az elkövetők mal-mára hajtja a vizet, hiszen őket legalább megértik a kizsákmányoltak, emiatt feléjük még mindig inkább nagyobb bizalommal állnak, mint a nagy valószínűséggel már diszkreditált hatóságok irányába. A jól szervezett bűnözői csoportok általában nagyon rövid időn belül áthelyezik a lányokat egy másik országban üzemelő egységükbe (Prágába, Bécsbe vagy Berlinbe például), tehát szinte azonnal el is tűnnek. Sokuk nem is szeretne bekerülni az áldozatsegítő rendszerbe, mert akár családjukat fenyegetik az elkövetők, akár saját testi épségük van veszélyben, vagy az otthon maradottak megélhetése függ az ő keresetüktől. Ez a példa jól mutatja, hogy gyakorlatilag egy meghallgatás alkalmával kell a hatóságnak intézkednie, illetve egyáltalán a lehetséges áldozatiság gyanúját felderítenie, és az érintettet haladéktalanul referálni a megfelelő szerv felé. A harmadik országbeliek számára kiállítható ideiglenes tartózkodási engedély az úgynevezett gondolkodási periódus idejére szól, ami alatt a feltételezett áldozat eldöntheti, hogy együttműködik-e a hatóságokkal vagy sem, amennyiben együttműködik, az eljárás idejére meghosszabbítják az engedélyét. A lefolytatott szakértői interjúból azonban kiderült, ilyen céllal még egyetlen egy ideiglenes tartózkodási engedélyt sem adott ki a BMH. A fenti esetből az is kiválóan látszik, hogy bár ezek a bűnözői csoportok lokálisan erősen szervezettebbek, mint transznacionálisan, de pont ez a laza, hálózatos szerveződés biztosítja a fennakadás nélküli működésüket, ha egy láncszem kiesik, nem húzza magával az egész szervezetet. Az EUROPOL riportja²⁵ szintén alátámasztja ezt a fajta működési elvet, amelynek legprofesszionálisabb alkalmazói harmadik országbeliek esetén a nigériai csoportok. A statisztikákból ez egyértelműen látszik is, hiszen nem EU állampolgárok tekintetében Nigériából származik arányosan a legtöbb áldozat.

Ezt a jól funkcionáló, reziliens szerveződést egy nem túl olajozottan működő áldozatirányítási és -beazonosítási rendszer nem tudja meg-

akasztani, az áldozatokat rendkívül nehéz kiemelni. A gyermekek a legláthatatlanabbak ebben a rendszerben, és sokuk már csak nagykorúként, és immár például legálisan dolgozó prostituáltként válik láthatóvá. Mivel a gyermekkorú áldozatok felderítése jóval nehezebb, ezért fontos a már nagykorú áldozatok történetének megismerése, hiszen jó részük gyermekkorúként került ebbe a kizsákmányoló helyzetbe először.

3. Konklúzió

Az áldozatazonosításra vonatkozóan született kormányrendelet és a referatúra mechanizmusa is létrejött ugyan, azonban a szakértők által felvázolt helyzetből is látszik, hogy nagyon sok hiányossággal küzd a rendszer, illetve maga az áldozatok azonosítására alkalmazandó adatlap sem felel meg minden elvárásnak. A gyermekek, mint különösen sérülékeny csoport tekintetében mindenképpen külön specifikus úrlapra és eljárásrendre lenne szükség. Bár a tréningek egyre inkább a gyakorlat részét képezik, a 2. körös GRETA értékelésre adott kormányzati válasz tételesen sorolja is ezeket:²⁶ konzulok, bírák, ügyészek, rendőrség, gyermekvédelemben dolgozók, munkaügyi ellenőrök, bevándorlási ügyintézők; még mindig nem elég hangsúlyos olyan kiemelten fontos szektorokban a képzés, mint az egészségügy, amely elsődleges azonosítóként igen is jelen van ezen a területen, illetve nemzetközi tanulmányok is érvelnek azzal, hogy kutatások alapján nagyobb eséllyel fordul egy áldozat az orvos, vagy ápoló felé segítségért, mint a hatóság irányába,²⁷ valamint szintén kutatás eredménye volt az a ténymegállapítás, hogy az áldozatok 63.3%-a fordul orvoshoz valamilyen problémával.²⁸ Ugyanígy érdemes lenne a turizmusban dolgozók számára kifejleszteni oktatóanyagot, az Egyesült Királyságbeli Hotel Watch program mintájára akár, hiszen a gyermekkereskedelem sokszor ebben a közegben zajlik. Az egyházak, mint segítő szervezetek részvétele is hangsúlyt kapott egy idei kerekasztal alkalmával, ugyanakkor saját, prostituáltakkal folytatott személyes beszélgetéseken alapuló tapasztalatok azt is mutatják, hogy van egy fajta defenzív elutasítás az áldozatok részéről az egyházi segítők kapcsán, amennyiben explicit vallási tartalommal töltik meg a közeledést, mert sokuk esetében ez a bűnösségük képzetét erősíti, illetve az ebből fakadó szégyent. Itt tehát szintén fontos a valóban kellő érzékenységgel rendelkező, képzett segítők jelenléte, akik a megfelelő attitűddel és elfogadással tudnak az érintettek felé fordulni, hiszen tagadhatatlan, hogy az általuk nyújtott közösségi támogatás tényleges megtartó erő tud lenni.

Fontos lenne egy olyan szűrő kidolgozása, amely a gyermeknek nem csak az aktuális helyzetére fókuszálna, hanem a korábbi áldozatiságot,

illetve a jövőben bekövetkező kizsákmányolást is figyelembe veszi, azaz egyéni kockázatelemzést is magába foglal, mert a múltbeli abúzus drasztikusan növeli a reviktimizáció esélyét.

A kritikák közül ki kell emelni a finanszírozás kérdését, hiszen anyagi források nélkül a probléma nem kezelhető. A TIP riport is hangsúlyozza, és a Koordinációs Hivatal is megerősítette, hogy az egyik legnagyobb probléma a szolgáltatások, fejlesztések projekt alapú működése, amivel fenntarthatóságuk kérdéses. Az állam részéről sokkal nagyobb anyagi támogatás és tevőleges akarat szükséges, olyan gyors rezponzivitású és megfelelő ellátást biztosító rendszer létrehozása és fenntartása, ami valóban hatékony eszközt jelenhet a szervezett bűnözés ezen ága elleni küzdelemben és az áldozatok kiemelésében, reintegrálásában. Ami ezen felül szintén kritikus szempontként fogalmazódhat meg, ahogy azt a meginterjúvált szakértők egyike is kiemelte, hogy a gyermek legfőbb érdekét szem előtt tartva, minden kísérő nélküli kiskorút elsősorban gyermekként kellene kezelni, és ezt követően foglalkozni a státuszával, állampolgárságával, hiszen eltérő származásuk, élettörténetük mellett ők valóban még gyermekek, akik a megfelelő segítség és támogatás mellett válhatnak egészséges felnőttekké.

JEGYZETEK/NOTES

1. 2002/629/JHA: Council Framework Decision of 19 July 2002 on combating trafficking in human beings.
2. Az Európai Parlament és a Tanács 2011/36/EU irányelve (2011. április 5.) az emberkereskedelem megelőzéséről, és az ellene folytatott küzdelemlről, az áldozatok védelméről, valamint a 2002/629/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról.
3. Eurostat (2013). Trafficking in human beings. Working paper. Luxemburg. Elérhető: <https://ec.europa.eu/anti-trafficking/node/4057> (megtekintve: 2019. 02. 18.)
4. Europol. (2016) Situation Report. Trafficking in human beings in the EU. The Hague. Elérhető: https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/situational_report_trafficking_in_human_beings_-_europol.pdf (megtekintve: 2019.03.10.), illetve European Commission (2018). Data collection on trafficking in human beings in the EU. Elérhető: https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agenda-security/20181204_data-collection-study.pdf (megtekintve: 2019. 04. 02.)
5. UNODC. (2018). Global Report on Trafficking in Persons. Elérhető: https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/glotip/2018/GLOTiP_2018_BOOK_web_small.pdf (megtekintve: 2019. 03. 18.)
6. Europol (2018). Criminal networks involved in the trafficking and exploitation of underaged victims in the European Union. The Hague.

7. US Department of State (2018). Trafficking in Persons Report 2018. Elérhető: <https://www.state.gov/j/tip/rls/tiprpt/2018/> (megtekintve: 2019. 04. 12.)
8. Nemzeti stratégia az emberkereskedelem ellen. 2008–2012. Elérhető: <https://emberkereskedelem.kormany.hu/akadalymentes/download/3/d7/70000/Emberkereskedelem%20elleni%20nemzeti%20strat%C3%A9gia%202008-2012.pdf> (megtekintve: 2019. 03. 25.)
9. A dokumentum ugyan hivatkozik egy párhuzamosan futó Migrációs stratégia kidolgozására, ezzel magyarázva a harmadig országbeliekkel kapcsolatos összefüggések vizsgálatának hiányát a dokumentumban, ugyanakkor nem világos, hogy egy áldozat azonosítása vagy ellátása miért differenciálódik állampolgárság alapján, különösen a gyermekek, mint sérülékeny csoport esetén. A tartózkodás jogszerűsége az áldozatok tekintetében nemzetközi ajánlások alapján is egyértelműen biztosított kellene, hogy legyen (ld. UNODC Trafficking in persons protocol, 7. cikk), pont az áldozatiságból fakadóan. Forrás: Az Emberkereskedelem elleni irányelvhez és az Emberkereskedelem Felszámolását Célzó Európai Stratégiához kapcsolódó, valamint az emberkereskedelem elleni küzdelemről szóló 2008–2012 közötti nemzeti stratégiát felváltó 4 éves stratégiai tervdokumentum. 9. old. Elérhető: http://emberkereskedelem.kormany.hu/download/4/d7/70000/Emberkereskedelem%20elleni%20nemzeti%20strat%C3%A9gia%202013-2016_kiadv%C3%A1ny.pdf (megtekintve: 2019.03.25.)
10. 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról.
11. Személyes interjú Tési Áronnal, a Nemzeti Koordinációs Hivatal munkatársával. Budapest, 2018. november 16.
12. EMN Focussed Study (2017): (Member) States' approaches to unaccompanied minors following status determination. Hungary. 38. old. Elérhető: http://emnhungary.hu/sites/default/files/member_states_approaches_to_unaccompanied_minors_following_status_determination.pdf (megtekintve: 2019. 04. 10.)
13. Személyes interjú Berkes Mártonnal, a Bevándorlási és Menekültügyi Hivatal munkatársával. Budapest, 2019. február 21.
14. European Commission (2013): Guidelines on Identification of Victims. Elérhető: https://ec.europa.eu/anti-trafficking/eu-policy/guidelines-identification-victims_en (megtekintve: 2019. 02. 10.)
15. OSCE (2019): Uniform Guidelines for the Identification and referral of Victims of Human Trafficking within the Migrant and Refugee Reception Framework in the OSCE Region. Bécs. 13. old.
16. Ibid. 22. old.
17. Felicia Nica (2016): What is Barnahus and how it works? Elérhető: https://childhub.org/en/system/tdf/what_is_barnahus_and_how_it_works.pdf?file=1&type=node&id=27787 (megtekintve: 2019. 01. 22.)
18. Az emberkereskedelem áldozatai azonosításának rendjéről szóló 354/2012. (XII. 13.) Kormányrendelet

19. Személyes interjú Berkes Mártonnal (BMH).
20. Személyes interjú Gagyi Róberttel, több releváns MMIA projekt, illetve később az SOS Gyermekfalvak kőszegi területi vezetőjével. Budapest, 2019. január 11.
21. UN Migration Agency Launches Nationwide Counter-trafficking Campaign in Hungary. 2018 május 25. Forrás: <https://www.iom.int/news/un-migration-agency-launches-nationwide-counter-trafficking-campaign-hungary> (megtekintve: 2019. 01. 27.)
22. Ravot-Eur (2015): Az emberkereskedelem európai áldozatainak irányítása és segítése. Áldozatazonosítás és helyes áldozatkezelés. Elérhető: <http://www.ravot-eur.eu/hu/ldozatazonositas-es-helyes-aldozatkezes> (megtekintve: 2019.01. 22.)
23. EMN Focussed Study (2017): 16. old.
24. Saját jegyzet. Budapest, 2018. február 22. Az eseményről: <https://www.bmeia.gv.at/hu/osztrak-kulturalis-forum-budapest/rendezvenyeink/esemeny/article/emberkereskedelem-a-21-szazad-rabszolgasaga/> (megtekintve: 2019. 04. 02.)
25. EUROPOL (2018): 12–14. old.
26. Európa Tanács (2018): Jelentés Magyarországról az Eljárási Szabályzat 7. sz. Szabálya alapján az Európa Tanács Emberkereskedelem elleni fellépésről szóló egyezménye végrehajtásának értékelése. GRETA(2018)13.
27. Corinne Schwarz et al. (2016): Human Trafficking Identification and Service Provision in the Medical and Social Service Sectors. In: Health and Human Rights Journal. 2016/18(1). Elérhető: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5070690/> (megtekintve: 2019. 02. 22.)
28. Ibid.

FELHASZNÁLT IRODALOM/REFERENCES

- Baracsi K., Katona N., Sebhely V., Vidra Zs. (2015): Child Trafficking in Hungary: Sexual Exploitation, Forced Begging and Pickpocketing / Gyermekkereskedelem Magyarországon: Szexuális kizsákmányolás, koldultatás és zsebtolvajlásra kényszerítés. CEU
- Barbulescu, R., & Grugel, J. (2016): Unaccompanied minors, migration control and human rights at the EU's southern border: The role and limits of civil society activism. In: Migration Studies, 4(2), 253–272. doi: 10.1093/migration/mnw001
- Butler, C. N. (2015): The Racial Roots of Human Trafficking. In: UCLA Law Review, 1464.
- CCME (2017): European Toolbox. TRACKS, Identification of Trafficked Asylum Seekers' Special Needs.
- Cochrane, F. (2015): Migration and Security in the Global Age. Diaspora communities and conflict. Abingdon: Routledge.
- Corinne Schwarz et al. (2016): Human Trafficking Identification and Service Provision in the Medical and Social Service Sectors. In: Health and Human Rights Journal. 2016/18(1). 181–192.

- EMN Focussed Study (2017): (Member) States' approaches to unaccompanied minors following status determination. Hungary.
- Európa Tanács (2018): Jelentés Magyarországról az Eljárési Szabályzat 7. sz. Szabálya alapján az Európa Tanács Emberkereskedelem elleni fellépésről szóló egyezménye végrehajtásának értékelése. GRETA (2018)13.
- European Commission (2018): Data collection on trafficking in human beings in the EU. Brüsszel.
- European Commission (2013): Guidelines for the identification of victims of trafficking in human beings. Luxemburg.
- European Commission (2013): Guidelines on Identification of Victims.
- European Migration Network (2014): Policies, Practices and Data on Unaccompanied Minors in Belgium. Brüsszel.
- Europol (2018): Criminal networks involved in the trafficking and exploitation of underaged victims in the European Union. Hága.
- Europol. (2016) Situation Report. Trafficking in human beings in the EU. Hága.
- Eurostat (2013). Trafficking in human beings. Working paper. Luxemburg.
- Farrell, A., Pfeffer, R. & Bright, K. (2015): Police perceptions of human trafficking. In: *Journal of Crime and Justice*. 38(3).
- Fong, R. & Cardoso, J.B. (2010): Child human trafficking victims: Challenges for the child welfare system. *Evaluation and Program Planning*, 33(3), 311–316. doi: 10.1016/j.evalprogplan.2009.06.18
- Gavra, D. R. & Tudor, D. A. (2015): Addressing the Problem: Institutional Factors That Facilitate Human Trafficking and Potential Preventive Measures Through Communication. *Redefining Community in Intercultural Context*. International Conference RCIC.
- Gebrewold, B., Kostenzer, J., & Müller, A. Th. (2017): *Human Trafficking and Exploitation, Lessons from Europe*. New York: Routledge.
- Gozdziak, E. M. (2010): Identifying child victims of trafficking. In: *Criminology & Public Policy*, 9(2), 245–255. doi: 10.1111/j.1745-9133.2010.00623.x
- Hadjipanayis, A., Crawley, F. P., Stiris, T., Neubauer, D. & Michaud, P. A. (2018): Child trafficking in Europe: what is the paediatrician's role? In: *European Journal of Pediatrics*, 177(9), 1419–1423.
- Kanics, J., Hernandez, D. S. & Touzenis, K. (2010): *Migrating Alone: Unaccompanied and Separated Children's Migration to Europe*. Unesco.
- Konrad, R. A., Trapp, A. C., Palmbach, T. M., & Blom, J.S. (2017): Overcoming human trafficking via operations research and analytics: Opportunities for methods, models, and applications. In: *European Journal of Operational Research*, 259(2), 733–745. doi: 10.1016/j.ejor.2016.10.049
- Lazaridis, G. (2011): *Security, Insecurity and Migration in Europe*. New York: Routledge.
- Mai, N. (2011): Tampering with the Sex of 'Angels': Migrant Male Minors and Young Adults Selling Sex in the EU. In: *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 37(8). doi: 10.1080/1369183X.2011.590927
- Mihalkó V., Szabó M., Haidegger M. (2015): *Modernkori rabszolgáság. Képzési kézikönyv*. Anthropolis Egyesület.

- Novoszel, Á. (2007): Az IOM helye, szerepe az emberkereskedelem elleni nemzetközi küzdelemben. In: Pécsi Határőr.
- O'Connell Davidson, J. (2011): Moving children? Child trafficking, child migration, and child rights. *Critical Social Policy*, 31(3). doi: 10.1177/0261018311405014
- OSCE (2019): Uniform Guidelines for the Identification and referral of Victims of Human Trafficking within the Migrant and Refugee Reception Framework in the OSCE Region. Bécs.
- Paasche, E., Skilbrei, M. & Plambech, S. (2018): Vulnerable Here or There? Examining the vulnerability of victims of human trafficking before and after return. In: *The Anti-Trafficking Review*, 10, 34–51.
- Parusel, B. (2009): Policies on Reception, Return and Integration Arrangements for, and Numbers of, Unaccompanied Minors in Germany. Working Paper 26. Nuremberg: Federal Office for Migration and Refugees.
- Pearce, J. J. (2011): Working with Trafficked Children and Young People: Complexities in Practice. In: *The British Journal of Social Work*, 41(8), 1424-1441. doi: 10.1093/bjsw/bcr029
- Rigby, P. (2011): Separated and Trafficked Children: The Challenges for Child Protection Professionals. In: *Child Abuse Review*, 20(5), 324–340. doi: 10.1002/car.1193
- Surtees, R. (2008): Traffickers and Trafficking in Southern and Eastern Europe, Considering the Other Side of Human Trafficking. In: *European Journal of Criminology*, 5(1). doi: 10.1177/1477370807084224
- Tidball, S., Zheng, M. & Creswell, J.W., (2016): Buying Sex On-Line from Girls: NGO Representatives, Law Enforcement Officials, and Public Officials Speak out About Human Trafficking—A Qualitative Analysis. In: *Gender Issues*, 33(1), 53–68. doi: 10.1007/s12147-015-9146-1
- UN Children's Fund (UNICEF) (2006): Reference Guide on Protecting the Rights of Child Victims of Trafficking in Europe.
- Weitzer, R. (2014): New Directions in Research on Human Trafficking. In: *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*. 653(1). doi: 10.1177/0002716214521562

NÉMETH Viktória

PhD-hallgató

**Pécsi Tudományegyetem, Természettudományi Kar,
Földtudományok Doktori Iskola és a Pallas Athéné Alapítványok
Geopolitikai Doktori Programja, Pécs**

PhD student

**University of Pécs, Faculty of Science, the Doctoral School
of Earth Sciences and Pallas Athene Foundations, Pécs, Hungary**

email: nemetviki@gmail.com

SKANDINÁVIA A GEOPOLITIKA TÉRKÉPÉN

SCANDINAVIA ON THE MAP OF GEOPOLITICS

ABSTRACT

The next study examines the position of Northern European countries in the international arena and the geopolitical factors that determine the opportunities and geostrategies of the region. During the analysis I applied a multidisciplinary approach, considering results and aspects of geopolitics, international relations, history and geoeconomics. According to the findings of the research, the position of the Northern European states is controversial in many ways. Geographically they lie on the edge of Europe. At the same time, they were able to take advantage of this position with pragmatic politics. During their history, Denmark and Sweden have become major powers at regional and many times European level. Nowadays, the small Nordic welfare states have established an exemplary economic model, and their foreign policy is also successful, especially in the field of soft power. From Hungary's point of view, they are often considered as an example of economic structure, competitiveness, neutral and active foreign policy, and the products of Nordic culture are becoming widespread. For these reasons, it is important to know more detailed the position of the region in the international system; and the development model.

Kulcsszavak: Észak-Európa, Skandinávia, geopolitika, geostratégia, világ-gazdaság

Keywords: Northern Europe, Scandinavia, geopolitics, geostrategy, world economy

1. Bevezetés

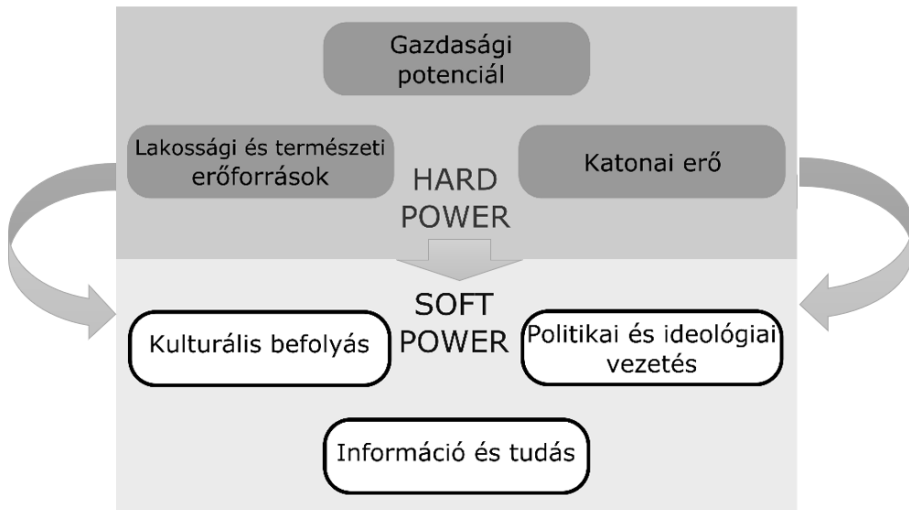
Európa északi tájai távolinak tűnnek Magyarországról, de mégis számos kapcsolódási pont létezik hazánkkal. Altalánosságban keveset tudunk a régióról, de a skandináv kultúra, irodalom, filmek vagy a lakberendezés egyre szélesebb körben terjednek el nálunk is. Ez a jelenség az északi országok jelentős puha hatalmi potenciálját mutatja. Mintaként tekintünk az ottani gazdasági modellekre és külpolitikai szerepvállalásra. Sokszor mégsem vagyunk tisztában a régió fejlődésével, vagy annak kulturális beágyazottságával. Az elmúlt több, mint másfél évtizedben, az Európai Közösségben való együttműködés szorosabbra fűzte hazánk kapcsolatait sok európai országgal, közöttük az északiakkal is. A térség megismerése fontos Magyarország számára a gazdasági, társadalmi és politikai kapcsolatosatok miatt, de az európai uniós viszonyrendszer jobb megértése érdekében is. Jelen dolgozat a geopolitikai szempontrendszer alapján vizsgálja a térséget, hogy ezáltal árnyaltabb képet kapjunk a régió fejlődéséről és nemzetközi politikai törekvéséről.

A geopolitika a hatalom térbeliségét vizsgálja. A tér és a földrajzi tényezők még napjaink is meghatározó elemei a nemzetközi politikai folyamatoknak, mint ahogy ezt Csizmadia Norbert Geopillanat című könyvében is hangsúlyozza. „*Ma, a technológia korában, mikor a mentális és fizikai terek jelentette akadályok leküzdése egyre könnyebb, hajlamosak vagyunk elfelejteni a földrajzi tényezők jelentőségét, azonban bizonyos értelemben éppen ellentétes folyamatoknak lehetünk tanúi: a földrajzi tényezők egyre meghatározóbbakká válnak a nemzetközi kapcsolatokban és a politikai viták terén is.*”¹ Szilágyi István Geopolitika című kötetében a geopolitika fogalmának változatosságára hívja fel a figyelmet, ami mellett a meghatározások egységes vonásokat is mutatnak. A tudományág a hatalom térbeli elrendeződésén kívül, annak időbeli alakulásával, és kultúránkenti eltéréseivel is foglalkozik.² Létezik több szempontrendszer, amelyek geopolitikai és geostratégiai tényezőket vesznek alapul az elemzések során, így egy országra vagy hatalmi centrumra jellemző fizikai és emberi tényezőket, természeti erőforrásokat, közlekedési-kommunikációs és technológiai adottságokat.³ Ezen tényezők tükrében Lassi Heininen (2014) összefoglalóan úgy írja le a geopolitikát, mint a fizikai tér, a természeti erőforrások és a hatalom háromszögében kirajzolódó jelenséget.⁴ A meghatározások sokfélesége a geopolitika sokarcúságát igazolja. A geopolitika tárgya, a hatalom az állandó elem. Így a későbbi elemzésnél érdemes a hatalom tényezőiből kiindulni.

A fentiekkel összhangban, az elemzés Ricardo Méndez Guitierrez del Valle által leírt állami hatalmi forrásokból indul ki (1. ábra). A szerző a

kemény és puha hatalom elemeit veszi figyelembe, így katonai erőt, gazdasági potenciált, a lakosságot és természeti erőforrásokat, a kulturális befolyást, az információt és tudást, valamint a politikai ideológiákat.⁵

1. ábra: Az állami hatalom forrásai
Map 1.: Sources of state power

Forrás: Szilágyi (2018) 376 old.

A kutatás első lépéseként fontos lehatárolni a vizsgált országok körét és adottságait, közöttük: a földrajzi elhelyezkedését, a természeti erőforrásokat és népességet. A külpolitikai irányelvek tükrében szintén szükséges megismerni a régiót, és ezzel összefüggésben a nemzetközi kapcsolatok történetét, a térség nemzetközi szerepvállalását, valamint puha és keményhatalmi eszközeit és kapacitásait. Ez utóbbiak közül a térség a kulturális hatása és gazdasági potenciálja emelkedik ki, amelyekre a dolgozat utolsó szakasza részletesebben is kitér.

2. Észak-Európa geopolitikai adottságai

A következő szakasz a fenti szempontok alapján a lakosság és természeti erőforrások elemzésével foglalkozik. Észak-Európa az ellentmondások régiójának tekinthető. A térség földrajzilag Európa periférikus részén helyezkedik el, alacsony népsűrűségű, ugyanakkor természeti erőforrásokban gazdag terület. Másrészt nagyhatalmi érdekszférák találkozásánál fekszik: Nyugat-Európa és Oroszország között. Ezzel együtt is meg tudta őrizni önállóságát, és a régió országai sok esetben hatalmi köz-

pontként tudtak fellépni. A helyi államok képesek voltak gazdasági és külpolitikai előnnyé formálni helyzetüket. Gazdaságukat és politikai kultúrájukat sokan az európai civilizáció csúcsaként tartják számon.

2.1. Észak-Európa meghatározása

A régió lehatárolásának vizsgálatakor számos szempont merül fel, földrajzi, kulturális, valamint funkcionális vagy igazgatási szempontok.⁶ A következőkben elsősorban a földrajzi, kulturális és történelmi hagyományokon alapuló jellemzők alapján mutatom be a térséget.

Az Észak-Európáról kialakult viszonylag egységes kép ellenére sem teljesen egyértelműek a régió határai és az idetartozó államok köre (2. ábra). Továbbá el kell különítenünk az Észak-Európa és Skandinávia kifejezést. A legszűkebben véve, Skandináviához három állam tartozik: Dánia,⁷ Norvégia és Svédország. A közbeszéd és néha a szakirodalom is Skandináviához sorolja a kulturálisan közel álló, földrajzilag viszonylag távolabbi Izlandot. Emellett Finnország a földrajzi elhelyezkedése, illetve történelmi fejlődése miatt szintén a régió részének tekinthető. Az Észak-Európa kifejezés ezeken az államokon túlterjeszkedhet, több más országgal kiegészülve, így a Baltikummal.⁸ Ennél is tágabb értelmezésben a régióhoz tartoznak Északnyugat-Európa államai.^{9, 10}

2. térkép: Észak-Európa és Skandinávia helye a világban
Map 2.: The place of Northern Europe and Scandinavia

Forrás: saját szerkesztés

Jelen dolgozat Dánia, Norvégia, Svédország és Finnország nemzetközi térben betöltött szerepével foglalkozik, és egyszerűsítő módon erre a négy országra használja a Skandinávia, illetve Észak-Európa kifejezést.

seket. A szélesebb értelmezésnél bemutatott Észak-Európa fogalmat, pedig a magrégió érdekszférájaként is felfoghatjuk. A történelem során, és a mai külkereskedelmi adatok alapján is látható ez az orientáció. A Baltikumra az észak-európai népek inkább, mint saját befolyási övezetükbe vonható régióra tekintettek. Addig az angolszász világgal és a Németalfölddel inkább egyenrangú viszony kialakítására törekedtek, (néha szövetségesként néha pedig ellenfélként). Ebben az esetben szorosabb kulturális és nyelvi (germán nyelvek), valamint térbeli kapcsolatok is fennállnak, (elsősorban tengeri úton). Az európai kontinensen kívül az Egyesült Államok szintén fontos partnere lett az északi országoknak, ezt többek között az a tény magyarázza, hogy az USA lakosságán belül létezik egy jelentősebb skandináv gyökérrel rendelkező csoport (közel 12 millió fő).¹¹ Másrészt, a szövetség kialakításánál Oroszország (illetve a Szovjetunió) közelsége, illetve annak nyugati irányú terjeszkedési törekvéseinek ellensúlyozása lényeges szempont volt.

1. táblázat: Az északi országok legfontosabb export és import partnerei
Chart 1.: The most important export and import partners of the Nordic countries

	Export	Import
Dánia	Németország (15,5%)	Németország (21,3%)
	Svédország (11,6%)	Svédország (11,9%)
	Egyesült Királyság (8,2%)	Hollandia (7,8%)
Norvégia	Egyesült Királyság (21,1%)	Svédország (11,4%)
	Németország (15,5%)	Németország (11%)
	Hollandia (9,9%)	Kína (9,8%)
Svédország	Németország (11%)	Németország (18,7%)
	Norvégia (10,2%)	Hollandia (8,9%)
	Finnország (6,9%)	Norvégia (7,7%)
Finnország	Németország (14,2%)	Németország (17,7%)
	Svédország (10,1%)	Svédország (15,8%)
	USA (7%)	Oroszország (13,1%)

Forrás: saját szerkesztés; CIA World Factbook (2017): Denmark, Norway, Sweden, Finland. www.cia.gov.

2.2. Természeti erőforrások és a lakosság

Az északi régió országai ugyan fizikai értelemben relatív módon nagyterjedésűek (Európa területének kb. 12%-a), erős gazdaságokkal rendelkeznek (1., 3. táblázat), de lakosságuk száma alapján a kis- illetve közepes méretű európai országai közé tartoznak (2., 3. táblázat).

2. táblázat: Az északi államok területe és népessége
Chart 2.: The territory and population of the Nordic countries

	Terület			Népesség		
	Terület nagysága (km ²)	Európai rangsor	Világ-rang-sor	Népesség száma (millió fő)	Európai rangsor	Világ-rang-sor
Svédország	450 295	5.	57.	10,0	17.	91.
Norvégia	323 802	8.	69.	5,4	28.	120.
Dánia	43 094 (a. t. n.)*	30.	134.	5,8 (a. t. n.)	25.	115.
Finnország	338 145	7.	66.	5,5	26.	117.
Összesen	1,15 millió	12%	0,85%	26,5	3,60%	0,34%

* autonóm tartományok nélkül

Forrás: saját szerkesztés; CIA World Factbook (2019): Country Comparison: Area. www.cia.gov; CIA World Factbook (2018): Country Comparison: Population. www.cia.gov

3. táblázat: Az északi államok gazdasága
Chart 3.: The economy of the Nordic countries

	Normális GDP (millió USD)	Európai rangsor	Világrangsor	GDP PPP/fő	Európai rangsor	Világrangsor	A világ 200 legnagyobb vállalatából mennyi található? (db)
Svédország	538 040	9.	22.	51 500	9.	17.	27
Norvégia	398 832	13.	28.	74 065	4.	8.	9
Dánia	324 872	15.	35.	51 643	12.	22.	14
Finnország	251 885	16.	42.	46 342	15.	28.	9
	1,5 milliárd	7,50%	1,90%				

Forrás: saját szerkesztés; World Bank (2017): GDP (current US\$). data.worldbank.org; CIA World Factbook (2017): Country Comparison: GDP – Per Capita (PPP). www.cia.gov. (csak az államok rangsorát tekintve, autonóm tartományok nélkül). Forbes (2018): Global 200: The World Largest Public Companies. www.forbes.com.

Észak-Európa bővelkedik a természeti kincsekben, emellett geopolitikai szempontból további szerencsés adottsága a hosszú tengerpartszakaszok megléte. A tengeri kapcsolat nem olyan kedvező kombinációban áll rendelkezésre, mint például Nagy Britannia esetében. Skandinávia

több félszigetből áll (Skandináv-félsziget, Jylland-félsziget), illetve számos sziget tartozik hozzá. A terület jelentős részét a Skagerrak és Kattegat szoros választja el a nyílt tengerektől. A szorosok tulajdonképpen az északi országok „Achilles inának” tekinthetők. Az első és második világháborúban is bebizonyosodott, hogy elzárásuk jelentős ellátási fennakadásokat okozhat az északi államokban, és ez elfoglalásukhoz vezethet. Mindazonáltal a hosszú tengerpart előnye már a vikingek korától megnyilvánultak. Később, az északi népek bekapcsolódtak a nagy földrajzi felfedezésekbe, illetve tengeren túli gyarmatosítási törekvésekkel rendelkeztek. Dánia Indiában, Afrikában, illetve a Karibi-térségben rendelkezett kereskedelmi telepekkel.¹² Legtartósabb gyarmatának, Grönland és a Feröer-szigetek bizonyultak, amelyek mind a máig Dánia autonóm tartományai. Emellett Svédország is igyekezett tengeren túli területekhez jutni. Afrika és a Karibi-térség állt kolonizációs törekvései¹³ homlokterében. Ugyanakkor a svédek e tekintetben kevésbé bizonyultak sikeresnek, mint a dánok. Norvégia és Finnország a középkori előzmények után a 20. század elejéig nem alkotott önálló államot, és a szomszédos országok fennhatósága alá tartozott.

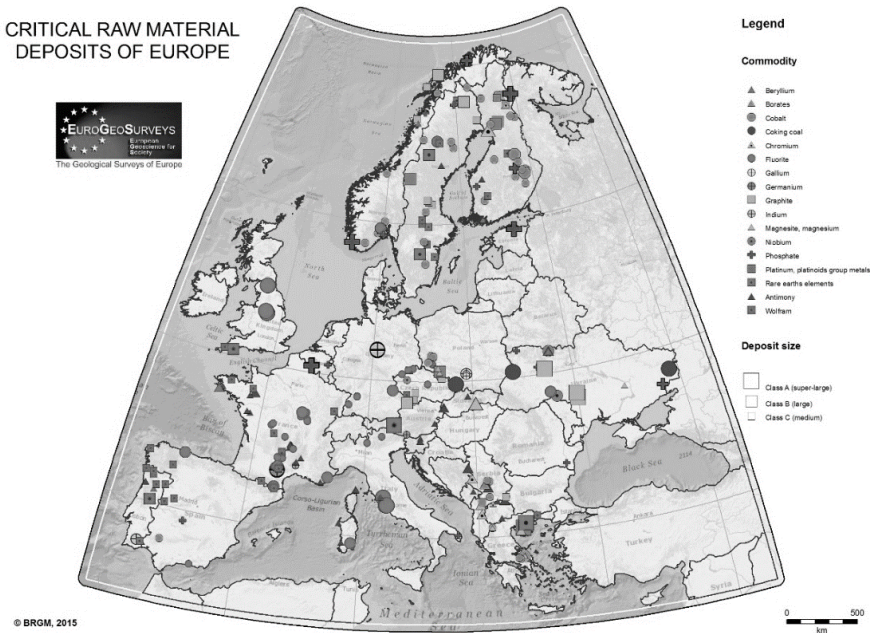
A tengerekkel való kapcsolat nem csak a két hagyományos északi hatalmi centrumra, Dániára és Svédországra jellemző. Az 1800-as évek végére, közvetlenül a norvég függetlenség kivívása előtti korszakra, Norvégia rendelkezett a világ harmadik legnagyobb kereskedelmi flottájával. Sok norvég hajós a Föld különböző pontjain tengerészként szolgált.¹⁴ Így megállapítható Alfred Thayer Mahan: *The Influence of Sea Power upon History (A tengeri hatalom hatása a történelemre)* c. művében leírt, tengeri hatalom kialakulásához szükséges, ún. tengeri népekre jellemző attitűd¹⁵ kialakult az észak-európaiaknál. A helyi országok tengerhez fűződő viszonyuk sokrétű. Napjaink húsz legnagyobb kereskedelmi flottája között van a norvég és a dán, de a svéd is számottevő nagyságú.¹⁶ Emellett mind a négy vizsgált ország rendelkezik hadi tengerészeti flottával. A halászat máig fontos szektora, elsősorban, a norvég gazdaságnak.

A régió sajátossága, hogy északon a Jeges-tenger, illetve annak melléktengerei határolják. Ez olyan speciális helyzetet teremtett a múltban, hogy Fennoskandia északi tengeri kijárait csak korlátozottan tudta hasznosítani. Először bálavadászok, prémkereskedők és halászok települtek le a sarkkörön túl,¹⁷ valamint a mezőgazdasági tevékenység is elindult. Majd a térség bányászati tevékenység folytatására, és fakitermelésre is alkalmasnak bizonyult. A 20. század elején elindult a turizmus. Napjaink klímaváltozása jelentős átalakulásokat hoz a legészakibb zóna életében. Új, a meleg tengereken átívelő útvonalaknál rövidebb kereske-

delmi utak nyílnak meg, az arktikus vidék kőolaj- és földgázkincsek mellett különféle fémércekben gazdagok, illetve halászati lehetőségekben is bővelkednek. Ez a változás a vizsgált régió belül elsősorban Norvégiát és Dániát (pontosabban Grönland) érinti, mivel a négy vizsgált ország körül ez a kettő számít Jeges-tenger mellékinék.

Skandinávia egésze (az arktikus régió kívül is) gazdag ásványkincsekben, Svédországban vasérc, Norvégia, valamint Dánia az Északi-tengeri és a Jeges-tengeri területei alatt kőolaj és földgáz található, a szintén Norvégiához tartozó Spitzbergák pedig kőszénben gazdag. Norvégia és Svédország nagymennyiségben állít elő kiváló minőségű acélt. Továbbá Norvégiában, Svédországban és Finnországban többféle színes-, illetve ritka fémércet bányásznak.¹⁸ Ezekre a kapacitásokra jelentős ipari termelés tudott ráépülni, és a gazdasági sikerek fontos alappillérvé vált.

2. térkép: A legfontosabb fémérckek megoszlása Európában Map 2.: The Critical Raw Material Deposit in Europe

Forrás: BRGM, (2015)

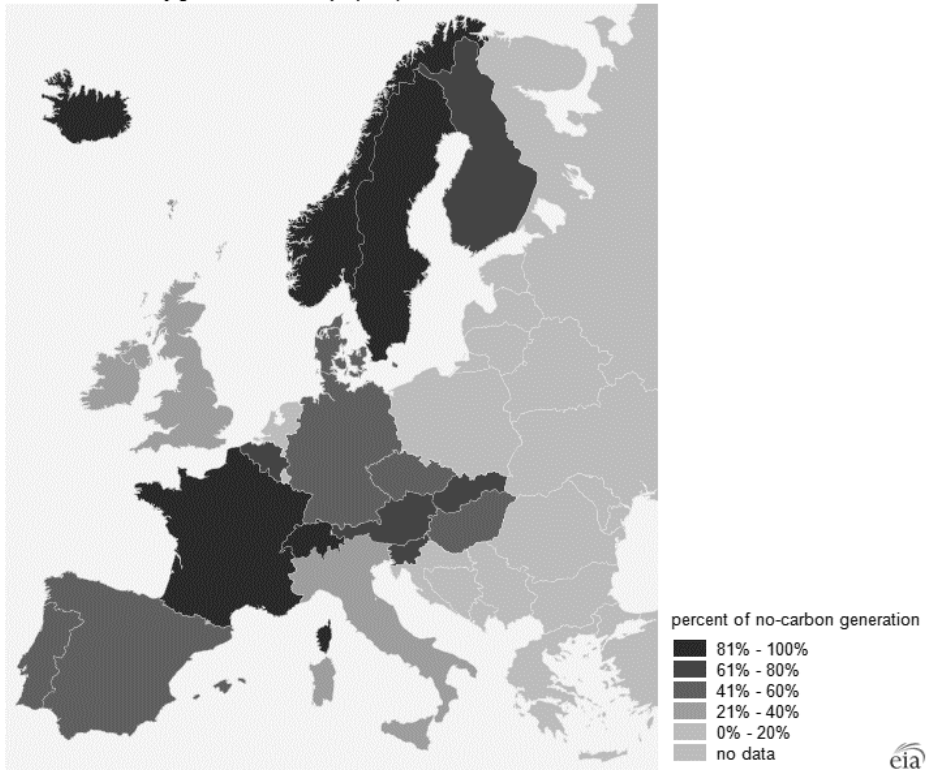
Az energiatermelés tekintetében szintén kedvező tendenciák érvényesülnek. Amellett, hogy Norvégia jelentős fosszilis energiahordozó készletekkel rendelkezik, és fejlett a megújuló energiatermelése. Európában egyedülálló módon önellátó. A többi skandináv állam is élenjár a megújuló energiára történő átállásban. Mindazonáltal az északi országok egy főre jutó ökológiai lábnyoma jelentős, hiába törekszenek a fenntartható

fejlődésre, és rendelkeznek nagy ökológiai tartalékokkal.¹⁹ Dánia egy főre jutó ökológiai lábnyoma a világon a 9. (ez már jelentős javulás eredménye), Svédország a 15., Finnország 18., és Norvégia a 19.²⁰ (Az európai országok közül rajtuk kívül az első húszban csak Luxemburg, Észtország és Belgium van.)

Mezőgazdasági szempontból a térség kedvezőtlenebb adottságokkal rendelkezik a hideg éghajlat miatt, de a halászat, az erdőgazdálkodás és állattenyésztés szempontjából kedvező helyzetben van. A dán mezőgazdasági rendszert világszerte mintaértékűnek tekintik, szövetkezeti rendszerével és a családi gazdaságokra épülő struktúrájával.

3. térkép: Nem fosszilis energiahordozó alapú energiatermelés aránya Európában
Map 3.: Non-carbon electricity generation in Europe

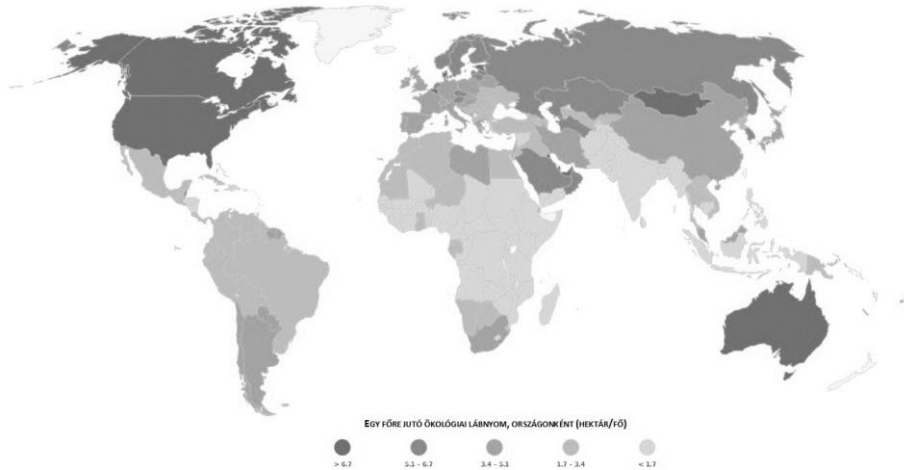
No-carbon electricity generation in Europe (2012)

Forrás: EIA (U.S. Energy Information Administration)
<https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=18071> (2012)

4. térkép: Egy főre jutó ökológiai lábnyom, országonként (ha/fő)
Map 4.: Ecologic footprint by country, per capita (ha/capita)

Forrás: Global Footprint Network (2018) <https://data.footprintnetwork.org/#/?/>

2.3. Skandinávia nemzetközi helyzete történelmi perspektívából

Skandinávia története éppen annyira ellentmondásos, mint ahogyan a földrajzi helyzete determinálja. Az elmúlt évszázadok során többször váltak a nemzetközi politikai tér meghatározó szereplőivé, majd ezeket az időszakokat a világtól való elszigetelődés korszakai követték. Ez a kétarcúság máig megmaradt. A helyi államok egymáshoz fűződő kapcsolata szoros, miközben Európa irányába sokszor tapasztalhatunk kételeyeket, és hagyományos elszigetelődést.

A skandináv államok története szorosan összefonódik. Az északi germán népeket letelepedésüktől a 12–13. századig nem tagolta jelentősebb nyelvi vagy politikai határ. Több kisebb királyság és fejedelemségek alakultak ki, amelyek nyelve inkább csak dialektus szintjén tért el egymástól.²¹ Ez alól a finn területek jelentenek kivételt, nyelvi és kulturális elkülönülésük miatt. A későbbiekben a finn területek történelme is szorosan összefonódott az északi germán népek történetével. A finnek a 12. századtól hosszú évszázadokon keresztül svéd uralom alá tartoztak, amelyet időnként az orosz fennhatóság tört meg.

A századok során Dánia, Norvégia és Svédország tagolódása egyre kézfelfoghatóbbá vált, de a kapcsolataik szorosak maradtak: a Kalmári Unió²² keretei között, valamint egyes skandináv városok esetében a Hanza-szövetségen²³ keresztül. A perszónáluniókon kívül, a történelem egyik első monetáris uniója a skandináv államokhoz kötődik. Az együttműködés hagyományai napjainkig megmaradtak, az Északi Tanácson vagy az északi országok védelmi szövetségén (NORDEFECO) kívül több

más nemzetközi szervezetben működnek együtt, mint az Barents Euro-Arktisz Tanács vagy az Arktisz Tanács.

A középkortól napjainkig többször átrendeződtek az erőviszonyok Skandinávián belül. A Kalmár Unió dán perszonálunió alatt egyesült. Az egység a középkor végével kezdett felbomlani, először Svédország és az uralma alatt álló finn területek váltak ki, és erősödtek meg. A dán uralom Norvégia megmaradt, egészen 1814-ig, amikor Norvégiát Svédországhoz csatoltak. A norvégok 1905-re vívták ki függetlenségüket. Finnország pedig 1917-ben vált önálló állammá.

A skandináv területek Európán belüli hatalmi státusza szintén folyamatosan változott az évszázadok folyamán. Ennek során több expanzíós hullám is megfigyelhető. A viking kor után először, Dánia rendelkezett nagyhatalmi törekvésekkel. A 16. századi földrajzi felfedezésekbe, mint feltörekvő európai szintű hatalom kapcsolódott be. Az esemény a nemzetközi tengerjog szempontjából is fontos volt. A világ első tengeri határa Dániához kötődik. Grönland partjai mentén állapították meg, a halászati zónák védelme érdekében.²⁴

A 17–18. századra Svédország fokozatosan vette át a regionális vezető szerepet, és ettől kezdve a svédek nagyhatalmi státusz kialakítására törekedtek. A 30 éves háborúban meghatározó szerepet játszottak, mint protestáns hatalom. Ugyanakkor Svédország európai szövetségeseiben nem bővelkedett. A távoli Erdély Fejedelemségben látott potenciális protestáns szövetségest, még ha az együttműködés nem lett maradéktalanul sikeres.²⁵ (Másik szövetségesevé Franciaország vált.)

Svédország megerősödését a környező államok nem nézték jó szemmel. Ez vezetett el a nagy északi háborúhoz, amelyben Svédország elveszítette a Baltikumbeli tartományait.²⁶ Az 1815-ös bécsi kongresszusra már csak, mint másodlagos európai hatalmi tényező hívták meg.

Skandinávia újkori történetében az egyik legfontosabb momentum a protestáns vallás felvétele volt. Max Weber²⁷ óta ismert az összefüggés a szorgalmas munka, gazdasági jólét és a protestáns etika között. A skandináv jóléti állam kialakulásában is a protestáns gondolkozásmód számos eleme figyelhető meg. A 20. század közepére kialakultak a skandináv politikai és gazdasági berendezkedés: az ötpárti modell és a konszenzuserősítő korporatívizmus.²⁸ Emellett talán a humanitárius külpolitika alapjai is kereshetőek a protestáns szellemiségben.

3. Skandinávia külpolitikai irányelvei és geostratégiája

A geopolitika kifejezés tulajdonképpen Skandináviában született. Rudolf Kjellen, svéd politika tudós használta először a 19. század végén. A későbbiek során nem volt hasonlóan neves skandináv képviselője a szakterületnek a régióban. Ugyanakkor a külügyi intézetek nagyhírűvé váltak. A finn külpolitikai intézet például az Oroszországgal kapcsolatos kutatószakosok, és a különleges finn-orosz kapcsolatok kialakítása miatt vált híressé. A Stockholmi Nemzetközi Békekutató Intézetet pedig a világ harmadik legjobb, nem amerikai think tankjaként rangsorolta a Pennsylvania Egyetem 2014-ben.²⁹ Ugyanebben a rangsorban a Dán Külügyi Intézetet a 10. legjobbként értékelték.

Az északi ország a 19. század óta a semleges külpolitika mellett köteleződtek el. Ez azonban nem jelentett visszahúzódást vagy háttérbe vonulást, sokkal inkább politikailag aktív neutralizmussá formálódott. Ebben kiemelt szerep jut a humanitárius segítségnyújtásnak, a békefenntartásnak és a közvetítő szerepnek.

A semlegesség elvét már 19. században fektették le,³⁰ de az első kiemelt jelentőségű mérföldkő az első világháború volt. Az északi országok kívülálló maradtak a háborús eseményeknél, de a hadifogolycserékben és a szembenálló felek részére biztosított ellátásban fontos szerepet játszottak. Emellett, semleges területként hírszerzési központokká váltak.³¹ Az északi országok gazdaságilag stabilan, és a nemzetközi politikában felértékelődött szerepben kerültek ki a háborúból. A semleges politika végig íveltek a 20. századon, bár sok esetben kétségbe vonták annak valóságát. A második világháborúban az egyes országok elköteleződése, illetve érintettsége máig tudományos viták tárgyát képezi. A hidegháború alatti semlegesség pedig megosztotta a régiót. Elsősorban Svédország és Finnország tartotta magát az el-nem köteleződés gondolatához. Dánia és Norvégia a NATO alapító tagjai lettek.

Az északi államok esetében un. fegyveres semlegességről van szó, számos alkalommal vettek részt az ENSZ békefenntartó akcióiban, illetve fejlett a hadiiparuk. Svédország rendelkezett nukleáris fegyverprogrammal. Az ország a világ 14. legnagyobb fegyver exportőre, Norvégia a 17., Finnország pedig a 23.³² Az egy lakosra jutó fegyverexport alapján a harmadik legnagyobb, Izrael és Oroszország után.³³ Az egy főre jutó katonai kiadásokkal rendelkező országok között pedig Norvégia 7., Dánia a 14. és Finnország a 15.³⁴

Az ENSZ-szel kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy az észak-európai országok kiemelten támogatják a nemzetközi szervezetet, és felülreprezentáltak jelennek meg a legjelentősebb pozíciókban. Az ENSZ el-

ső főtitkára norvég, a második svéd volt, emellett Svédország helyettes ENSZ főtitkárt is adott. Ez a jelenség is megmutatja az északi államok jó érdekérvényesítőit.

Az aktivitás, a humanitárius politika és közvetítői fontos elemei vannak annak a presztízsnak, amelyet a skandináv államok kialakíthattak. Gondolhatunk például az Ahtisaari-tervre, amely a balkáni ország helyzetének rendezését célozta a 1990-es évek háborúi után. Egészen a mai migrációval kapcsolatos befogadó attitűdökig számtalan mozzanat felsorolható. Az aktív külpolitika egy további, sajátos eleme volt a nyugat és a Szovjetunió közötti hídszerep, amely különösen Finnországra volt jellemző. Olyan eseményekben csúcspontot ért el, mint a Helsinki Biztonsági Értekezlet 1975-ben. A szerepkör tovább öröklődését láthatjuk az elmúlt évek világpolitikájában, amikor Vladimir Putyin, orosz elnök és Donald Trump, amerikai 2018-ban éppen Helsinkiben találkoztak egymással.

Az Arktisz Tanácsban való részvétel szintén olyan lehetőséget biztosít az észak-európaiak számára, amely során rendszeresen egyeztethetnek nagyhatalmak képviselőivel, mint az USA vagy Oroszország.

A semlegesség tényleges fenntartását ma sokan megkérdőjelezik, részben a szoros NATO-val való együttműködés miatt. Ugyanakkor az Európai Unió is egyfajta elköteleződést jelent Svédország és Finnország számára. A skandináv államok esetében állandó megfontolás tárgya az uniós tagság elmélyítésének kérdése. Norvégia a kívülmaradás mellett döntött több ízben, de az EFTÁ-n keresztül együttműködik az Európai Közösséggel. Az EU-tagállamok közül: Svédországban inkább pragmatikusan kezelték a közös európai ügyeket, Dánia opt-outtal rendelkezik több kérdésben, és eddig egyikük sem csatlakozott az euróövezethez. Eközben Finnország volt a legnagyobb várakozásokkal és elkötelezettséggel az európai integráció felé.

Az aktív külpolitika ellenére a régió országai bizonyos elszigetelődést mutatnak Európa és a világ többi része irányába. Annál szorosabb egymással való kapcsolatuk, ahogy ez a dolgozat korábbi részében bemutatásra került. A régió nagy előnye más térségekkel szemben, hogy a szomszédos országokkal képesek harmonikusan együttműködni, és összehangoltan fellépni nemzetközi fórumokon. Ez a szoros szövetség mintaként szolgálhat a visegrádi együttműködés számára.

A skandináv államok külpolitikája sikeresen épített a térség adottságaira, mint a kelet és nyugat közötti helyzet. A nyugati és keleti hatalmi centrumok egymás közötti puffer zónaként használták a régiót, és sokszor szívesen vették az északi államok semleges külpolitikáját. A skandináv országok pragmatikus megfontolásait olyan kedvező megítélésű területeken mutatott aktivitással egészítették ki, mint a humanitárius po-

litika. Ugyanakkor arról sem feledkezhethünk meg, hogy az északi államok kedvező természeti adottságaik mellett támaszkodhatnak jól működő gazdasági modelljükre.

3.2. Puha hatalom – Kulturális befolyás

A nemzetközi kapcsolatok diszciplínája egyre nagyobb figyelmet fordít a puha hatalmi (soft power) tényezőkre. „A puha hatalom az a képesség, amely során mások kényszerítése vagy anyagi befolyásolása helyett, a vonzerő hatására éri el a kívánt végeredményt.”³⁵ Skandináviát gazdasági sikerei, a jóléti rendszere, a politikai berendezkedése és a jelenkori kultúrára gyakorolt hatását világszerte példaértékűnek tekintik.

Az elmúlt száz évben Magyarországon számos kutató és politikus vált az északi modell egy-egy aspektusának tisztelőjévé, és szorgalmazta a modell egyes elemeinek átvételét. Emellett hazánkban is egyre elterjedtebbek a skandináv filmek, kortárs irodalom, lakberendezés, ipari cikkek és egy szubkultúra körében az északi nyelvek tanulása is igen népszerű. Különös módon – az általános trendektől némileg eltérően – Magyarországon a finn kultúra és nyelv foglal el kiemelkedő helyet. Ennek hátterében a nyelvrokonság elmélete, és az abból kialakult, a két ország közötti kulturális alapokon szerveződő, kétszáz éves múltra visszatekintő baráti kapcsolatok állnak.

A Portland Communications minden évben mérést készít a világ országainak puha hatalmi befolyásáról. A kutatóintézet saját megfogalmazása szerint azt kívánja mérni, hogy „*a fegyveres versengés helyett, kinek a története nyer?*” Az index méri a kulturális befolyást, egy ország digitális lábnyomát, a gasztronómia elterjedtségét és a külpolitikára vonatkozó adatokat (például: külképviseletek kiterjedtsége, nemzetközi szervezetekbe való beágyazottság). A 2018-as lista alapján a svéd puha hatalmi befolyás a 8. legerősebb a világon, míg a dán a 11., a norvég a 13. és a finn a 15.³⁶ Ezt a jelentős hatást támasztja alá az a tény is, hogy az északi életérzésről és attitűdről az elmúlt években egyre több könyv jelenik meg [a finn *sisu*-ról (kurázs), a dán *hygge*-ről (kényelem vagy boldogság) és a svéd *lagom*-ról (középút vagy mértékletesség)].

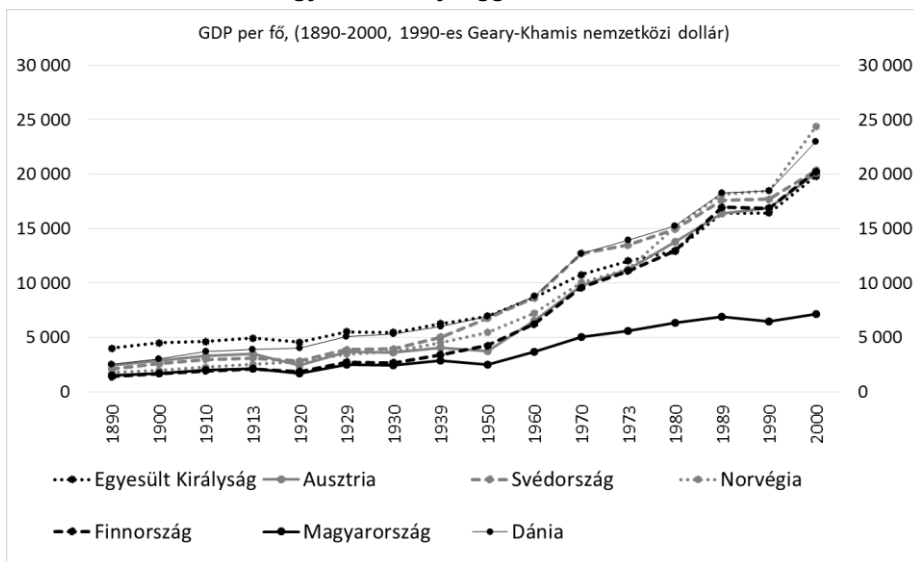
A fentiekén túl a skandináv modell, illetve skandináv attitűd árnyoldalairól is egyre több szó esik. 2014-ben jelent meg Michael Booth *A majdnem tökéletes emberek* (The Almost Nearly Perfect People) c. könyve, amely éles kritikát fogalmaz meg az északi társadalom árnyoldalairól. Az északi országokban a depresszió és a rák népbetegség, nagyarányú a gyógyszerfogyasztás, alkoholfüggőség, rendkívül jelentős a magánadósság aránya, és növekszenek a társadalmi egyenlőtlenségek. A

környezettudatos „mítosz” ellenére nagy az északi államok ökológiai lábnyoma, míg Norvégia magas életszínvonalát jelentős részben a foszszilis energiahordozók exportjának köszönheti. Emellett sok erőszakos cselekmény is történik az északi országokban, a Breivik-merénylettől, iskolai lövöldözéseken át, megemlíthető, hogy Finnországban magas a fegyvertartók aránya, és ezzel összefüggésben a gyilkosságok és öngyilkosságok száma. Svédország pedig jelentős fegyver-exportőr.³⁷

3.3. Kemény hatalom – Gazdasági potenciál

Az északi országokat a 19. század végén még, mint szegény államok jellemzik. Ugyanakkor egyes, korabeli viszonyokra visszavetített statisztikák alapján már inkább közepesen fejlett régióknak tekinthetjük (2. ábra).

2. ábra: Az északi államok GDP-je 1890-2007-ig Magyarországgal és az Egyesült Királysággal összehasonlítva

Forrás: saját szerkesztés, Tomka Béla (2009): Európa társadalomtörténete a 20. században. Osiris Kiadó. Budapest.

Az együttműködésen alapuló korporatív modell és a kiterjedt jóléti rendszer mellett több tényező segítette az északi államok gazdasági sikerét. A második fejezetben bemutatott természeti kincsekkel való ellátottságon kívül a külpolitikai irányelvek is sok esetben segítették a felendülést. A korábbiakban említett semlegesség nagy hatást gyakorolt a gazdasági fejlődésre. Az első világháborút kedvezőbb helyzetben sikerült átvészelnünk, mint a kontinens többi régiójának. A kisebb gazdasági

veszteségek, (tengeralattjáró háború okozta kiesések a szállításban), és az Európa többi része számára biztosított hadiszállítmányoknak köszönhetően. A második világháború már jóval összetettebb módon érintette a térséget. A hidegháború ismét különleges helyzetet teremtett, mint a Szovjetunióhoz közeli, de a szocialista blokkhoz mégsem csatlakozó régió számára. A háború után a Marshall-segély célországaiává váltak, (Finnországot kivéve), aminek nagy szerepe volt a fellendülésben. Finnország számára különösen jelentős volt a két blokk közötti lét, a finnek ügyesen lavíroztak a két tábor között, amit a gazdasági előnyükre tudtak fordítani. Ugyanakkor ebben messze Finnország volt a legszegényebb a régióban, és sokan a szomszédos, skandináv államokban kerestek boldogulást.

A 20. században Norvégiában és Svédországban az acél- és vasipar fellendülés hozott jelentős gazdasági konjunktúrát. Norvégia számára az északi-tengeri olajmezők felfedezése hozta el az igazi áttörést. Mindazonáltal az északi államokat sem kerülték el a válóságok, így a két világháború között, majd az 1990-es évek elején tetőzött a recesszió. Az euró-zóna krízise során gyakran elemzett példa volt az északi országok válságkezelése az 1990-es években. Több szakértő a finn és svéd gazdaság helyzetének összevetésével az euróövezet létjogosultságát, illetve válságállóságát elemezte. A krízis éveiben a két ország eltérő időszakokban és intenzitással szembesült a negatív hatásokkal. A helyzet mégsem egyértelmű az elhúzódó finn recesszióban sokan az euró mellett más tényezőket is felfedeznek.

Az északi államok gazdasága mindent összevetve rendkívül erős. A második fejezetben bemutatottak szerint, magas a GDP, valamint kiemelkedőek a versenyképesség és számtalan egyéb mutató tekintetében. Az elmúlt évszázadban kialakult nagyvállalatokra alapuló rendszernek köszönhetően az északi országokban kimagasló arányban vannak jelen nemzetközi szinten (*lásd 3. táblázat*).

4. Összegzés

Az északi országok Európa egy sajátos régiója. A kontinens többi országától való viszonylagos elszigeteltségüket előnyükre tudták fordítani. A hosszú és tagolt tengerpartszakaszok és jelentős ásványkincs készletek segítették a gazdaság és kereskedelem fellendülését. Ezen a téren jelentős tartalékokat jelenthet, elsősorban Dánia és Norvégia számára az arktikus területek klímaváltozása. Az aktív, de semleges külpolitikai irányelvek, a szoros regionális együttműködés, és a pragmatizmus hozzájárultak a nemzetközi politika területén elért sikerekhez. Az északi országok

puha és kemény hatalmi tényezők tekintetében is kedvező helyzetbe vannak, méretükhöz képest felülreprezentáltak mind a világgazdaságban, mind a nemzetközi szervezetekben.

A kemény hatalmi tényezők területén a gazdasági potenciál jelent nagy előnyt számukra, emellett katonai erővel is rendelkeznek. A katonai szövetségek helyett a régió országai sokszor inkább a kívülálló szerepet választották, vagy csak békefenntartó műveletekre korlátozták tevékenységüket. Ugyanakkor hadi iparuk szintén fejlett.

Az északi kultúra a puha hatalmakról készített rangsorban a világ élvonalába tartoznak. A skandináv államokat sokan a politikai kultúrájuk, társadalmi berendezkedésük, jóléti gazdasági modelljük és külpolitikájuk miatt mintországoknak tekintik, még ha ennek a társadalmi és gazdasági rendszernek is megvannak a maga hátrányai és ellentmondásai. Magyarországon több évtizedes hagyománya van az északi mintára való hivatkozásnak.

Az északi országok közül Magyarországhoz talán a finn modell áll a legközelebb, ennek nem csak a kulturális kapcsolatok, és a több száz évre visszatekintő baráti kapcsolatok az oka. Az északi államok közül Finnország áll a legközelebb a Közép-Európai régióhoz, történelmi fejlődését és a kulturális hatásokat tekintve. Kelet és nyugat határán fekszik. Hosszú ideig nyugati szomszédai uralma alatt állt, majd orosz befolyás alá került. Ma is több esetben közvetítő szerepet tölt be kelet és nyugat között, így az USA és Oroszország között. A természeti kincsek pedig kisebb arányban állnak rendelkezésre, mint a más skandináv államokban, ezért többször kellett hagyatkoznia saját innovatív képességére és a tudás alapú gazdasági fejlesztésekre. Az ilyen típusú fejlődési modell talán hozzáférhetőbb hazánk számára, mint természeti erőforrásokkal kevésbé ellátott terület számára.

JEGYZETEK/NOTES

1. Csizmadia Norbert (2017): Geopillanat. L'Harmattan Kiadó. Budapest. 22. old.
2. Szilágyi István (2018): Geopolitika. Pallas Athene Kiadó. Budapest. 376. old.
3. Szilágyi (2018) 376. old.
4. Heininen, Lassi–hola, Joonas (2014): 'Geopolitics' of the Viking Age? in: Ahola, Joonas (szerk.): Fibula, Fabula, Fact – The Viking Age in Finland. Studia Fennica Historia. Helsinki. 296–320. old.
5. Szilágyi (2018) 376. old.
6. Flamm Benedek László (2004): Régiók, regionális politikák Észak-Európában. Doktori disszertáció. Kézirat. Budapesti Corvinus Egyetem. Budapest. 145. old.

7. Dánia esetében a két autonóm régió, a Feröer-szigetek és Grönland csak bizonyos megszorításokkal sorolható Skandináviához.
8. Észtország, Lettország, Litvánia.
9. A legkiterjedtebb értelmezés szerint Észak-Európához tartozik: Egyesült Királyság, Írország, a Benelux államok, és a következő államok északi vidékei: Franciaország, Németország és Lengyelország, valamint Oroszország északnyugati területei.
10. Flamm (2004) 145. old.
11. United States Census Bureau (2010): Total Ancestry Reported. in: 2006–2010 American Community Survey 5-Year Estimates. U.S. Census Bureau. Washington.
12. Naum, Magdalena–Nordin, Jonas M. (szerk., 2013): *Scandinavian Colonialism and the Rise of Modernity*. Springer. New York. 324. old.
13. Naum et al. (szerk., 2013) 324. old.
14. Danielsen, Rolf (szerk., 1995): *Norway: A History from the Vikings to Our Own Times*. Scandinavian University Press. Oslo. 486. old.
15. Mahan, Alfred Thayer (1890): *The Influence of Sea Power upon History*. 329. old.
16. UK Government (2018): *Shipping fleet statistics: data tables (FLE)*. Department for Transport. London.
17. Magidovič, Iosip Petrovič (1961): *A földrajzi felfedezések története*. Gondolat Könyvkiadó. 876. old.
18. Próbáld Ferenc et al. (2014): *Európa regionális földrajza 2. Társadalomföldrajz*. ELTE Eötvös Kiadó. Budapest. 780. old.
19. A jelentős ökológiai tartalék inkább Fennoskandia három, nagy kiterjedésű államára jellemző, Norvégiára, Svédországra és Finnországra. Dánia a kontinensen jóval kisebb kiterjedésű, Grönland, mint autonóm tartomány sok esetben külön kerül be a statisztikákba.
20. Global Footprint Network (2018): *Ecological Footprint Per Person*. Global Footprint Network. Oakland.
21. Helle Knut (szerk., 2003): *The Cambridge History of Scandinavia*. Cambridge University Press. Cambridge. 864. old.
22. A Kalmári Unió 1397–1524 között állt fenn, és a skandináv országokat tömörítette egy perszonálunióban, Dánia vezetésével.
23. A Hanza-szövetség városok kereskedelmi szövetsége volt a 13–17. században, amelyben a Skandináv-félsziget több városa is tagja volt. Németsalföldtől, illetve Londontól Oroszország (Novgorod) balti-tengeri partjáig számos település tartozott a kereskedelmi szövetségbe, amely sokszor került konfliktusba a területi államalakulatokkal, így például a dán uralkodókkal (Székely György 2004): *Skandinávia a dinasztikus uniók útján*. in: Klaniczay Gábor: *Európa ezer éve I*. Osiris Kiadó. Budapest. 208–213. old.
24. Békési László (2004): *A politika földrajza*. Aula Kiadó. Budapest. 206. old.
25. Gustafsson, Daniel (2004): *Svédek Magyarországon, magyarok Svédországban és a svéd-magyarok*. Svéd Intézet. Trelleborg, Svédország. 40. old.

26. Lockhart, Paul (2004): *Sweden in the Seventeenth Century*. Palgrave Macmillan. Basingstoke. 199. old.
27. Weber, Max (1995): *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme*. Cserépfalvi. Budapest. 272. old.
28. Gallai Sándor (1998): *A skandináv modell*. Aula. Budapest. 220. old.
29. McGann, James G. (2015): *2014 Global Go To Think Tank Index Report*. University of Pennsylvania. Philadelphia. 174. old.
30. Nordstrom, Byron N. (2002): *The History of Sweden*. Greenwood Press. London. 186. old.
31. Barcza György (1994): *Diplomata emlékeim, 1911–1945*. Európa Kiadó. Budapest. 430. old.
32. Wezeman, D. Peter et al. (2018): *Trends in International Arms Transfer, 2017*. Stockholm International Peace Research Institute. Stockholm. 12. old.
33. Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI, 2018). *SIPRI Arms Transfers Database*. SIPRI. Stockholm.
34. SIPRI. (2018)
35. Nye, Joseph S. (2008): *Public Diplomacy and Soft Power*. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 616(1), 94–109. old.
36. Portland Communications (2018): *The Soft Power 30*. Portland. London. 180. old.
37. Booth, Michael (2014): *The Almost Nearly Perfect People*. Jonathan Cape. London. 416. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM/REFERENCES

- Barcza György (1994): *Diplomata emlékeim, 1911–1945*. Európa Kiadó. Budapest. 430. old.
- Békési László (2004): *A politika földrajza*. Aula Kiadó. Budapest. 206. old.
- Booth, Michael (2014): *The Almost Nearly Perfect People*. Jonathan Cape. London. 416. old.
- Csizmadia Norbert (2017): *Geopillanat*. L'Harmattan Kiadó. Budapest. 22. old.
- Danielsen, Rolf (szerk., 1995): *Norway: A History from the Vikings to Our Own Times*. Scandinavian University Press. Oslo. 486. old.
- Flamm Benedek László (2004): *Régiók, regionális politikák Észak-Európában*. Doktori disszertáció. Kézirat. Budapesti Corvinus Egyetem. Budapest. 145. old.
- Gallai Sándor (1998): *A skandináv modell*. Aula. Budapest. 220. old.
- Global Footprint Network (2018): *Ecological Footprint Per Person*. Global Footprint Network. Oakland.
- Gustafsson, Daniel (2004): *Svédek Magyarországon, magyarok Svédországban és a svéd-magyarok*. Svéd Intézet. Trelleborg, Svédország. 40. old.
- Heininen, Lassi–Ahola, Joonas (2014): *'Geopolitics' of the Viking Age? in: Ahola, Joonas (szerk.): Fibula, Fabula, Fact – The Viking Age in Finland*. Studia Fennica Historia. Helsinki. 296–320. old.

- Helle Knut (szerk., 2003): *The Cambridge History of Scandinavia*. Cambridge University Press. Cambridge. 864 old.
- Lockhart, Paul (2004): *Sweden in the Seventeenth Century*. Palgrave Macmillan. Basingstoke. 199 old.
- Magidovič, Iosip Petrović (1961): *A földrajzi felfedezések története*. Gondolat Könyvkiadó. 876. old.
- Mahan, Alfred Thayer (1890): *The Influence of Sea Power upon History*. 329. old.
- McGann, James G. (2015): *2014 Global Go To Think Tank Index Report*. University of Pennsylvania. Philadelphia. 174. old.
- Naum, Magdalena–Nordin, Jonas M. (szerk., 2013): *Scandinavian Colonialism and the Rise of Modernity*. Springer. New York. 324. old.
- Nordstrom, Byron N. (2002): *The History of Sweden*. Greenwood Press. London. 186. old.
- Próbáld Ferenc et al. (2014): *Európa regionális földrajza 2. Társadalomföldrajz*. ELTE Eötvös Kiadó. Budapest. 780. old.
- Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI, 2018). *SIPRI Arms Transfers Database*. SIPRI. Stockholm.
- Szilágyi István (2018): *Geopolitika*. Pallas Athene Kiadó. Budapest. 376. old.
- UK Government (2018): *Shipping fleet statistics: data tables (FLE)*. Department for Transport. London.
- United States Census Bureau (2010): *Total Ancestry Reported*. In: *2006–2010 American Community Survey 5-Year Estimates*. U. S. Census Bureau. Washington.
- Wezeman, D. Peter et al. (2018): *Trends in International Arms Transfer, 2017*. Stockholm International Peace Research Institute. Stockholm. 12. old.

SASHALMI Ádám

PhD-hallgató

Pécsi Tudományegyetem, Földtudományok Doktori Iskola, Pécs

PhD student

University of Pécs, Doctoral School of Earth Sciences, Pécs, Hungary

email: sashadam@gamma.ttk.pte.hu

**TRIESZT SZEREPE AZ OLASZ GEOPOLITIKAI
ÉS GEOÖKONÓMIAI ELKÉPZELÉSEKBE
A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT**

*THE ROLE OF TRIEST IN THE ITALIAN GEOPOLITICAL
AND GEOECONOMIC THEORIES BETWEEN
THE TWO WORLD WARS*

ABSTRACT

This paper aims to describe the role of Trieste in the Italian geopolitical and geoeconomic theories and strategies between the two world wars. The article is based on three statements: 1. Trieste lost its outstanding trading position after World War 1. 2. Despite the loss of significance, its advantageous geographical position made the port-city important for the Italian foreign policy. 3. The symbolic role of Trieste was also determinative in the Italian policy. The literature and the statistical data proved my first statement, the trading position of Trieste changed in a negative way after the territorial changes of the peace agreements. Although there was partial success in the turnover of goods of the port of Trieste in the researched era, though, the city could not manage to reach the pre-war time results. However, my second statement was also proved, Trieste was important for the Italian foreign policy due to the strong impact of the geopolitical theories which envisioned a remarkable role for the city in the influence of the states of the Danube Basin and the Balkan Peninsula. Eventually, primarily due to the political changes in Central Europe the trading flows dropped between Trieste and the client countries, which led the city into crisis. Responding to the crisis the local industry was improved successfully. But besides the geopolitical and economic objectives there were other determinative factors in the development of the city, such as the symbolical significance of the ‘home returned’ city.

Kulcsszavak: kereskedelem, geopolitika, geoökonómia, Duna-medence, Balkán-félsziget

Keynotes: trade, geopolitics, geo-economy, Danube Basin, Balkan Peninsula

1. Bevezetés

A jelen tanulmány választ kíván adni azokra a kérdésekre, hogy Trieszt milyen szerepet töltött be a két világháború közötti olasz geopolitikai és geoökonómiai elképzelésekben, milyen szerepet szántak a kikötővárosnak az olasz stratégiák megvalósításában? A város a legfontosabb geopolitikai gondolkodók elméleteiben történő megjelenésének elemzése mellett a tanulmány vizsgálja azt is, hogy a gyakorlatban, az olasz külpolitika kontextusában mennyire sikerült megvalósítani ezeket az elképzeléseket. A cikk továbbá képet kíván adni Trieszt fejlődésének sajátosságairól a vizsgált időszakban, a várost érintő változások sikerességének vagy sikertelenségének okairól. A felhasznált irodalmon belül fontosnak tartom kiemelni Giulio Sinbaldi (2010) könyvét,¹ amely a két világháború közötti olasz geopolitikai iskola elméleteit dolgozza fel, valamint a Laura Cerasi (2008) által szerkesztett könyvet,² amely az észak-adriai kikötők, köztük Trieszt két világháború közötti fejlődéséről ad számot. Említést érdemel még a „Geopolitica Rassegna mensile di geografia politica, economica, sociale, coloniale” című 1939 és 1942 között működő folyóirat, amelynek az 1. évfolyam 3-ik száma foglalkozik kiemelten Trieszttel. Mindezekon kívül több más olasz és magyar földrajz-, történelem- és más társadalomtudományhoz kapcsolódó mű is feldolgozásra került a tanulmány megírása során.

2. Módszertan

A tanulmány támaszkodik a kapcsolódó, releváns szakirodalom feldolgozására. Ezen kívül a szakirodalmi források alapján térképi elemek is készültek, amelyek elemzése és kiértékelése szintén fontos részét képezik a cikknek. Nem utolsó sorban pedig a témáról szóló korabeli és későbbi írások több statisztikai forrást is tartalmaznak, ezeknek az adatoknak a kielemezésére, az eredmények grafikonokon, ábrákon történő megjelenítésére szintén sor került a tanulmány elkészítése során.

3. Az olasz geopolitikai iskola elképzelései

A két világháború között megszülető olasz geopolitikai iskola három stratégiai színteret nevesített meg az olasz nagyhatalmi célok számára: a Mediterráneum (Földközi-tenger medencéje), a Duna-medence és a Balkán-félsziget térsége, valamint az olasz gyarmati expanzió Afrikában. Az olasz hegemonia megvalósításának szempontjából a legfontosabb térség a Mediterráneum, amely a mackinderi „Heartland”-elmélethez hasonló,

annak mintájára, kiemelt történelmi jelentőségű zónaként, magterületként jelent meg az olasz geopolitikai elképzelésekben.³

KA Duna-medence és a Balkán-félsziget térsége szorosan kapcsolódik az olasz hegemon elképzelésekhez a Mediterráneumban.⁴ A korabeli elméletek szerint, ha Olaszország uralni akarja a Földközi-tenger keleti medencéjét, akkor meg kell akadályoznia, hogy rivális hatalmak behatolhassanak. Az ellenfeleknek erre a Balkán-félszigeten keresztül lenne lehetőségük. Az olasz geopolitikai gondolkodók három hatalmat neveztek meg, amelyek fenyegethetik az olasz érdekeket a Mediterráneum keleti felében: Oroszország (akkori nevén a Szovjetunió), Németország^{5, 6} és az Egyesült Királyság. Utóbbi a Görögországban erőteljesen érvényesülő brit befolyáson keresztül volt jelen a térségben (1. térkép).⁷

1. térkép: A Duna-medence és a Balkán-félsziget államainak geopolitikai helyzete az olasz elképzelések szerint a két világháború között

Map 1.: The geopolitical situation of the states of the Danube Basin and the Balkan Peninsula according to the Italian theories between the two world wars

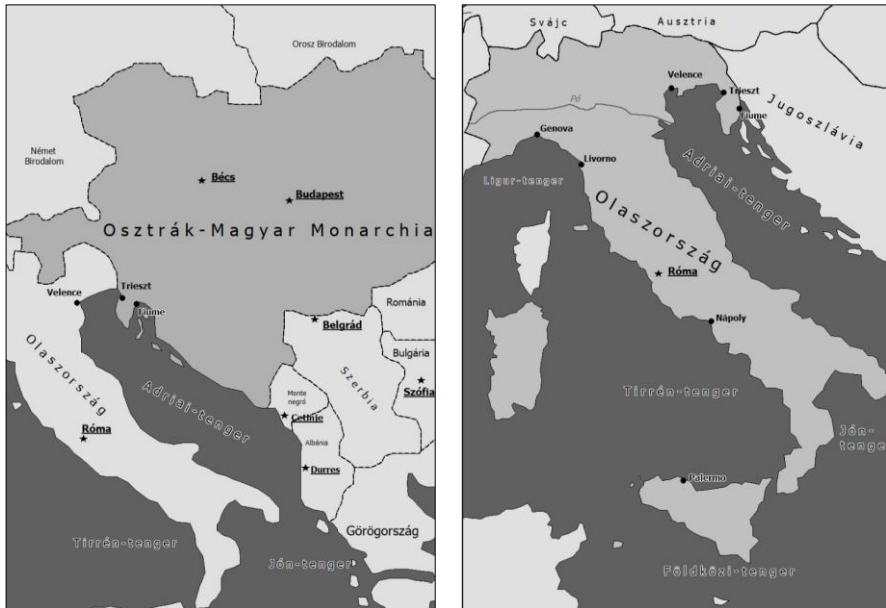
Saját szerkesztés

A Duna-medencei országok, különösen Ausztria, Csehszlovákia és Magyarország, a német előrenyomulással szemben voltak fontosak. A Duna és mellékfolyói, mint közlekedési és kommunikációs csatorna előnyt jelentett Németország számára hatalmi befolyásának kiterjesztésére, nem csak a Duna-medencei, hanem a balkáni országok esetében is.^{8,9,10} Németország Oroszországgal szemben például komoly gazdasági befolyásra is szert tudott tenni a térség országaiban, amely komoly versenyre készítette Olaszországot. Olaszország szintén a geoökonómia eszközeivel kívánta befolyásolni a térség államait. Az olasz stratégia az volt, hogy egyfelől növeljék az itáliai árucikkek forgalmát ezekben az államokban, másfelől pedig, el akarták érni, hogy a nagyobb távolságú, tengerentúli kereskedelemben Olaszország megkerülhetetlenné váljon a térség országai számára, és itt jelent meg Trieszt szerepe, amely az olasz elképzelések szerint földrajzi pozíciójából kifolyólag^{11,12} arra volt hivatott, hogy a térség államai rajta keresztül bo nyolítsák le tengerentúli kereskedelmüket.¹³

4. Az első világháború utáni változások hatása Trieszt helyzetére nézve

2. térkép: Trieszt helyzete 1913-ban az Osztrák–Magyar Monarchia (balra) és 1922-ben Olaszország részeként (jobbra)

Map 2.: The position of Trieste in 1913, as part of the Austro-Hungarian Empire (left) and in 1922, as part of Italy (right)

Saját szerkesztés

Trieszt helyzete jelentősen megváltozott az első világháborút lezáró békek következtében (2. térkép). A város az Osztrák–Magyar Monarchia fennhatósága alatt egy döntően kontinentális, közép-európai hatalom részévé vált, amely kevés tengeri kijárással rendelkezett, melyek viszont, Triesztet is beleértve, kulcsfontosságúak voltak Ausztria-Magyarország számára, hiszen a birodalom rajtuk keresztül tudott bekapcsolódni a világkereskedelembé.^{14, 15} A határmódosításokat követően azonban Olaszországhoz csatolták Triesztet, és a Monarchiával szemben egy mediterrán állam részévé vált.¹⁶ Egy olyan országhoz került, amelyet öt tenger vesz körül, a szárazföldi határa pedig jóval rövidebb a tengerinél. Olaszország már eleve több, földrajzilag kedvező pozícióban fekvő kikötővel rendelkezett, mint Genova, Livorno, Nápoly, Palermo vagy Velence. Így tehát összességében Trieszt periférikus helyzetbe került az új államhatárokon belül. Sőt a határváltozásoknak köszönhetően elveszítette a kereskedelmi hátországát is.^{17, 18, 19}

5. Az olasz külpolitika szerepe

Trieszt periférikus helyzetéből való kitörésének megsegítésére és az elveszített hátország visszaszerzésének érdekében az olasz külpolitika aktív szerepet vállalt. Az itáliai diplomácia különböző eszközökkel próbálta erősíteni a kikötőváros nemzetközi pozícióját, például kétoldalú kereskedelmi szerződéseket kötött a közép-európai államokkal, kedvezményes díjakat állapított meg számukra, vagy megemlíthető, hogy 1925-ben külön ügynökséget hoztak létre Prágában, hogy Trieszt érdekében lobbizzon más kikötőkkel, kereskedelmi útvonalakkal szemben. Szintén ide sorolhatók azok az Olaszország és Ausztria, valamint Olaszország és Magyarország között aláírt jegyzőkönyvek, amelyek biztosították volna a két közép-európai ország számára, hogy hajózási központokat hozzanak létre az észak-adriai kikötőkben (Ausztria Triesztben, Magyarország Fiumében), a kedvezményekkel arra kívánták ösztönözni Ausztriát és Magyarországot, hogy az adriai kikötőn keresztül bonyolítsák le kereskedelmüket, a valóságban azonban nem jöttek létre a hajózási központok.^{20, 21}

Ezen kívül az olasz vezetés következetesen ellenezte a Duna-medence és Balkán-félsziget országainak protekcionista célú kereskedelem-politikáját.²² A közép-európai államok effajta törekvései nem kedveztek Triesztnek, és erős hatással voltak a város gazdaságára.²³ Az 1930-as évek végén, a közép-európai német előretörés után pedig felvetődött olasz részről egy Olaszország és Németország között kötendő szerződés is, amely felosztotta volna a térséget a két hatalom között aszerint, hogy mely területeket látnának el a német és mely területeket az észak-adriai

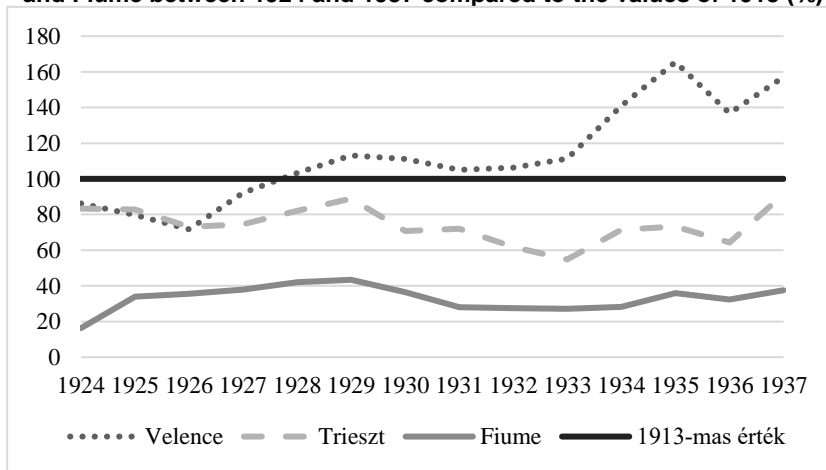
olasz kikötők. Ez alapján Trieszthez és Fiuméhez tartozott volna Ausztria, Közép- és Dél-Csehország, Morvaország, Szlovákia, Bajorország és Würtemberg nagy része Magyarország, Jugoszlávia, Bulgária és Románia.²⁴

6. A Trieszteni átmenő áruforgalom alakulása

Az erőfeszítések ellenére, bár voltak részsikerek, például 1929-ben és 1937-ben elérte az 1913-mas szint 89%-át és 91%-át, összességében Trieszt áruforgalma 1924 és 1937 között nem tudott visszaerősödni a világháború előtti szintre (*1. ábra*). Közben a legfőbb adriai rivális, Velence, amely a világháború előtt kisebb forgalommal rendelkezett Triesztnél és Fiuménél,²⁵ megelőzte mindkettőt, és tartósan felülmúlta saját 1913-mas áruforgalmát.

1. ábra: Az áruforgalom alakulása Velence, Trieszt és Fiume kikötőjében 1924 és 1937 között, az 1913-mas értékekhez viszonyítva (%)

Figure 1.: Trends in commodity turnover in the ports of Venice, Trieste and Fiume between 1924 and 1937 compared to the values of 1913 (%)

Saját szerkesztés Petri (2008b) alapján²⁶

Trieszt szempontjából a legfőbb problémát azonban az *1. táblázat* mutatja meg. Velence esetében kisebb volt a külföldre szállított áruk aránya, azonban Velence valódi hátszorgája Olaszországban volt,²⁷ így a kikötő működése szempontjából nem a külföldre tovább szállított áruk mennyisége volt meghatározó.²⁸ Triesztnak viszont, ahogy már korábban említettem, a közép-európai államok jelentették a hátszorgát, tehát elsősorban az úgynevezett tranzitforgalomban²⁹ volt érdekelt, azaz abban, hogy a kikötőben kirakott árukat tovább szállítsák a közép-európai országokba. A táblázatról viszont leolvasható, hogy a tranzit áruk aránya folyamatosan csökkent.

1. táblázat: A külföldre szállított áruk aránya a teljes áruforgalomhoz viszonyítva Velence, Trieszt és Fiume kikötőjében (%)

Table 1.: Ratio of transit goods compared to total trade in the ports of Venice, Trieste and Fiume (%)

Kikötő	1922–1925	1926–1930	1931–1937
<i>Velence</i>	44,1	52,4	33,3
<i>Trieszt</i>	78,2	75	64,5
<i>Fiume</i>	70,6	69,3	42,6

Saját szerkesztés Petri (2008b) alapján³⁰

7. Trieszt riválisai

Korábban már említettem Velencét, mint Trieszt riválisát. Velence azonban inkább abból a szempontból számított versenytársnak, hogy nem volt mindegy, hogy hova irányul a politikai vezetés figyelme, nem volt mindegy melyik kikötő kap több állami támogatást.³¹ Szintén említettem, hogy míg Triesztnak a közé-európai államok jelentették a piacot, addig Velence valódi hátországa Olaszországban volt, így ebben az aspektusban nem versenyeztek egymással. A közép-európai piacokért Triesztnak a holland (Amszterdam, Rotterdam), a német (Hamburg, Bréma), a lengyel (Gdansk, Gdynia) és a fekete-tengeri kikötőkkel kellett megküzdenie. Ezek közül is elsősorban Hamburggal és a lengyel kikötőkkel alakult ki rivalizálás és kereskedelmi háború a közép-európai piacokért.³²

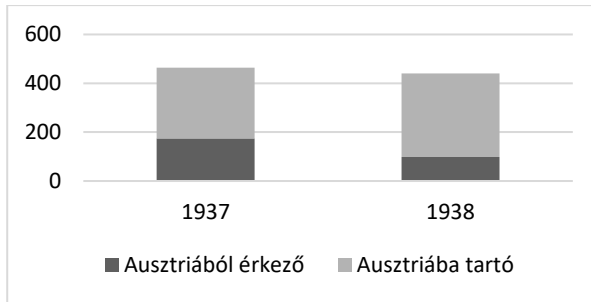
8. A válságra adott válasz: iparfejlesztés

Az 1930-as éve végi politikai változások a térségben nem kedveztek Triesztnak. Az Anschluss után, annak ellenére, hogy a Triesztből Ausztriába tartó áruforgalom növekedett, összességében csökkent Ausztria és az olasz kikötő között a kereskedelmi forgalom (2. ábra). A csökkenés oka, hogy a Németországgal való egyesülés után azokat a termékeket, amelyekkel Ausztria Trieszten keresztül kereskedett (ércek, fémek, fa-árúk) a német ipar kezdte el felhasználni. Ausztria viszont behozatalra szorult élelmiszerből (elsősorban gabonafélékből), ezen a Németországgal való egyesülés nem segített, sőt rosszabbodott a helyzet, mert Németországnak is eleve importra kényszerült az élelmiszeripari termékekből. Ezzel magyarázható az Ausztriába tartó forgalom növekedése.³³

Csehszlovákia feldarabolása, valamint Cseh- és Morvaország német megszállása után pedig az importban 40%-os, az exportban 61%-os visszaesést regisztráltak.³⁴ A változások következtében Trieszt két legfontosabb piaca került német ellenőrzés alá. A térségbeli német előrenyo-

mulás pedig magával vonta azt is, hogy a szomszédos államokban is növekedett a német befolyás, ami még inkább hozzájárult Trieszt pozíciójának visszaeséséhez.³⁵

2. ábra: Áruforgalom Trieszt és Ausztria között (ezer t)
Figure 2.: Commodity turnover between Austria and Trieste (thousand tones)

Saját szerkesztés Norbedo (1939) alapján

Az áruforgalom visszaesése hatással volt Trieszt gazdaságára, hiszen a lakosság jelentős része a kereskedelemről élt, ennek következtében Trieszt válságba került és megnövekedett a munkanélküliség. A megoldást az ipar fejlesztésében látták,^{36,37} ezért jelentős állami támogatásokat csoportosítottak a kikötővárosba a szekunder szektor megerősítése céljából.³⁸ A fejlesztési beavatkozások között Ciro Rachello három területet nevezett meg: 1. A tranzit áruk feldolgozását kiszolgáló ipar. Például kohászat, olajfinomító létesítmények telepítése, ezzel továbbra is erősíteni próbálták Trieszt kereskedelmi pozícióját. 2. A helyi nyersanyagok (például az isztriai bauxit) feldolgozására települő ipar. 3. Más iparágakat, gazdasági tevékenységet támogató, kiegészítő, kiszolgáló ipar telepítése, például hajóalkatrészek gyártása.³⁹

A célzott beavatkozások következtében az ipari vállalkozások száma 1934 és 1938 között képest közel 38%-kal emelkedett, míg a kereskedelmi cégek száma stagnált (2. táblázat). A szekunder szektorban munkavállalók száma pedig meghaladta a kereskedelemben dolgozókat.⁴⁰

2. táblázat: Az ipari és kereskedelmi vállalkozások számának változása Trieszt megyében 1934 és 1938 között (1934 = 100)

Table 2.: Change of the number of industrial and commercial enterprises in Trieste province between 1934 and 1938 (1934 = 100)

Év	Ipar	Kereskedelem
1934	100,0	100,0
1935	106,4	100,7
1936	111,3	98,2
1937	131,7	100,0
1938	137,8	100,2

Saját szerkesztés Norbedo (1939) alapján

A gazdasági és geopolitikai célok mellett voltak más tényezők is, amelyek hozzájárultak Trieszt fejlesztéséhez. Megemlíthető például a nemzetközi szinten is befolyásosnak számító trieszti elit lobbi tevékenysége.⁴¹ Fontos megemlíteni a revizionista gondolatokat is. Az első világháborús szövetségesek „árulása”, a londoni szerződésben ígért területi gyarapodások elmaradásából fakadó igazságtalanságérzet miatti lakossági elégedetlenség különösen erős volt Triesztben. Az ebből fakadó feszültségek csillapítását és az esetleges későbbi határváltoztatási terveket is szolgálták a megvalósuló fejlesztések.⁴² Szintén a trieszti elit részéről merült fel, hogy az olasz identitás erősítése érdekében valósítsanak meg fejlesztéseket. Ennek az alapja a német terjeszkedéstől való félelem, mivel Trieszt korábban Ausztria része volt, az Anschluss után a városban tartottak attól, hogy Németország megkísérli visszacsatolni a várost. Ehhez hasonló okokból fejlesztették az ipart Dél-Tirolban is.⁴³ Nem utolsó sorban pedig szimbolikus jelentősége is volt a városnak. Trieszt az olasz egyesítés részeként „hazatért” fontos területnek számított, ezért a politika is nagy figyelmet fordított a város fejlődésére.⁴⁴

8. Konklúzió

Trieszt elveszítette fontos kereskedelmi pozícióját az első világháborút lezárását követő határváltozásoknak köszönhetően. Az olasz vezetés ezért megpróbálta visszaszerezni a háború előtti kereskedelmi háttérét a városnak. A politikai elit különböző eszközök alkalmazásával kívánt megegyezni a volt Osztrák–Magyar Monarchiát alkotó államokkal, hogy továbbra is Trieszten keresztül kereskedjenek. Az olasz külpolitikát azért is foglalkoztatta Trieszt, mert a kor olasz geopolitikai és geoökonómiai elképzelései szerint földrajzi pozíciójából adódóan a kikötővároson keresztül lehetőség nyílt volna az olasz befolyás növelésére a Duna-medencei és a balkáni országokban. Bár voltak részsikerek, összességében nem sikerült Triesztnak a világháború előtti meghatározó pozícióját visszaszerezni. A közép-európai német előrenyomulás után pedig egyre inkább alulmaradt a térség kereskedelmi kiszolgálásáért folyó versenyben. A kereskedelem visszaesésével megnövekedett a munkanélküliség és a város gazdasági válságba került. Erre válaszul az ipar tudatos fejlesztésébe kezdtek, amellyel sikerült mérsékelni a társadalmi feszültségeket. A fejlesztési beavatkozások mögött azonban más kapcsolati, stratégiai és szimbolikus tényezők is szerepet játszottak. Az olasz egységfolyamat szempontjából szimbolikusnak nevezhető Trieszt „hazatérése” az anyaországhoz, ezért ebből a szempontból is kiemelt jelentősége volt a város fejlesztésének.

JEGYZETEK/NOTES

1. Sinibaldi, Giulio (2010): *La Geopolitica in Italia (1939–1942)*. liberia-universitaria.it Edizioni, Padova. p. 197.
2. Cerasi, Laura (szerk.): *Porti di frontiera: industria e commercio a Trieste, Fiume e Pola tra le guerre mondiali*. Roma, Viella. p. 214.
3. Sinibaldi (2010)
4. Magát a Balkán-félszigetet is a Mediterráneum részének tekintették, a Duna-medencét már nem.
5. Pracchi, Roberto (1940): *L’Italia nell’economia degli Stati Balcanici*. In: *Geopolitica Rassegna mensile di geografia politica, economica, sociale, coloniale* 2/11. pp. 491–495.
6. Sinibaldi (2010)
7. Sinibaldi (2010)
8. Pracchi (1940)
9. Cerasi, Laura (2008): *Una Porto Marghera per la ”porta orientale”?* Traffici e industria a Trieste. In: Cerasi, Laura (szerk.): *Porti di frontiera: industria e commercio a Trieste, Fiume e Pola tra le guerre mondiali*. Roma, Viella. pp. 41–120.
10. Sinibaldi (2010)
11. Pitacco, Giorgio (1939): *La Porta Orientale*. In: *Geopolitica Rassegna mensile di geografia politica, economica, sociale, coloniale* 1/3. pp. 163.
12. Petri, Rolf (2008b): *Il sistema portuale del Medio e Alto Sdriatico*. In: Cerasi, Laura (szerk.): *Porti di frontiera: industria e commercio a Trieste, Fiume e Pola tra le guerre mondiali*. Roma, Viella. pp. 15–39.
13. Sinibaldi (2010)
14. Pap Norbert (1997): *Európai korridorok*. In: Pap, Norbert–Tóth, József (szerk.): *Európa politikai földrajza*. Jannus Pannonius Tudományegyetem. pp. 49–64.
15. Erdösi Ferenc (2004): *Európa közlekedése és regionális fejlődés*. Dialóg Campus, Budapest–Pécs. p. 640.
16. Cocceani, Bruno (1939): *”Trieste sa che la geografia non é un’ opinione,* In: *Geopolitica Rassegna mensile di geografia politica, economica, sociale, coloniale* 1/3. pp. 164–165.
17. *Il problema di Trieste (1939)* In: *Geopolitica Rassegna mensile di geografia politica, economica, sociale, coloniale* 1/3. pp. 162–163.
18. Cocceani (1939)
19. Petri, Rolf (2008a): *Introduzione*. In: Cerasi, Laura (szerk.): *Porti di frontiera: industria e commercio a Trieste, Fiume e Pola tra le guerre mondiali*. Roma, Viella. pp. 7–14.
20. Petri (2008b)
21. Cerasi (2008)
22. Gozzini, Luigi (1935) *Il problema economico dell’Europa Centrale*. R. Istituto Superiore di Scienz Sociali e Politiche „Cesare Alfieri”. Firenze. p. 115.

23. E. V. (1939): La funzione attuale di Trieste secondo un commerciante esportatore. In. *Geopolitica Rassegna mensile di geografia politica, economica, sociale, coloniale* 1/3. pp. 176.
24. Cerasi (2008)
25. Petri (2008b)
26. Primer forrás: E. Corbino (1938): Il traffico di merci dei porti italiani dal 1922 al 1935, in «*Annali del Reale Istituto Superiore Navale di Napoli*», 1937–1938. Napoli 1938.
27. Velence esetében is voltak meghatározó külföldi piacok, megemlíthető pl. a gabona és liszt áru szállítása Innsbruckba (Ausztria) vagy a gyapotszállítás Svájcba, azonban elsősorban Olaszországba érkeztek termékek a kikötőn keresztül.
28. Petri (2008b)
29. Grioni, Giacomo (1939): Il commercio di esportazione e di transito attraverso Trieste. In. *Geopolitica Rassegna mensile di geografia politica, economica, sociale, coloniale* 1/3. pp. 164–165.
30. Primer forrás: Corbino (1938)
31. Petri (2008a)
32. Cerasi (2008)
33. Norbedo, Ernesto (1939): Le conseguenze economiche dell'Anschluss sul movimento ferroviario di Trieste. In. *Geopolitica Rassegna mensile di geografia politica, economica, sociale, coloniale* 1/3. pp. 171–175.
34. Cerasi (2008)
35. Grioni (1939)
36. Rachello, Ciro (1939): Aspetti dell'evoluzione economica di Trieste. In. *Geopolitica Rassegna mensile di geografia politica, economica, sociale, coloniale* 1/3. pp. 167–170.
37. Coceani (1939)
38. Cerasi (2008)
39. Rachello (1939)
40. Rachello (1939)
41. Petri (2008b)
42. Sinbaldi (2010)
43. Cerasi (2008)
44. Rachello (1939)

FELHASZNÁLT IRODALOM/REFERENCES

- Cerasi, Laura (2008): Una Porto Marghera per la "porta orientale"? Traffici e industria a Trieste. In. Cerasi, Laura (szerk.): *Porti di frontiera: industria e commercio a Trieste, Fiume e Pola tra le guerre mondiali*. Roma, Viella. pp. 41–120.
- Coceani, Bruno (1939): „Trieste sa che la geografia non é un' opinione” In. *Geopolitica Rassegna mensile di geografia politica, economica, sociale, coloniale* 1/3. pp. 164–165.

- E. V. (1939): La funzione attuale di Trieste secondo un commerciante esportatore. In. *Geopolitica Rassegna mensile di geografia politica, economica, sociale, coloniale* 1/3. pp. 176.
- Erdősi Ferenc (2004): Európa közlekedése és regionális fejlődés. Dialóg Campus, Budapest–Pécs. p. 640.
- Gozzini, Luigi (1935) Il problema economico dell'Europa Centrale. R. Istituto Superiore di Scienze Sociali e Politiche „Cesare Alfieri”. Firenze. p. 115.
- Griani, Giacomo (1939): Il commercio di esportazione e di transito attraverso Trieste. In. *Geopolitica Rassegna mensile di geografia politica, economica, sociale, coloniale* 1/3. pp. 164–165.
- Il problema di Trieste (1939) In. *Geopolitica Rassegna mensile di geografia politica, economica, sociale, coloniale* 1/3. pp. 162–163.
- Norbedo, Ernesto (1939): Le conseguenze economiche dell'Anschluss sul movimento ferroviario di Trieste. In. *Geopolitica Rassegna mensile di geografia politica, economica, sociale, coloniale* 1/3. pp. 171–175.
- Pap Norbert (1997): Európai korridorok. In. Pap, Norbert–Tóth, József (szerk.): *Európa politikai földrajza*. Jannus Pannonius Tudományegyetem. pp. 49–64.
- Petri, Rolf (2008a): Introduzione. In. Cerasi, Laura (szerk.): *Porti di frontiera: industria e commercio a Trieste, Fiume e Pola tra le guerre mondiali*. Roma, Viella. pp. 7–14.
- Petri, Rolf (2008b): Il sistema portuale del Medio e Alto Adriatico. In. Cerasi, Laura (szerk.): *Porti di frontiera: industria e commercio a Trieste, Fiume e Pola tra le guerre mondiali*. Roma, Viella. pp. 15–39.
- Pitacco, Giorgio (1939): La Porta Orientale. In. *Geopolitica Rassegna mensile di geografia politica, economica, sociale, coloniale* 1/3. pp. 163.
- Pracchi, Roberto (1940): L'Italia nell'economia degli Stati Balcanici. In. *Geopolitica Rassegna mensile di geografia politica, economica, sociale, coloniale* 2/11. pp. 491–495.
- Rachello, Ciro (1939): Aspetti dell'evoluzione economica di Trieste. In. *Geopolitica Rassegna mensile di geografia politica, economica, sociale, coloniale* 1/3. pp. 167–170.
- Sinibaldi, Giulio (2010): *La Geopolitica in Italia (1939–1942)*. liberiauniversitaria.it Edizioni, Padova. p. 197.

ZÁGONYI Ádám
Phd-hallgató
Pécsi tudományegyetem Földtudományok Doktori Iskola, Pécs
Phd student
University of Pécs Geopotical Doctoral School, Pécs, Hungary
email: zagonyia@mnb.hu

V4 FEJLESZTÉSI BANK – JÖVŐKÉP 2020 UTÁN

V4 DEVELOPMENT BANK – VISION FOR 2020

ABSTRACT

After 2020, the new fiscal cycle of the European Union will not only shift the emphasis, but the size of available resources will also be reduced as a result of Brexit. These issues will have a serious impact on Hungary as well, since the sources of the development type so far will be much less available to our country. Improvement and further development of infrastructure between countries is a prerequisite for V4's economic ties. Therefore, shrinking resources would require new solutions. To remedy the "lack of money", the V4 Group will set up a development bank. The main task of this V4 development bank will be to provide with much better credit-condition for countries than the market. The question is how will it solve and how can it develop a favorable external resource structure in addition to its own resources and how to optimize project. This is a multi-tasking complex question that requires some fiscal and partly monetary resources. Regional banks of this kind have several European and international examples. The following is an example of what might be the most suitable for our country with any changes. Whether it is an Asian-style big bank or a North European development bank will be a good example; The main expectation is that the bank will be able to lend in a positive way and the country will not "run into" another PPP unfavorable lending cycle. In addition, it can be stated that, after examining international examples, taking into account regional and regional specificities is indispensable. A bank serving regional goals, as the characteristics of the past and the challenges of the future, must be aware of the right answers and the creation of favorable development conditions.

Kulcsszavak: V4 együttműködés, fejlesztési bank, infrastruktúra, finanszírozás, 2020 utáni EU-forrás

Keynotes: V4 cooperation, development bank, infrastructure, financing, post-2020 EU resource

1. Bevezetés

A visegrádi országok fejlődése az EU szempontjából is fontos, tekintettel arra, hogy az ezen országokba áramló export nagysága a többi EU tagország szempontjából is jelentős, meghaladja például az Oroszországba és Kínába áramló export nagyságát, és hasonló nagyságú, mint az USA-ba irányuló export. 2018 január elején a lengyel–magyar miniszterelnöki találkozója során felmerült egy Visegrádi Fejlesztési Bank alapításának lehetősége. Az alábbiakban több nemzetközi fejlesztési bank működésének sarokköveit (alapítás, célok, tulajdonosok, eszközök, források) foglaltuk össze és szempontokat fogalmaztunk meg egy V4 fejlesztési bank megvalósíthatóságával kapcsolatban.

2. Multilaterális fejlesztési bankok

A multilaterális fejlesztési bankok nemzetközi jogalanyok, ezáltal biztosított, hogy a nemzeti jog felett álljanak, és egyenlő félként lépjenek fel államokkal szemben. A bankot alapokmánya vonja ki a nemzeti jog hatálya alól. A nemzetközi jogállás elismerésének alapja az alapító szerződés (tagállamok esetén), illetve bilaterális megállapodás (nem tagállamok esetén). Az alapokmányt a nemzeti jogban is implementálni kell (például törvény erejű rendelet útján).

A nagyobb fejlesztési bankok eszközeinek nagyrészt a nyújtott hitelek (közvetlen és refinanszírozási hitelek) adják, míg forrás oldalon a tőkejellegű források mellett jellemzően kötvénykibocsátással finanszírozzák működésüket. A bankok által nyújtott finanszírozás legnagyobb része infrastrukturális és energetikai projektekre irányul, de több esetben hangsúlyos szerepet kap a kkv-k finanszírozása, valamint a fenntartható fejlődés támogatása is. A még mindig magas arány ellenére az utóbbi évtizedekben az infrastrukturális beruházások relatív nagysága jelentősen mérséklődött.

A jelenlegi elképzelések szerint V4 fejlesztési bank részvényesei (tulajdonosai) a régiós tagállamok lennének, míg a térség jegybankjai megfelelő keretek között a finanszírozás előteremtéséhez lennének képesek hozzájárulni, elsősorban a piaci alapú forrásszerzésre történő ráerősítéssel. A bank alapítása szempontjából eldöntendő kérdés, hogy tagsága kiterjeszhető, azaz csak szűk értelemben vett visegrádi országok legyenek későbbiekben is a részvényesek között, vagy működéséhez és tulajdonosaihoz a régió más országai (például Ausztria vagy a balkáni térség országai) is csatlakozhassanak. Az EU-n kívüli tagok bevonása pedig erősítené az intézmény szupranacionális jellegét.

3. Európai fejlesztési bankok

Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank (EBRD)

Az EBRD-t 1991-ben alapította 40 állam, az Európai Gazdasági Közösség és az Európai Beruházási Bank hozzájárulásával, a volt szovjet tagállamok gazdaságának újjáépítésének segítése érdekében. Az EBRD öt kontinens 66 országának, valamint az Európai Uniónak és az Európai Beruházási Banknak a tulajdonában van, tőkéjéhez legnagyobb mértékben az Egyesült Államok, Franciaország, Németország, Olaszország, Japán és az Egyesült Királyság járul hozzá, közel azonos hányadban 9 százalékkal. Mivel a szavazati jogok arányosak a befizetett tőkével, így ez a 6 ország már önmagában is egyszerű többséget tesz ki. A szervezetet angolszász dominancia jellemzi. Az EBRD eszközeit tematikus bontásban tekintve a beruházások 33 százaléka a mikro-, kis és középvállalkozásokat támogatja a pénzügyi közvetítőrendszeren keresztül, 26 százalék az iparban, a kereskedelemben és az agrárgazdaságban hasznosult, 23 százalék energetikai fejlesztéseket támogatott, továbbá 18 százalék az infrastruktúra és a szállítás fejlesztésében játszott szerepet. Az EBRD tőkeáttétele a fejlesztési bankok között a középmezőnyben helyezkedik el, érdemi külső forrásai (elsősorban kibocsátott kötvények, az összes forrás 63 százaléka) mellett a saját tőke aránya (a forrásoldal 27 százaléka) is jelentős. Az EBRD tagországai következtében elsősorban EU központú intézmény, így egy Visegrádi Fejlesztési Bank számára jogharmonizációs szempontból a legkönnyebben elérhető példát jelentheti a nemzetközi fejlesztési intézmények közül. Különbséget jelent azonban, hogy az EBRD tagjai sokkal heterogénebbek jövedelmi szempontból, mint a V4 országok. Hátrányt jelenthet, hogy az EBRD tagjai között lévő fejlett nyugat-európai országok az intézmény forrásköltségére is enyhítően hatnak, amely egy V4 fejlesztési bank esetében ilyen mértékben nem feltétlen állhat fenn.

Európai Beruházási Bank (EIB)

Az 1958-ban alapított Európai Beruházási Bank (EIB) célja, hogy hosszú távú projektfinanszírozás, garanciák és tanácsadás biztosítása révén előmozdítsa az Európai Unió célkitűzéseit. Az EIB részvényesei az EU tagállamai. Legnagyobb részaránnyal Németország, Franciaország, Olaszország és az Egyesült Királyság rendelkezik országonként 16 százalékkal. A német és francia befolyás a legerősebb az intézményben. Az EIB a legjelentősebb fókusz a kkv-szektor finanszírozására fordítja, e mellett jelentős forrást nyújt infrastrukturális fejlesztésekre, környezetvédelemre, az éghajlatváltozással szembeni fellépésre és innovációra is.

Az EIB nemzetközi összehasonlításban kiemelkedően magas mérlegfőösszeggel (603 mrd USD) rendelkezik. A Bank az EBRD-hez hasonlóan döntően külső forrásokra, azon belül kötvényekre támaszkodik (forrásoldal 82 százaléka). A kötvényportfólió rendkívül diverzifikált, mind futamidő, mind névérték, mind pedig denomináció tekintetében.

Nordic Investment Bank

A Nordic Investment Bankot 1976-ban alapították szupranacionális státusszal a skandináv országok, melyhez 2005-ben a balti országok is csatlakoztak. Az intézménynek Svédország, Norvégia, Dánia, Finnország, Litvánia, Lettország, Észtország és Izland a tagjai. Svédországnak 34,6% a tulajdoni hányada, így akár Norvégiával (21,5%), Finnországgal (17,7%) vagy Dániával (21,1%) együtt is többségi véleményt képvisel. Célja olyan projektek finanszírozása, amelyek a tagállamok versenyképességét, illetve környezetét javítják, de a tagországokon kívül is folytat finanszírozást. Az intézmény mérlegfőösszege megközelíti a 30 milliárd eurót. Szektorális bontásban a hitelfolyósítások jelentős része a közszféra, közművek, az iparfejlesztés és a nyersanyag-kitermelés finanszírozására szolgál. Az intézmény finanszírozása elsősorban a tőkepiacokra épül, tőkeáttétele mintegy tízszeres, külső forrásaiban jelentős részben az értékpapírpiacon támaszkodik. Érdekesség, hogy a 2016-ban kibocsátott kötvényeinek 21 százalékát jegybankok, illetve egyéb állami intézmények vásárolták meg. A Nordic Investment Bank kötvénykibocsátásai mögött a jelenlegi tudásunk szerint szerint nincsen közvetlen állami garancia, azonban az eszközoldalon kétfajta hiteltermék keretein belül folyósított kölcsönök mögött is részleges (ún. *Project Investment Loan Facility* esetében 90 százalékos) vagy teljes (*Environmental Investment Loan Facility* esetén) tagállami garancia van. A V4 Fejlesztési Bank szempontjából elsősorban azzal szolgálhat mintaként, hogy hogyan lehet az EBRD és a nemzeti fejlesztési bankok mellett egy szubregionális fejlesztési bankot fenntartani oly módon, hogy ne épüljenek ki felesleges párhuzamosságok.

4. Ázsiai fejlesztési bankok

Ázsiai Fejlesztési Bank (ADB)

Az Ázsiai Fejlesztési Bank működését 31 ország megállapodásából eredően 1966-ban kezdte. Deklarált célja a szegénység csökkentése és a fenntartható gazdasági növekedés támogatása Ázsiában és a csendes-óceáni térségben. Az ADB részvényesei között 48 fejlődő és fejlett ország található az ázsiai és a csendes-óceáni térségből, valamint 19 régió

kívüli tagország. Az intézmény működésére a legnagyobb hatással a két legnagyobb részvényes Japán és az Egyesült Államok vannak. Az ADB mintegy 150 milliárd dollár értékű eszközállományának 60 százalékát teszik ki a nyújtott hitelek, amelyek legnagyobb része, közel harmada az energiaszektorban hasznosul, de jelentős a szállítás, a közsféra fejlesztés és a pénzügyi szektor részesedése. Az ADB finanszírozása viszonylag magas tőkeszint (források 31 százaléka) mellett többségében a kötvénykibocsátásból származik (48 százalék). A kötvényportfolió 14 devizából épül fel 5 év átlagos futamidő mellett. Az Ázsiai Fejlesztési Bank több esetben is szűkebb regionális projekteket indított, amelyek példaként szolgálhatnak a V4 Fejlesztési Bank működése számára is. Ilyen regionális projektet jelent például a Közép-ázsiai regionális gazdasági együttműködés (CAREC), amelynek keretein belül kilenc térségbeli ország infrastrukturális beruházásai kerültek összehangolásra. Hasonló szubregionális megállapodás él a mekongi régióban is, ahol 1992 óta hat ország (Kína, Laosz, Myanmar, Thaiföld, Vietnám) implementál közös beruházásokat.

Ázsiai Infrastrukturális Beruházási Bank (AIIB)

A pekingi központú Ázsiai Infrastrukturális Beruházási Bank 2016 januárjában kezdte meg működését 21 ország együttműködésével, jelenleg 84 tagországgal rendelkezik. Az AIIB-et a nyugati befolyás alatt álló pénzügyi intézmények (pl.: ADB) kínai alternatívájaként is emlegetik. A jegyzett tőkéjéhez Kína 30 százalékot meghaladó arányban járul hozzá, ez szavazati hányadában is megmutatkozik 29 százalékos súlyával, míg a második legnagyobb szavazati erővel rendelkező ország India 8 százalékkal. Az AIIB tevékenységében szektorális bontás szerint az energia, a szállítás és a városfejlesztés élvez prioritást. Az AIIB saját tőkéje meghaladja a 17 milliárd dollárt, amely jelenleg a mérlegfőösszeg 99 százalékát teszi ki. A jövőben sor kerül külső forrásbevonásra is, 2030-ig 26 milliárd dollár forrással kíván a Bank rendelkezni. Amennyiben ez megvalósul, akkor messze a legnagyobb fejlesztési bankká válik az AIIB. Mivel az AIIB viszonylag új intézmény, mintát nyújthat a V4 Fejlesztési Bank számára annak kapcsán, hogy hogyan érdemes végrehajtani a tőkefinanszírozásból a vegyes finanszírozásra történő átállást.

5. Világbank-csoport

A Világbank-csoport működése az International Bank of Reconstruction and Development (IBRD) 1944-es Bretton Woods-i megalapításával kezdődött. Küldetését a szegénység megszüntetése és az alacsony jöve-

delműek helyzetének enyhítése jelenti. A Világbank-csoporton belül az IBRD és az International Development Association (IDA) lát el fejlesztési banki funkciókat. AAA minősítése révén nagyon olcsón tud felvenni piaci hiteleket, ami mellett a tulajdonosok saját tőke hozzájárulása teremti meg a szükséges forrásokat tevékenysége számára. Bár a Banknak közel 200 tulajdonosa van, a legnagyobb tőkerésszel az Egyesült Államok járul hozzá az IBRD jegyzett tőkéjéhez 17,2%-kal ezt Japán követi 7,4%-kal majd Kína 4,8%-kal. A szavazati jogok a befizetett tőkével arányosak, de egyértelműen az Egyesült Államok határozza meg az intézmény működését. Az összes eddigi elnök amerikai állampolgár volt. Az IBRD-nek több mint 400 milliárd dolláros az eszközállománya. A bank beszámolója alapján 2017-ben a hitelek legnagyobb arányban a környezet- és természeti erőforrás menedzsmentet, a magánszektor fejlesztését, valamint város- és vidékfejlesztést célozták. Ágazati bontásban ezzel összhangban az energiaszektor és a közigazgatás fejlesztése valósult meg legnagyobb arányban a közvetített hitelekből. Az IBRD nemzetközi szervezetésben magas mérlegfőösszeggel rendelkezik, amelynek legnagyobb részét a kibocsátott, 21 devizában denominált kötvényállományból (forrásoldal 70 százaléka) finanszírozza. Az IDA mérlegfőösszege 200 milliárd dollár értékű volt 2017-ben. A 2017-ben legnagyobb arányban finanszírozott fejlesztési célok között a város- és vidékfejlesztés, az emberi erőforrás menedzsment, valamint környezet- és természeti erőforrás menedzsment szerepelt, szektorális bontásban pedig a szállítás ágazat aránya volt kiemelkedő. Az IDA döntően saját forrásra támaszkodik. Egy-egy projekt megfinanszírozásban a saját forrásokon túl a partner kormányok és szükség esetén az IBRD is támogatást nyújtanak. Minden harmadik évben a hozzájáruló partnerek és a hitelfelvevő országok áttekintik a szervezet tőkehelyzetét.

6. International Investment bank (IIB) – az orosz székhelyű fejlesztési bank

Az International Investment Bank 1970-ben 9 ország megállapodásából született, tulajdonosi taglétszáma azóta sem változott. A moszkvai székhelyű intézet tagjai: Bolgár Köztársaság, Magyarország, Vietnami Szocialista Köztársaság, Kubai Köztársaság, Mongólia, Orosz Föderáció, Románia, Szlovák Köztársaság és Cseh Köztársaság. Legnagyobb részesedéssel az Orosz Föderáció rendelkezik 48%-os tulajdonrésszel. A napi működést ugyan orosz vezetőjű bizottság vezeti, de az ezt felügyelő tanács szavazati jogai tagországokként egy szavazat szerint kerültek felosztásra a befizetett tőke aránya helyett. Az eszközök földrajzi eloszlása szerint elsősorban a KKE-régióba koncentrálnak (37 százalék), míg

Ázsiába és Oroszországba 19-19 százaléka tartozik az eszközöknek. Az IIB alacsony mérlegfőösszeg (881 millió EUR 2016 végén) mellett többségében saját forrást használ. A külső forrásbevonás legnagyobb részét rubelben bonyolítja, de euróban és román lejben is sor kerül kötvénykiadásra.

7. Visegrádi fejlesztési bank – megvalósíthatóság

Lehetséges tagok

A tagok kilététől függetlenül kockázatot jelent, hogy mind nemzeti, mind szupranacionális szinten már léteznek fejlesztési bankok, amik a régióban tevékenykednek. Egy visegrádi bank azonban kifejezetten a szűk értelemben vett KKE regionális érdekekre fókuszálva lenne képes folytatni működését, ami révén megfelelő irányítás esetén képes lehet hozzáadott értéket teremteni.

A visegrádi fejlesztési bank részvényesei (tulajdonosai) jelenlegi elképzelés szerint a régiós tagállamok lennének, míg a térség jegybankjai megfelelő keretek között a finanszírozás előteremtéséhez lennének képesek hozzájárulni, elsősorban a piaci alapú forrásszerzésre történő ráerősítéssel. Ehhez azonban arra van szükség, hogy a fejlesztési bank ne Európai Unió intézményként, hanem szupranacionális (nemzetek feletti) intézményként jöjjön létre.

Lehetséges fejlesztési irányok

A multilaterális fejlesztési bankok nemzetközi jogalanyok. A nemzetközi személyek nemzetközi fórumokon jogképességgel rendelkeznek: nemzetközi szerződéseket köthetnek, képvisellel rendelkezhetnek más nemzetközi szervezetekben, működésük és tevékenységük vagyoni és személyi mentességeket élvez. A nemzetközi jogi személyiség létrehozása nem kötelező, de a fentiek miatt ajánlatos.

A regionális fejlesztési bankok esetében a legfontosabb kérdést az jelenti, hogy mekkora kereslet mutatkozhat a tagországok kooperációjára épülő projektekre. Ezek elsősorban olyan projektek lehetnek, amelyek több országon átívelően valósulnak meg, vagy ugyan csak egy-egy országot érintenek, de a beruházás jelentős pozitív externáliát okoz a többi tagország számára is.¹ Amennyiben ilyen projektek kellő számban nem azonosíthatók, úgy egy nemzetközi fejlesztési bank intézményének kérdéses a hozzáadott értéke a nemzeti fejlesztési bankok tevékenységéhez képest. Ebben az esetben az eszköz portfólió nagyobb diverzifikáltsága és az így elérhető alacsonyabb kockázatok (és forrásköltségek) jelenthetnek többlet értéket a nemzeti keretek között működő intézményekhez képest. Az eszközök nagyobb volumene és diverzifikáltsága a fejlesztési

bankok által kiemelt célként kezelt kkv-k támogatását is hatékonyabbá teheti, akár értékpapírosítási lehetőségek kihasználásán keresztül.

A már létező határokon átívelő, de alapvetően regionális fókuszú fejlesztési bankok példái alapján az ilyen fajta kooperáció alapját elsősorban infrastrukturai és energetikai projektek nyújthatják. Az infrastruktúra fejlesztése (például úthálózat, vasúti hálózat fejlesztése) az együttműködő országok egymás közötti külkereskedelmét, valamint az országokon keresztül haladó tranzit forgalmat egyaránt élénkíthetik. Az energetikai projektek pedig a nagyobb energiabiztonsághoz, valamint a nagyobb hatékonyságú energiafelhasználáshoz járulhatnak hozzá.

Az infrastruktúra fejlesztésének lehetőségei

A visegrádi országok egymás közötti külkereskedelme nem elhanyagolható nagyságú. A V4-ek exportjának 15,5 százaléka a többi V4 országba áramlik (1. táblázat), miközben a visegrádi négyek többsége esetében jelentős a többi V4 országból érkező turisták száma is. Bár a visegrádi országok infrastrukturális lefedettségében EU-s összehasonlításban is kifejezetten jól szerepelnek, az infrastruktúra minősége (villamosított vasúti vonalak, autópályák) esetében még van tér a fejlődésre (2. táblázat). E statisztikák alapján tehát potenciálisan létezhetnek olyan beruházások, melyek a területen belüli kereskedelmét ösztönözhetik. A legutóbbi V4 találkozók tanulsága szerint az infrastrukturális fejlesztések fókuszja az észak-déli irányba koncentrálódhat.²

1. táblázat: A 2016. évi áruexport volumene a visegrádi országok között és az EU-val szemben

A saját áruexport %-ban		Kinek exportál?										
		HU	CZ	PL	SK	V4	EU 28	CH	US	RU	EU-n kívüli	Össz.
Kivirág?	Magyarország		2.1	2.1	2.5	6.8	81.4	0.8	1.5	0.8	18.6	100.0
	Csehország	1.4		2.9	4.2	8.5	83.7	0.6	1.1	0.9	16.3	100.0
	Lengyelország	1.3	3.3		1.2	5.8	79.6	0.5	1.2	1.4	20.4	100.0
	Szlovákia	2.9	6.0	3.9		12.7	85.5	0.8	1.2	1.1	14.5	100.0
	V4	1.3	2.5	1.8	2.2	7.8	82.0	0.6	1.2	1.1	18.0	100.0
	EU 28	0.7	1.0	1.5	0.6	3.7	70.6	1.7	3.7	0.7	29.4	100.0

Forrás: Eurostat 2016.

2. táblázat: A 100 km²-re eső vasúti és autópálya kilométerek hossza

	Vasút			Autópálya
	Összesen	Villamosított vasútvonalak	Nem villamosított vasútvonalak	
Belgium	11,67	9,80	1,87	5,75
Bulgária	3,62	2,58	1,05	0,55
Csehország	12,13	4,10	8,02	0,98
Dánia	7,41	1,50	5,91	2,63
Németország	10,56	11,51	4,83	3,63
Észtország	2,57	0,29	2,28	0,32
Írország	2,76	0,21	2,55	1,31
Görögország	1,70	0,38	1,33	n. a.
Spanyolország	3,04	1,92	1,12	3,03
Franciaország	4,54	2,51	2,03	1,82
Horvátország	4,60	1,71	2,89	2,31
Olaszország	5,55	3,96	1,58	2,27
Lettország	2,88	0,39	2,49	0,00
Litvánia	2,88	0,19	2,69	0,47
Luxemburg	10,60	10,10	0,50	6,20
Magyarország	7,74	3,19	4,55	2,03
Hollandia	8,11	6,17	1,94	7,31
Ausztria	6,58	4,66	1,93	2,05
Lengyelország	6,17	3,80	2,36	0,50
Portugália	2,76	1,77	0,99	3,32
Románia	4,52	1,69	2,83	0,31
Szlovénia	5,96	2,47	3,50	3,81
Szlovákia	7,39	3,24	4,16	0,94
Finnország	1,75	0,96	0,79	0,26
Svédország	2,06	1,56	0,51	0,40

Forrás: Eurostat 2016.

Az energetikai beruházások lehetőségei

Ami a visegrádi régiót illeti, az energiahordozók tranzitútja továbbra is erősen kelet-nyugati orientált. A szovjet történelmi korszak hagyatéka, hogy gázhálózat kelet–nyugati tengelyre épült, mivel nem volt szükség „szovjet baráti államok” között arra, hogy diverzifikálják az energiaellátást és földrajzilag vertikálisan is összekapcsolják egymás energiahálózatát, nem alakult ki észak–déli csővezeték tengely. A térségben kulcsfontosságú az energiainfrastruktúra fejlesztése (belső gázhálózatok és összekapcsolódások), a régió integráltabb piaci modelljének kidolgozása számos előnnyel járhat, mint az egységes alacsonyabb végfelhasználói ár nagyobb ellátásbiztonság. Csehország esetében a földgázfelhasználás 66%-a, Lengyelország esetében 90%-a, Szlovákia esetében 100%-a, Magyarország esetében megközelítőleg 80%-a származik orosz importból.

Ennek eredményeként gyakorlatilag az összes visegrádi ország erős támogatója az energiaellátás és a tranzitútvonalak diverzifikációjának, kölcsönös hálózati összekapcsolódások építésének. Részsikerek ugyan már megvalósultak a visegrádi együttműködés jegyében az integráltabb energiahálózat elérésében, azonban a hatalmas forrásokat igénylő hálózatépítési projektek akadályja sok esetben a forráshiány volt. Ennek megfelelően egy visegrádi fejlesztési bank forrásainak potenciális felhasználási célját képezhetnék az ilyen jellegű infrastrukturális beruházások is.

Összességében egy „Visegrádi Fejlesztési Bank” működése csak abban az esetben tűnik megalapozottnak, ha előzetesen elegendő olyan finanszírozásra alkalmas projektet lehet azonosítani, melyek a visegrádi négyek többsége számára egyaránt vonzó beruházást jelentenek. Ennek hiányában az EBRD és a nemzeti fejlesztési bankok mellett egy újabb fejlesztési bank tevékenysége csak párhuzamosságokat teremtené és nem lenne képes a hatékony működésre. Mindazonáltal a V4 országok egymás közötti kapcsolatai és külkereskedelme elegendő háttérrel biztosíthatnak a kellő számosságú projektlehetőség számára. Azonban az intézmény tényleges megvalósulása előtt e projektek mikroszintű értékelése és felmérése mindenképp szükséges.

8. Összegzés

Mint láttuk a nemzetközi összehasonlításban, mind nagyság, mind tulajdonosi, mind forrás és eszközszerkezet tekintetében nagyon különböző nemzetközi fejlesztési bankok működnek szerte a világban. A különbségeket pedig a különböző világtájakon végzett tevékenység iránya és a hitelek felhasználói köre is növeli. Mindezek alapján főleg nagyságból és a profilból eredő különbségek miatt nem tudunk a V4 fejlesztési bank számára úgynevezett „core” példát mondani, de azt kijelenthetjük, hogy a Nordic Investment Bank által átfedett régió nagysága feleltethető meg legjobban visegrádi vagy a közép-európai országok méretének. Továbbá A Nordic Investment Bank működése modellje nevezhető a legmegfelelőbbnek a V4-ek számára, hiszen, mint láttuk ennél a banknál 90 százalékos a tőkeáttétel, azaz döntően külső forrásokra támaszkodik. A külső forrásra történő támaszkodás azért lenne előnyös Közép-Európa számára, mert nem igényel nagy kezdeti befektetést az országok részéről az adófizetői forintokból.

Egy ilyen tőkepiacra támaszkodó finanszírozási szerkezetben nagyon fontos, hogy a külső forrásból származó hitelállomány a piacinál kedvezőbb kamatozású legyen. Ebből következően mind a megfelelő formát, mind pedig az alacsony kamatkörnyezet feltételeit biztosítani szükséges.

A legmegfelelőbbnek mutakozó pénzügyi eszköznek a kötvény tekintethető, hiszen egy hitelnél jóval nagyobb rugalmassággal kezelhető a felvásárlói kör szempontjából. A kötvény általános tulajdonságai teszik ezt lehetővé, hiszen a tulajdonosának sokkal nagyobb likviditást biztosít több csatornán keresztül is. Egyrészt a kötvény – hasonlóan a nyílt végű eszközökhöz (például nyíltvégű befektetési jegy) – forgatható, azaz a tulajdonos diszkonttal vagy éppen felárral a kamatkörnyezettől függően bármikor készpénzhez juthat a kötvény értékesítésével. Másrészt a kötvény a hitelek többségével ellentétben fedezeti eszközként is szolgál, likviditási nehézségek esetén fedezet melletti, a hitelkeretlehívásnál olcsóbb hitelfelvételt tesz lehetővé a tulajdonosa számára. Harmadrészt a kibocsátó bank szempontjából a kötvény lehetőséget biztosít a kamatkockázatok minél nagyobb mértékű mérséklésére. A kötvény legyen fix vagy változó kamatozása a futamidőkben rejlő előnyök miatt sokkal alkalmasabb az eszköz-forrásoldali lejárat különbségek kezelésére. A kibocsátó fejlesztési bank bármikor egy újabb rábocsátással mérsékelni vagy éppen növelni tudja az általános futamidő hosszát forrásoldalon. A forrásoldali lejárat szerkezet módosítása pedig lehetőséget biztosít az eszközoldal adott helyzetnek megfelelő minél pontosabb kezelésére. Ez azt jelenti, hogy a fejlesztési bank által kihelyezni kívánt hitelek mögé sokkal könnyebben lehet a külső forrásszerkezetet beállítani, azaz rövid futamidejű hitelek felfutása esetén a forrásoldalt rövidíteni, míg hosszabb futamidejű hitelek esetén a forrásoldalt hosszabbítani is jóval könnyebb.

Az alacsonyabb kamatkörnyezet biztosítása két jelentős külső externáliától – például külső kamatkörnyezet szigorodásától – mentes módja lehetséges. Egyrészt biztosítani kell a kötvény minél jobb minőségű adósságbesorolását, amely jegyzés tekintetében elengedhetetlenül fontos. Egy jobb besorolású papírt nyilvánvalóan könnyebb értékesíteni, ezért a jegyzésszám növekedésével a kamatok a verseny miatt lefele korrigálnak. Tovább növelheti a jegyzés során a kamatleszorító hatást a kötvény jó besorolása, annak következtében, hogy a bankok a tőkemegfelelés során egy stabil, állampapírhoz hasonló eszközre nulla közeli tőkét kell, hogy allokáljak szemben egy kockázatosabb vállalati papírral.³ Tovább növelheti a jegyzések számát a jegybanki befogadási körbe sorolás, azaz, hogy az érintett, vagy esetlegesen külső országokhoz tartozó jegybankok fogadják el fedezetként az adott eszközt. Mindezek mellett a világban a válság után megtapasztalt nem konvencionális monetáris politikának eszközrendszerébe történő besorolással még ennél is tovább lehetne csökkenteni a kibocsátási kamatlábakat, hiszen a jegybanki lehetséges felvásárlás még egy biztosítékot nyújtana a jegyzésben részt vevő

kereskedelmi banki kör számára. A kamatok leszorításánál egyéb vizsgálódó területek is adódnak, például a nyilvánvaló előnyök mellett a kereskedelmi banki kör minél nagyobb mértékű érdekelté tétele a jegyzéseknél. Vizsgálódó például egy jegybankok közötti összefogásból adódó, a magyar Önfelújítási programhoz hasonló keretrendszer kialakítása, amely a nyilvánvaló piaci előnyök mellett további ösztönzést jelent a bankszektorok számára az V4 fejlesztési bank kötvény mérlegre történő vételében.

A V4 bank felállításánál rengeteg kérdés vizsgálódó még és ez a tanulmány már terjedelme miatt sem tud minden kérdéskört megtárgyalni, vagy a megtárgyalt kérdésköröket teljesen kibontani. A nemzetközi példák, a bemutatott lehetséges finanszírozási szerkezet és a fejleszteni kívánt területek tovább szélesebb körű vizsgálat tárgyát kell, hogy képezzék akár több tanulmány keretében.

Összeségében a V4 fejlesztési bank megoldást szolgáltat a 2020 utáni elapadó európai uniós források részbeni és nyilván drágább módon történő pótlására. Ennek révén a régió egy esetleges dekonjunktúra idején is végrehajthatja fejlesztéseit és fentarthatja egy mainál alacsonyabb bázisú gazdasági növekedését. Nyilván az állami gazdaságélénkítésnek esetleges európai recesszió esetén megfelelő irányúnak kell lennie, hogy az adott beruházás nem csak az adott évben termeljen többlet GDP-t, valamint az adott finanszírozási formának is kedvezőnek kell minősülnie az eladósodottság megfelelő szinten tartásához.

MELLÉKLETEK

Mérlegek – eszközoldal 2017

3. táblázat: EBRD

	Millió EUR	Aránya az összes eszközön belül
Hitelintézetekkel szembeni követelések	14 110	25%
Adósságot megtestesítő értékpapírok	9 907	18%
Hitelek	22 154	39%
Részesedések	5 340	10%
Egyéb eszközök	4 639	8%
Eszközök összesen	56 150	100%

4. táblázat: EIB

	Millió EUR	Aránya az összes eszközön belül
Hitelintézeteknek nyújtott hitelek	160 056	28%
Ügyfeleknek nyújtott hitelek	311 943	54%
Adósságot megtestesítő értékpapírok	15 591	3%
Kincstárjegyek	50 456	9%
Egyéb eszközök	35 185	6%
Eszközök összesen	573 231	100%

5. táblázat: ADB

	Millió USD	Aránya az összes eszközön belül
Beruházások	29 721	19%
Hitelek	94 624	60%
Derivatívák	29 143	19%
Egyéb eszközök	3 178	2%
Eszközök összesen	156 666	100%

6. táblázat: AIIB

	Millió USD	Aránya az összes eszközön belül
Tőkekövetelések	9 432	51%
Hosszú lejáratú betétek	5 072	27%
Beruházások	3 226	17%
Hitelek	638	3%
Egyéb eszközök	154	1%
Eszközök összesen	18 522	100%

7. táblázat: IBRD

	Millió USD	Aránya az összes eszközön belül
Beruházások és bankokkal szembeni követelések	76 600	19%
Hitelek	178 412	43%
Derivatívák	153 033	37%
Egyéb eszközök	5 279	1%
Eszközök összesen	413 324	100%

8. táblázat: IDA

	Millió USD	Aránya az összes eszközön belül
Beruházások	32 988	16%
Bankokkal szembeni követelések	527	0%
Hitelek	141 100	70%
Derivatívák	24 114	12%
Egyéb eszközök	2 530	1%
Eszközök összesen	201 259	100%

9. táblázat: International Investment Bank

	Millió EUR	Aránya az összes eszközön belül
Készpénz és -helyettesítők	106 142	11%
Hitelintézeti betétek	55 341	6%
Derivatívák	11 289	1%
Befektetett célú értékpapírok	233 675	23%
Bankoknak nyújtott hitelek	163 667	16%
Ügyfeleknek nyújtott hitelek	337 166	34%
Beruházások	22 005	2%
Ingatlan, immateriális javak	71 668	7%
Egyéb eszközök	1 703	0%
Eszközök összesen	1 002 656	100%

Mérleg – Forrásoldal 2017

2. táblázat: A nemzetközi fejlesztési intézmények forrás oldalának felépítése

	Mérleg-főösszeg (Mrd USD)	Egyes forráselemek részaránya a mérlegfőösszegben (%)		
		Saját tőke	Kötvények	Egyéb források
EBRD	59,05	27,44	63,24	9,31
EIB	602,62	11,52	82,02	6,46
ADB	156,66	30,66	47,54	21,81
AIIB	17,79	99,97	0,00	0,03
IBRD	405,89	9,80	70,44	19,76
IDA	197,04	80,39	12,22	7,39
IIB	881,44	44,27	30,92	26,32

JEGYZETEK/NOTES

1. A 2017 október 4–5-én Budapesten rendezett workshopon a V4 országok fejlesztési bankjainak képviselői többek között ilyen projektek azonosításával foglalkoztak az esemény sajtóközleménye szerint.
2. A találkozók során több konkrét fejlesztési terv is terítékre került, melyek között azonban számos olyan is szerepel, amely elsősorban jogharmonizációs változásokat és nem beruházásokat igényel. Beruházást igénylő fejlesztésként szerepel például az észak–déli útvonalakon az üzemanyag-töltő állomások létesítése (mind hagyományos, mint elektromos töltőállomásokkal), de olyan digitális fejlesztések is, mint a V4 országok közös vasúti jegyértékesítő és útvonal kereső rendszere.
3. 575/2013 EU rendelet a tőke megfelelésről (CRR/CRDIV) egyes esetben a vállalati kötvényekre 100 százaléknál is magasabb tőke megfelelési kritériumokat írhat elő, jó minőségű állampapírok esetén ez a mutatószám nulla százalékos jelenleg.

FELHASZNÁLT IRODALOM/REFERENCES

- Josip Grgić: HBORIs activities related to the implementation of financial instrument under ESIF & EFSI.
- Ivan Lesay (2017): Funding of Investment Opportunities in Slovakia; Budapest Economic Forum, 5 October 2017.
- Jiří Jirásek (2017): Czech-Moravian Guarantee and Development Bank – Government Partner; Budapest Economic Forum, 5 October 2017.
- Petr Krupa (2017): CMZRB and SME Support; Budapest Economic Forum, 5 October 2017.
- Massimo Merighi (2017): Providing finance and expertise for sound and sustainable investment projects; Budapest Economic Forum, 5 October 2017.
- www.adb.org
www.aib.org
www.ebrd.com
www.ec.europa.eu/eurostat
www.eib.org
www.ida.worldbank.org
www.iib.int
www.nib.int
www.worldbank.org

BESZÁMOLÓ A VIRTUÁLIS INTÉZET KÖZÉP-EURÓPA KUTATÁSÁRA 50. KONFERENCIÁJÁRÓL

XI. TÖBB NEMZETISÉGŰ ÁLLAMOKTÓL NAPJAINK GEOPOLITIKÁJÁIG TUDOMÁNYOS KONFERENCIA

A Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására, a PAIGEO Pallas Athéné Innovációs és Geopolitikai Alapítvánnyal 2019. március 1-jén rendezte meg ezen konferenciát. A plenáris előadásokra a Szegedi Tudományegyetem Rektori Hivatalának Dísztermében került sor. A délelőtti program az alábbiak szerint alakult:

PLENÁRIS ÜLÉS

Levezető elnök: **Prof. Dr. Szávai Ferenc**, a Kaposvári Egyetem rektora

Köszöntő: **Prof. Dr. Gulyás László**, a Szervező Bizottság elnöke

Megnyitó: **Prof. Dr. Rovó László**, a Szegedi Tudományegyetem rektora

Dr. Matolcsy György, a Magyar Nemzeti Bank elnökének előadása

Prof. RNDr. René Matlovič, University of Eperjes: *Development of the academic geography in Slovakia in the first half of the 20th century*

Prof. Dr. Dragan Djukanovic, University of Beograd: *The Western Balkans in a Contemporary Geopolitical Changes*

Dr. habil. Andrej Tóth, University of Economics, Prague: *A Cseh Köztársaság dilemmája, EU versus V4*

Prof. Dr. Kónya Péter, Eperjesi Egyetem, rektor: *Két nagyhatalom között. Felső-Magyarország geopolitikai szerepe a 16–17. században.*

Prof. Dr. Gulyás László, Szegedi Tudományegyetem–**Prof. Dr. Szávai Ferenc**, Kaposvári Egyetem, rektor: *A Közép-Európa 20. századi sorsát meghatározó geopolitikai döntés: az Osztrák–Magyar Monarchia szétzúzása 1918*

Prof. Dr. Szilágyi István, Pécsi Tudományegyetem: *Geopolitikai gondolkodás és geopolitikai modellek a 21. században*

Dr. habil. Garaczi Imre, Stratégiakutató Intézet: *A geopolitikai folyamatok geostratégiai összetevői a 21. század elején*

FOLYÓIRAT- ÉS KÖNYVBEMUTATÓK

- ✓ Prof. Dr. Gulyás László bemutatta a Geopolitikai Szemle 1. évfolyam 1. számát
- ✓ Prof. Dr. Kaposi Zoltán bemutatta **Haffner Tamás**: Az uniós és magyar energiapolitika helyzete és kihívásai. Egyesület Közép-Európa Kutatására. Szeged
- ✓ Prof. Dr. Hajdú Zoltán bemutatja **Gulyás László (szerk.)**: A Délvidék története 5. kötet. Titótól Titótól Miloševićig 1944–2000. Egyesület Közép-Európa Kutatására. Szeged

A délután folyamán 11 szekcióban ismert és elismert szekcióvezetők irányításával 90 szekcióelőadás hangzott el. Mindegyik előadást élénk vita követett, ez különösen hasznos volt a résztvevők számára.

1. szekció: GEOPOLITIKA 1. NÉMETORSZÁG ÉS KÖZÉP-EURÓPA NAPJAINKBAN Szekcióelnök: Prof. Dr. Gál Zoltán

- Prof. Dr. Gál Zoltán** (MTA KRTH RKI): A külföldi működőtőke szerepe a gazdasági növekedésben és a területi differenciálódásban a Visegrádi országokban és Magyarországon
- J. Stefán Klára** PhD-hallgató (PTE Földtudományok Doktori Iskola): Német működőtőke beruházások területi képe Közép-Európában a gazdasági válság után
- Dr. Czene Gréta** PhD-hallgató (PTE Földtudományok Doktori Iskola): Németország, mint geopolitikai realitás napjainkban
- Gergics Tünde** PhD-hallgató (PTE Földtudományok Doktori Iskola): Egyenlőtlenségek a visegrádi országokban országos és regionális szinten
- Dr. PhD Rácz Szilárd** (MTA KRTH RKI): Modern nagyvárosi fejlődési folyamatok Kelet-Közép-Európában
- Dr. Bábosik Mária** PhD-hallgató (PTE Földtudományok Doktori Iskola): A V4 országok nemzetközi segélyezési politikája a geopolitikai erőterben
- Nagy Dávid** PhD-hallgató (PTE Földtudományok Doktori Iskola): A Duna geopolitikai szerepe napjainkban a teherszállítás példáján
- Plósz Dániel János** PhD-hallgató (PTE Földtudományok Doktori Iskola): A közép- és kelet-európai országok kitörési lehetősége: Visegrád Plusz Együttműködés

Zágonyi Ádám PhD-hallgató (PTE Földtudományok Doktori Iskola): V4 fejlesztési bank – jövőkép 2020 után

Oláh Dániel PhD-hallgató (PTE Földtudományok Doktori Iskola): A magyar függő gazdaság kapitalizmus modellje a visegrádi országokkal való összevetés tükrében

2. szekció: GEOPOLITIKA 2.

KÍNA ÉS A VILÁG

Szekcióelnök: Prof. Dr. Nemeskéri Zsolt

Prof. Dr. Nemeskéri Zsolt–Dr. habil. Zádori Iván (Pécsi Tudományegyetem): Különleges státuszú területek geopolitikai jelentősége Kínában: Hongkong és Makaó az új évezred küszöbén

Horváth Levente PhD-hallgató (PTE Földtudományok Doktori Iskola): Hasonlóságok és különbségek a kínai és a nyugati geopolitikai gondolkodás között

Horváth Marcell PhD-hallgató (PTE Földtudományok Doktori Iskola): Az Új Selyemút kapuja Latin-Amerikában

Szabó Zoltán PhD-hallgató (PTE Földtudományok Doktori Iskola): Átalakuló Világ, feltörekvő Ázsia

Bihari Katalin PhD-hallgató (PTE Földtudományok Doktori Iskola): Közép- és Kelet-Európa, illetve Kína együttműködésének perspektívái, különös tekintettel a V4 országok geopolitikai és geoökonómiai érdekeire

Eszes Dorottya PhD-hallgató (PTE Földtudományok Doktori Iskola): Kínai működőtőke mozgása

Husztai Réka PhD-hallgató–**Schwertner Marcell** PhD-hallgató (PTE Földtudományok Doktori Iskola): A V4 országok versenyképességének alakulása, kitekintéssel a Kínával való gazdasági kapcsolatokra

3. szekció: GEOPOLITIKA 3.

A BALKÁN GEOPOLITIKÁJA

Szekcióelnök: Dr. habil. Reményi Péter

Dr. habil. Reményi Péter (Pécsi Tudományegyetem): A nyugat-balkáni rendezés geopolitikai következményei

Dr. PhD Csüllög Gábor (Eötvös Loránd Tudományegyetem): A balkáni politikai tér sajátosságai

Pap Tibor PhD-hallgató (PTE Földtudományok Doktori Iskola): A „Nyugat-Balkán” kritikai geopolitikájának térszemantikai olvasata

**4. szekció: GEOPOLITIKA 4.
GEOÖKONÓMIA
Szekcióelnök: Dr. habil. Garaczi Imre**

- Kurtucz Csaba** PhD-hallgató (PTE Földtudományok Doktori Iskola):
A 2008-as világgazdasági válság hatásai
- Fejős Bence** PhD-hallgató (PTE Földtudományok Doktori Iskola):
A bankrendszer jövőbeni átalakulásának geopolitikai aspektusai
- Glofák Péter** PhD-hallgató (PTE Földtudományok Doktori Iskola):
Hogyan alakítja át az olajár a geopolitikai erőviszonyokat?
- Pap Máté** PhD-hallgató (PTE Földtudományok Doktori Iskola):
Az országkockázat mérésének módszertani összehasonlítása
- Tari Katalin** tanársegéd (Szent István Egyetem, Gödöllő):
Az e-közlekedés és az elektromobilitás fejlődési irányzatának kutatása
- Deák Gergely** PhD-hallgató (PTE Földtudományok Doktori Iskola):
Az elektromobilitás európai terjedését befolyásoló tényezők
- Csege Gyula** PhD-hallgató (PTE Földtudományok Doktori Iskola):
Rendészeti szervek a biztonsági kihívásokkal összefüggésben, az információáramlás tükrében

**5. szekció: GEOPOLITIKA 5.
„REST OF THE WORLD”
Szekcióelnök: Prof. Dr. Szilágyi István**

- Ambrus Andrea** PhD-hallgató (PTE Földtudományok Doktori Iskola):
A terrorizmus és a tömeges migráció összefüggései
- Földvály Bernadett** PhD-hallgató (PTE Földtudományok Doktori Iskola):
Migrációhoz kötődő gyermekkereskedelem az Európai Unión belül
- Dudlák Tamás** PhD-hallgató (PTE Földtudományok Doktori Iskola):
Szankciók között: az iráni földgázszektor helyzete
- Faust Anita** PhD-hallgató (PTE Földtudományok Doktori Iskola):
A modernitás, mint sztereotípiá és mint identitás alkotó fogalom a szíriai konfliktus geopolitikai legitimációs narratíváiban – 2011. augusztus időszakban
- Paládi Renáta** aspiráns (Ungvári Nemzeti Egyetem):
A Szovjetunió felbomlását követő ukrán–oroszl kapcsolatok sajátosságai
- Pencz Helga** PhD-hallgató (PTE Földtudományok Doktori Iskola):
Finnország oktatási rendszerének bemutatása

- Sümeghy Dávid** PhD-hallgató (PTE Földtudományok Doktori Iskola):
A svéd pártok szavazóbázisának vizsgálata a 2018-as parlamenti választások alapján
- Klemensits Péter** PhD-hallgató (PTE Földtudományok Doktori Iskola):
Rodrigo Duterte „független” külpolitikája
- Szántó Ákos** PhD-hallgató (PTE Földtudományok Doktori Iskola):
A Corredor Ferroviario Bioceánico projekt geopolitikai hatásai a dél-amerikai régióban
- Kucsera Emil** PhD-hallgató (PTE Földtudományok Doktori Iskola):
Az európai és a Perzsa-öböl menti légitársaságok perspektíváinak gazdasági-geopolitikai szempontú áttekintése

6. szekció: REGIONALISTA 1.
MAGYARORSZÁG ÉS KÖZÉP-EURÓPA REGIONÁLIS FEJLŐDÉSE
Szekcióelnök: Dr. habil. Szabó Pál

- Dr. habil. Szabó Pál–Igari András** (Eötvös Loránd Tudományegyetem): Pest megye és kelet-közép-európai agglomerációk változó gazdasági jellemzői a 2010-es években
- Dr. PhD Uzzoli Annamária** (MTA KRTK RKI): Az egészségügyenlétlenségek területi különbségei Magyarországon
- Dr. Szatmári Sándor Miklós** PhD-hallgató (PTE Földtudományok Doktori Iskola): Közép-Európai ökológiai hálózatok az egykori vasfüggöny mentén
- Horváth Csilla** PhD-hallgató (ELTE Földtudományok Doktori Iskola): A közösségi tervezés szervezeti jellemzői vidéki és városi akciócsoportok példáján Kelet-Közép-Európában és Magyarországon
- Kajdi László** PhD-hallgató (PTE Földtudományok Doktori Iskola): Hazatalás és kivándorlás a magyar adatok tükrében
- Dr. PhD Péter Zsolt–Orosz Dániel** PhD-hallgató (Miskolci Egyetem): A vidéki területek ellenállóképességének javítása okos megoldások segítségével
- Dukai Edit** PhD-hallgató (PTE Földtudományok Doktori Iskola): Egyetemválasztás és elégedettségi vizsgálat a Pécsi Tudományegyetemen tanuló külföldi fiatalok körében
- Gubacsi Franciska** PhD-hallgató (Szent István Egyetem, Enyedi György Regionális Tudományok Doktori Iskola): Újonnan iparosodott városok megjelenése a hazai gazdasági struktúrában
- Hegedűs Norbert** PhD-hallgató (PTE Földtudományok Doktori Iskola): Tartalékos toborzó rendszer regionális alakulása a 2000-es évektől

**7. szekció: REGIONALISTA 2.
HATÁRAINKON BELÜL ÉS TÚL
Szekcióelnök: Dr. PhD Bali Lóránt**

Fizetőeszközök alszekció

- Taczmann Róbert** PhD-hallgató (PTE Földtudományok Doktori Iskola): Gyorsfizető rendszerek – a Világ, Európa és Magyarország
- Lakócai Csaba** PhD-hallgató (PTE KTK Regionális és Gazdaságtan Doktori Iskola): Lokális extern hatások internalizálása másképpen. Tekinthetők-e közjóságnak egyes helyi fizetőeszköz-rendszerek?

Határon túli régiók alszekció

- Burány Mária Terézia** PhD-hallgató (PTE KTK Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola): Öntözni vagy nem öntözni – ez itt a kérdés. Zenta község földterületeinek öntözési stratégiája
- Szombathy Zoltán** PhD-hallgató (PTE KTK Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola): Vajdaság mezőgazdasági változásai az elmúlt 100 évben
- Bakó Tamás** PhD-hallgató (Széchenyi István Egyetem, Regionális és Gazdaságtudományi Doktori Iskola): Vajdaság gazdasági helyzetének alakulása az 1980-as évektől az ezredfordulóig
- Szabó Balázs** PhD-hallgató (PTE Földtudományok Doktori Iskola): A Kárpát-medencei külhoni magyarságának társadalmi, gazdasági és geopolitikai pozíciói
- Prof. Dr. Kulcsár László–Samu István** PhD-hallgató (Soproni Egyetem): A csallóközi régió népességdinamikai és gazdasági jellemzőinek elemzése
- Dr. Bali Lóránt** (Pannon Egyetem, Georgikon Kar): A nemzetiségi lét néhány társadalmi aspektusa napjainkban a szlavóniai magyarság életében

8. szekció: GAZDASÁGTÖRTÉNET 1.

A 18. SZÁZADTÓL 1945-IG

Szekcióelnök: Prof. Dr. Kaposi Zoltán

- Dr. PhD Haffner Tamás:** Az iparosodás Pécsen a dualizmus korában
Pelles Márton PhD-hallgató (PTE KTK Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola): A Fumei Hitelbank Rt. története és vállalkozásgeneráló szerepe 1881–1914 között
Szabó Máté PhD-hallgató (PTE KTK Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola): Birtokszerkezeti sajátosságok a 19–20. század fordulóján a Dráva mentén
Pelles Márton PhD-hallgató (PTE KTK Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola): Az Atlantica Tengerhajózási Rt. története 1907–1918
Prof. Dr. Kaposi Zoltán (Pécsi Tudományegyetem): Pécs ipari változásai Trianontól a második világháborúig
Dr. PhD Gonda Tibor (Pécsi Tudományegyetem): Pécs turizmusának első aranykora
Kásler Dóra PhD-hallgató (Pécsi Tudományegyetem): A dél-balatoni fürdőélet fejlődése a szocializmus idején
Dr. PhD Lukács Gábor–Szanati Angéla (Pannon Egyetem Georgikon Kar): Munera a Festetics-birtokon
Dr. PhD Lukács Gábor (Pannon Egyetem Georgikon Kar): Természetlagok szóródása a 18. század végén a keszthelyi uradalomban

9. szekció: GAZDASÁGTÖRTÉNET 2.

TRIANONTÓL A KELETI NYITÁSIG

Szekcióelnök: Dr. habil. Domonkos Endre

- Dr. habil. Domonkos Endre** (Budapesti Gazdasági Egyetem): Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásának gazdasági következményei 1918–1922
Baracsi Lóránt PhD-hallgató (PTE Földtudományok Doktori Iskola): Volt-e érdemi reálgazdasági aktivitásuk a magyar bankoknak Trianon után?
Dr. PhD Forman Balázs (Budapesti Corvinus Egyetem): Pénzügyi válságkezelés Németországban és Ausztriában és a kisantant államokban 1918 és 1921 között
Dr. PhD Seres Attila (MTA BTK Történettudományi Intézet): A nyikolajevi (ukrajnai) hajógyárak magyar koncesszióba adásának kérése 1918–1924

- Fritz János** PhD-hallgató (PTE Interdiszciplináris Doktori Iskola): A lengyelkérdés a II. világháború előtti német agrárpolitikai iskola szemszögéből
- Pavlevits Péter** PhD-hallgató (PTE KTK Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola): A magyarországi keskeny nyomközű vasutak működése
- Orbán Zsolt Ádám** PhD-hallgató (Szent István Egyetem, Enyedi György Regionális Tudományok Doktori Iskola): Az agrárium lehetőségei Magyarország elmúlt 50 évének mezőgazdasági termelése szempontjából
- Dr. PhD Balogh Péter** tudományos munkatárs (MTA KRTK RKI): A „Keleti nyitás” történelmi előzményei, geopolitikai narratívái és hatásai

**10. szekció: POLITIKAI FÖLDRAJZ
A VERSAILLESI BÉKERENDSZER
Szekcióelnök: Prof. Dr. Hajdú Zoltán**

- Dr. PhD Hamerli Petra** (Pécsi Tudományegyetem BTK): Magyarország és Olaszország kapcsolatai 1918–1920
- Sashalmi Ádám** PhD-hallgató (PTE Földtudományok Doktori Iskola): Trieszt szerepe az olasz geopolitikai és geoökonómia elképzelésekben a két világháború között
- Dr. PhD Balogh Ádám** (Deák Ferenc Gimnázium, Szeged): Görögország és az első világháború: területi kérdések
- Lőrinczné Dr. habil. Bencze Edit** (Kodolányi János Egyetem): 20. századi határkérdések: a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság létrejötte
- Dr. PhD Orosz László** (VERITAS Történetkutató Intézet, Budapest): Alternatívák a megmaradásért vívott harcban. Az erdélyi szászok a dualizmus korában.
- Duczón Árpád** PhD-hallgató (PTE KTK Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola): A történelmi szálak jelentősége a gazdasági integrációban
- Dr. univ. Körösi Mária** (BME): Gondolatok a harmonikus államterületet megszabó erők időszerűségéről – gróf Teleki Pál politikai földrajzi tanításai
- Dr. PhD Nyári Gábor** (Emberi Erőforrások Minisztériuma): A Moszul-kérdés és a Népszövetség

**11. szekció: TÖRTÉNÉSZEK
MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETE 1918-1919**

Szekcióelnök: Dr. PhD Vizi László Tamás és Dr. PhD Olasz Lajos

Szabó Róbert PhD-hallgató (PTE Földtudományok Doktori Iskola): Az 1918-as év reprezentációja négy világháborús katona memoárján keresztül

Dr. PhD Suba János (Hadtörténeti Intézet és Múzeum): Leszerelés és hadseregszervezés 1918 őszén

Dr. PhD Vizi László Tamás (Kodolányi János Egyetem): A Nemzeti Hadsereg bevonulása Székesfehérvárra és Budapestre

Dr. PhD Ligeti Dávid (VERITAS Történetkutató Intézet, Budapest): A Magyar Királyság sírásója: Woodrow Wilson. A wilsoni pontok szerepe hazánk pusztulásában 1918 őszén

Dr. PhD Olasz Lajos (Szegedi Tudományegyetem): Magyarország légi honvédelme 1918–1919-ben

Dr. PhD Janek István (MTA BTK Történettudományi Intézet): A Kelet-Tót Köztársaság, avagy a szlovjakkérdés és a magyar külpolitika

Dr. PhD Bödök Gergely (Clió Intézet): Kegyelmes urak a Gyűjtőfogházban – A magyarországi Tanácsköztársaság túsza

Dr. habil. Andrej Tóth (University of Economics, Prague): „A Peidl-kormány és az antanthatalmak politikája”

Dr. PhD Sarnyai Csaba Máté (Károli Gáspár Református Egyetem): „Hogyan lehet szeretni a hazát?” Zadravetz István két szent beszéde a Szeged Alsóvárosi Ferences templomban 1919 májusában

Dr. habil. Marjanucz László (Szegedi Tudományegyetem): Adalékok a kolozsvári egyetem Szegedre kerülésének körülményeihez

Dr. PhD Miklós Péter (Tornyai János Múzeum, SZTE JGYPK): A protestáns Kolozsvárról a katolikus Szegedre. A Ferenc József Tudományegyetem és a „felekezeti kérdés” az 1920–1930-as években